

Magyar

52110

52110 2438

Történelmi Szemle

1971 APR 20

HUNGARIAN HISTORICAL REVIEW

Szerkeszti:

FEHÉR MÁTYÁS JENŐ

Kiadja:

BERCHTOLD LÁSZLÓNÉ

1-6 + 7g

TARTALOM:

BEVEZETŐ	Az emigrációs történetsszemlélet.
NAGY GÉZA	A honfoglalók és turkok.
ERDÉLYI-PATAKY	Az Attila–kincs leletkörülményei.
SURÁNYI I.	Ménmarót és az Orentius–legenda.
FEHÉR MÁTYÁS	Ottó barát keleti útja 1232–ben.
DEME ALBERT	Egy bessenyő népszokás.

FRIEDRICH HIRTH	Die Ahnentafel Attila s. (Kivonat).
<i>Robert S. Lopez</i>	<i>Odoacer: German or Hun?</i>

MISCELLANEA.

Szent Istvánt ábrázolja-e a bambergi lovas ?
 Cassiodorus hatása Szent Gellétre. – Ko-
 rabeli francia krónikás Könyves Kálmánról.
 Alfréd dán király Geografiája a magyarokról.
 Pápai bulla a solymászokról Halicsban.

ADATTÁR

FEHÉR MÁTYÁS	A Kassai Kódex latin szöveg 'Monita Magistri Pauli'.
--------------	---

KISS TAMÁS	Két nyitrai, középkori okirat.
------------	--------------------------------

KÖNYVSZEMLE

NINNON LEANDER	Hungarian Classical Ballads.
W. DIÓSZEGI	Popular Beliefs in Siberia.
SEBESTYÉN GY.	Rovásírás.

LAPSZEMLE

FEHÉR MÁTYÁS	Viharok egy kódex körül.
OBSERVATOR	

I. É. 1. Szám
1969
New York

Magyar Történelmi Szemle

AZ AMERIKAI MAGYAR KÖNYVTÁR ÉS TÖRTÉNELMI TÁRSULAT AJANLÁSAVA

Kiadja:
BERCHTOLDT LÁSZLÓNÉ

Szerkeszti:
FEHÉR MÁTYÁS JENŐ

SZERKESZTŐSÉGI IRODA :

266 Pennington Ave.
PASSAIC, N.J. 07055

MEGRENDELHETŐ

“TURUL PUBLISHING“
100 Eighth Street PASSAIC
N.J. 07055

EGYES SZÁM ÁRA: \$ 3

FÉLÉVRE \$ 7.59

EGÉSZ ÉVRE \$ 12

KÖVETKEZŐ SZÁMUNK TARTALMÁBÓL :

SURÁNYI ISTVÁN
ANDRÁSSY JÁNOS
VASI M. GÁBOR
MIKE LÁSZLÓ
BENDEFY LÁSZLÓ
FEHÉR MÁTYÁS J.
GUMILOW L.
ERDÉLYI ISTVÁN
DEME ALBERT

LELKES GÁSPÁR O.S.B.
FEHÉR MÁTYÁS J.
SOMODY PÁL
TÖMÖRDI GYULA
GERCSE PÉTER

Az ó-örmény Sat - Enik és a magyar Emese monda.
Ókori eredetű magyar emlékek. (Vitairat).
Honfoglaláskori táltosok koponya-lékelése.
A magyar “király“ es a kék-kende törzs.
Kínai, egykorú kútfők a tatárjárásról.
A “hún - krónika“ szerzője, frater Marcellus.
Új adatok a magyarok - kazárok - kozákokról.
Magna Hungaria, a baskírok országa.
Az “istenfája“ és táltos szokások két 14. száza-
di domonkos kódexben.

Egy sumér varázstábla magyar megfejtése.
Kassai kódex szövege: EXODUS FRATRUM.
Ismeretlen Koddly - levelek.
Ráttkay jezsuita az inkák földjén 1692 ben.
A petőházi avar, rátétes “ Tassilo kehely“.

MEGJELENIK KÉTHAVONTA
MINDEN PÁROS HÓNAP 15-
ÉN.

Magyar Történelmi Szemle

HUNGARIAN HISTORICAL REVIEW

A KÜLFÖLDI MAGYAR TÖRTÉNELSZ MUNKAKÖZÖSSÉG LAPJA

I. Évfolyam
TOMUS I.

NEW YORK 1970

T A N U L M A N Y O K :

- ANDRÁSSY KURTA JÁNOS: Okori eredetű magyar emlékek. 2. 57-70.
 A magyar népművészet ősisége. 4-5. 146-153.
- BÁLINT CSANÁD: A nyugatra kalandozó honfoglalók nyomain. 2. 119-126.
 A honfoglaláskori lovastemetkezések néhány kérdése. 4-5. 97-104.
- BENDEFY LÁSZLÓ: Egykoru kínai kutfők a mongolok 1237-42 évi hadjáratáról. 4-5. 1-18.
- DÁM INCE OFM.: Influssu di Pelbarto di Temesvar nelle opere di Angello. 3. 37-44.
- DEME ALBERT: Egy besenyő népszokás: pünkösdi lovasverseny. 1. 58-61.
 Lehel kürtje. 4-5. 35-42.
- DOMONKOS S. LESLIE: The Polish astronomer Martinus B. de Ilkusz. 3. 45-52.
- ERDÉLYI F. ISTVÁN: A honfoglaló magyarság Kubány-vidéki tartózkodása. 6. 70-72.
 Magna Hungaria. 4-5. 19-26.
- ERDÉLYI F. I. -PATAKY L: Az "Attila kincs" leletkörülményei. 1. 25-40, 2. 47-8.
- FEHER MÁTYÁS J.: Otto fráter útja a kaukázusi magyarokhoz 1232-ben. 1. 48-57.
 Marcellus a "hún krónika" szerzője. 4-5. 57-78.
 Baján, a nyugati avar nagyagán. 6. 73-83.
 Pósa püspök "Gesta"-ja a domonkos rendtörténetben. 6. 61-69.
- FETTICH NÁNDOR: A zempléni honfoglaláskori fejedelmi sir. 2. 114-18.
 Újabb adatok az ősi kocsihoz a Kárpát-medencében. 3. 112-17.
- GUMILOV L. N.: A kazárok utódai. 4-5. 27-34.
- HIRTH F.: Die Ahnentafel Attila's nach Johannes von Thurócz. 1. 62-71, 2. 49-52.
- HONTI JÁNOS: Anonymus és a hagyomány. 6. 48-60.
- KARSAI GÉZA OSB.: Az Anonymus kódex keletkezéséhez. 6. 3-29.
 Az Anonymus kódex első levele. 6. 30-39.
 A "Gesta" első "üres" oldalának rejtett adatai. 6. 40-47.
- KASSAI WALTER ANNA: Munkács vára. 4-5. 87-96.
- K. KATONA LOUIS: Sur la langue des Hiong-Nous. 2. 77-81.
- KLEIN KARL KURT: Terra Sycolorum terrae Sebus. 3. 90-110.
- KMOSKÓ MIHÁLY: Muhammad Al'Aufi perzsa író könyve a keleti népekről. 3. 5-22.
- MAGYAR ARNOLD OFM.: Eine vergessene Franziskus-Handschrift. 4-5. 79-86.
- MARQUART J.: Guwaini's Bericht über die Bekehrung der Uiguren. 4-5. 43-52.
- NAGY GÉZA: A honfoglalók és a turkok. 1. 8-24.
- NÉMETH PÉTER: Ismeretlen romok a Pilisben. 6. 84-100.
- REYNOLD'S" -LOPEZ R.: Odoacer: German or Hún? 1. 72-85, 2. 52-56.
- STEIN AURÉL: A fehér húnok és rokon törzsek indiai szereplése. 2. 7-29.
- SURÁNYI ISTVÁN: A magyar Ménmarót és a kaukázusi Orend-legenda. 1. 41-47.
 Az Ö-örmény Sat-Enik és a magyar Emese -monda. 2. 30-39, 3. 23-28.
- SZILASSY SÁNDOR: The Montgomery Papers. 2. 82-88.
 America and the Hungarian revolution of 1848-1849. 3. 53-69.
- TÖMÖRDY GYULA: Báró Rátkay János a tarakumar-inkák földjén 1682-ben. 2. 40-47.

F Ó R U M:

(Hozzászólások ANDRÁSSY KURTA JÁNOS "Okori eredetű magyar emlékek" c. cikkéhez.)

BENKŐ GYULA: Aragon Konstanza oroszlánjai.	3. 35.
DEME ALBERT: Amit az esztergomi oroszlánok kutatói elhanyagolnak.	2. 75-76, 6-115.
KELEMEN ANDRÁS: A négy ékjeles cimereállatok elterjedése.	6. 114.
KÜN. H. SÁNDOR: A magyar éreimani tanuságok.	4-5. 53, 6. 101-109.
LELKES GÁSPÁR: A négy sáv, hármashalom és egyebek.	2. 71-75.
ORBÁN ÁRPÁD: Nimrud király népe.	4-5. 55-56.
Az esztergomi oroszlános cimere pogánykori eredete.	6. 112-114.
TIMKO JÁNOS: A pécsi oltársátor oroszlánja.	4-5. 53-54.
Az esztergomi bazilika oroszlántorzója.	4-5. 54-55.
VASI JENŐ: A chorezmi ezüsttálak kultikus jelei.	3. 29-34.
ZAKAR ANDRÁS: "Emesa genuit. . ."	6. 110-111.

A D A T T Á R:

APPONYI ALBERT: The peace-treaty proposal to Hungary.	4-5. 105-112.
ECKHARDT TIBOR: Memorandum on the Holy Crown of St. Stephen.	4-5. 113-118.
FEHÉR MÁTYÁS J.: A Kassai Kódex szövegközlései. 1. 95-99, 2. 94-101, 3. 73-76, 4-5. 135-139.	6. 116-124.
KISS TAMÁS: Két nyitrai középkori okirat.	1. 100.
SOMODY PÁL: Bartók és Kodály levelek.	2. 101-106.
Turkai Sámuel levele a Káspi-tó partjáról.	3. 77-79.
Kaukázusiak az ösmagyarokról.	4-5. 119.

M I S C E L L A N E A:

BAUMANN F.: Geschichte der terra Syculorum terrae Sebus.	3. 109.
HLAVÁTS GYULA: Uti jegyzetek Szászsebes környékéről.	3. 110-111.
HUEBNER G.: Alfréd király "Geographia"-ja Magyarországról.	1. 89-91.
JONES, L. W.: Cassiodorus hatása a középkorra.	1. 89.
MODERN R. M.: Szent Istvánt ábrázolja-e a bambergi lovas?	1. 92-93.
MONGAIT A.: A kievi ötvösműhely újonnan felfedezett remekei.	1. 91-92.
STEINER ÁRPÁD: The date of the composition of Andreas capellanus.	1. 86-89.
SURÁNYI ISTVÁN: A "magyar" név egy szír krónikában.	3. 72.
TIMKO IMRE: Transkaukázia pusztái.	3. 69-70.
VASI JENŐ: Honfoglalókat ábrázol-e a torcelloi mozaik?	2. 92-93.
A ravennai S. Vitalis székesegyház sabir mozaikja.	3. 71.

L A P S Z E M L E:

BARTHA ANTAL: István és kora.	6. 125.
BEKE IMRE: Kaláka.	6. 129.

BENDEFY LÁSZLÓ: A "sacralis" fejedelmektől István királyi hatalmáig.	6.125.
CSALLÁNY DEZSŐ: A nagyszentmiklósi "Attila-kincs" feliratai.	6.126-128.
ESZLÁRY KÁROLY: Ansegise apát "kapitularei".	6.125.
MAGYAROSY SÁNDOR, v. :Szent István a hadvezér.	6.125.
MEDRICZKY ANDOR: Árpádházi leszármazottak a Kaukázusban?	4-5.120-134.
MOOR ELEMÉR: Pénz szavunk származása.	2.112-113.
NAGY GYULA, nagykállói: Szent István hagyatéka: az alkotmány.	6.129.
PÉTER LÁSZLÓ: Póstküirt.	6.129.
ROZANICH ISTVÁN: Caribi Ujság.	6.129.
SZABÓ ZSIGMOND: Anonymusnak neve van.	4-5.154-155.
TARDY LAJOS: Kabardok és haracsájok.	6.128.
ZÖLDI ISTVÁN: Uj Honfoglalás.	6.129.

K Ö N Y V S Z E M L E :

BIRO GÉZA: Trianon 1920-1970.	4-5.143.
BODNÁR GÁBOR: Cserkészkönyv. I-II.	4-5.143.
CSÖKE SÁNDOR: A sumér ösnyelvtől a magyar élönyelvig.	2.111.
DIÓSZEGI VILMOS: Popular beliefs and folklore tradition in Siberia.	1.102-103.
DOMONKOS LÁSZLÓ S. V. D. : Metodo Kodály.	4-5.140-141.
DOMONKOS L. -SCHNEIDER R. : Studium Generale.	1.104.
ĀARKAS FERENC, v. kisbarnaki: Az altöttingi országgyűlés története.	3.84.
FEHÉR MÁTYÁS J. : Táltosok és bakók.	2.110.
Galamb a Dunán.	2.111.
GOSZTONYI PÉTER: Endkampf an der Donau 1944-45.	4-5.144.
KALICZ NÁNDOR: Agyagistenek.	4-5.141.
K. KATONA LOUIS: Le dialecte turc de la Macedoine del'ouest.	4-5.144-145.
LACKÓ M. S. J. : Saint Cyril and Methodios.	3.88.
LEADER NINON: Hungarian Classical ballads and their folklore.	1.107-108.
NYERGES N. ANTON: Poems of Endre Ady.	4-5.145.
SCHAFFRAN EMERICH: Die Porta Hungara.	1.106.
SEBESTYÉN GYULA: Rovás és rovásírás.	1.105.
VÁRDY S. BÉLA: History of the Hungarian Nation.	2.108.
VÖNÖCZKI S. JAKAB: A magyar őshaza solymászmadarai.	1.104.
ZOLNAY MÁTYÁS: Napotthon naptára.	2.107.

BEKÖSZÖNTŐ...

A megindulás örömeivel köszöntjük olvasóinkat, munkatársainkat és a magyar történelem problémáinak bogozóit új szaklapunkkal, amelynek a MAGYAR TÖRTÉNELMI SZEMLÉ címet adtuk.

Szerkesztője és nyomdása egy és ugyanazon személy, öreg történész, újdonsült nyomdász. Ez a garanciája a lap boldogulásának...

Az új Szemle tárgyköre olyan széles, mint a magyar történetírás horizontja, belefér az őstörténetből a legújabb kor ilyszerű tudományáig minden. Nova et vetera... Nem tépi szét a kapcsolatokat az otthoni magyarországi nemzeti érzésű tudósokkal, hanem segíteni akarja őket a közös kaputár gyűjtésében azzal, hogy a számukra elérhetetlen és Nemzetünket érintő, vagy érdeklő adatokat közli feléjük. Ezt tartjuk egyik fő feladatunknak.

Célunk az is, hogy mindazt, "ami a magyar történetírásból akarva nem akarva kimaradt" igyekezzünk kipótolni. Ez a magyarázata annak, hogy régebbi írásműveket is közlünk, amelyek megjelenésük idején, sőt még később is elkerülték a történészek figyelmét. Idegennyelvű tanulmányaink pedig azt célozzák, hogy a befogadó országok felé megismertessük a magyar történelem problémáit.

A lap anyagi természetű gondjait oroszánrészben vállaljuk de erős a hitünk abban is, hogy olvasóink, akik értékelik munkánkat, előfizetéseikkel ebben őszintén segíteni fognak..

Isten nevében indulunk...

EMIGRÁCIÓS TÖRTÉNETSZEMLÉLET

Írta: FEHÉR MÁTYÁS.

Az otthoni földön a történészek büszkén nevezik magukat "marxista történetíróknak" szemben a "régi gárda" és a külföldi kartársaikkal, akiket "polgári" történetíróknak neveznek. Ez a különbség a budapesti Történelmi Szemle hivatalos hangja és a szabadföldi történészek között.

A nemzeti érzésű, szabadföldön élő történészek fórumaként lapunk a budapesti Történelmi Szemlével szemben **MAGYAR TÖRTÉNELMI SZEMLÉ**-nek indul. Csak egy szó különbség a két címben, mert az emigráció csak így teljesítheti a feladatát, a magyar nemzeti érzés megőrzését az idegen világban, a szétszórtságban is.

A mindenkori magyar emigrációk kényszerű helyzetükben mindig teljesítették ezt a történelmi sürgetést. A Rákóczi-féle Törökországba tömörült emigráció az osztrák nemzetirtó évtizedek alatt Mikos Kelemen leveleiben nyilvánította ezt a feladatát és bár tele volt sóvárgással az otthoni tájak felé és "Zágon felé mutatott minden fényes csillag", maradt és ápolta a nemzeti érzést és öntudatot, mert csak Rodostóban és Bercsényi Miklós francia őrszázaiban tehetette ezt meg, ahol "ablakára titkos poroszlók nem jártak beáruulás végett." A Kossuth - emigráció már szétszórtabb volt, több helyzetű energiával rendelkezett és ezt igyekezett is kihasználni. Ez az emigráció termelte ki a mélységes nemzeti érzéssel telítődött magyar történelmi tanulmányokat Horvát - Hatvani Mihály Magyarország történetében és sok más történész, régész és szépíró művében, amely a Bach-korszak sötét éveiben egyedüli vigasztalása volt a magyar földön elnémított nemzeti génusz művelőinek. Amikor Tompa Mihály csak a "Gólyához" mert írni rejtett nemzeti panaszt a "pusztuló, vesző és mint oldott kéve, szétmálló nemzetről" és még ezért is a börtön és bilincs várt reá. Nemzetünk legjobbjai bújdostak saját hazájukban, Jókai Mór nádasokban rejtőzködött, Czuczor Gergely bilincseket csörgetett és a Tudományos Akadémia elnökét gróf Teleki Józsefet, Protmann pesti magyargyűlölő rendőrfőnök maga elé citálva lemondatta tisztéről, mert

a Széchenyi-féle Alapszabályok legelső tételét, a magyar nyelv művelését a némettel fölcseréltetni nem akarta. De ez a "passzív rezisztencia" otthoni húsz éves ellenállása egyedül nem tudta volna tisztán megőrizni a magyar lelket, ha a menekülésbe kényszerült magyarság nem készítette volna elő a pozitív szellemi rezisztenciát. A félreállítás nem mindig hatékony. Ahogy Teleki helyett átvette az "új szellemet" Wenzel Gusztáv és az ő égisze alatt Hunsdorfer - Hunfalvy és Budenz szabták meg az új irányzatot, a Kossuth emigráció értelmiségi rétege annál kötelességszerűbben fordította energiáját a magyar érdekek és tudományok felé.

Ezt az emigrációs kötelességet igyekszik a régiek nyomán követni a Magyar Történelmi Szemle munkatársi gárdája Nemmegvetendő munka, amit az emigráció szellemileg felkészült történészei folytatnak.

Az emigrációs történetíróknak sokszor van olyan "helyzeti energiájuk", amit az otthoniaknak a legbusásabb állami ösztöndíj sem biztosít. Egyetemista korunkban hányszor ábrándoztunk külföldi híres levéltárak, könyvtárak, múzeumok után, vagy rokon népek életébe szerettünk volna betekinteni, hogy a néprajz egy-egy párhuzam adatait megértsük. Híres professzorok tanítványai szerettünk volna lenni, vagy végig látogatni a "világ hét csodáját". S mindezt szinte nyakunkba zúdította az élet. Nem egy-két éves ösztöndíjjal ugyan, hanem az ősök nyomát kereső Körösi Csoma Sándor életéhez hasonló küzdelmes, lemondó és napi kenyérgondokkal küzdő élet keretében. Tudjuk azt is, hogy a felsorolt nehézségek nem növelik az eredmények értékét azok előtt, akik az anyagelvűség pórázán a szellem fensőségét tagadják, vagy éppenséggel lenézik az eredménytelennek látszó, sokszor kilátástalan erőfeszítéseket. Ezek a "lemosolygások" vagy "sarlatán-vádak" nem állíthatják meg az emigrációs magyar kötelességteljesítés menetét. Nagyobb értékű a magyarság szempontjából és a tudomány mértékével mérve is, az az egyszerű írás, amit pl. a new yorki Morgan Libraryban őrzött Szent Imre legendáról megjelentet egy "nem szakértő" emigráns mint a fotokópiák és referenciák alapján ma szakemberek Budapesten véleményeznek. Az ok: helyzeti energia, a fizikai jelenlét, a kódex kézbevétele és főként a hosszadalmas idő, amivel rendelkezik. Ugyanez a helyzet a Kínai Nagyfalon átszivárgó régi hun adatokat gyűjtő magyar esete, akin talán mosolyognak, de írásait már nemzetközi fórumokon is tiszteletteljes méltánnyal bírálnak el, vagy az a "vad folklorista", aki báró Rátkay Jezsuita nyomán jár Yukatánban és az ősi pentatónikus dallamokat gyűjtő, miközben beteg indián gyerkőcöket gyógyítgat. Mindnyájan csak a "helyzeti energiájukat" használják ki és gazdagítják a magyar kaptárt. Helyzeti energia az, amikor pakisztáni egyetemi hallgatók lázbaborult szemekkel beszélnek nekünk magyar menekülteknek a régi "indo-szkitákról" vagy "fehér hunokról" és nagy lelkesedéssel magyarázzák Bak-tay Ervin hírét és az ősi Kaniska király dicsőségét. Kozákok, mongolok, afgánok és perzsák mutogatják ősi népművészeiket, aszerbeidzsáni régészek a leleteiket.

A kívülről nézett Magyarország otthoni tudósairól látjuk, mennyire szegények, kopottak, szürkék. Pedig tudásuk nagy és fölbecsülhetetlen értéket jelentene a világ közvéleményének. Azok a cikkek és tanulmányok, amelyek idegen nyelven kerülnek ki, az elavuló félben lévő marxista szellem pórázán futnak. A "polgári" történetírás hallgatólag.

Tudjuk, hogy az otthoni történetírás mérföldes léptekkel halad új eredmények nyomán, amelyet a régészet napról-napra feltár. A hajdanán "jogász nemzetnek" nevezett magyarság kitermelte a fiatal generációt, amely múltunk dicsőségét vagy szégyenét ássa, kutatja oly eredménnyel, hogy ma már "régész nemzet"-nek neveznek bennünket. A múltba-menekvés ígézetében azonban az ásó-kapa nyomán napfényre forduló leletek sorsa nem biztos. A földből múzeumi ládádba kerülnek. Ez volt a sorsa a szerénységében is hatalmas Torma Zsófia gyűjteményének: várnia kellett egy vicinális magángyűjteményben, hogy száz év múltán idegen szakemberek, Angliában, Németországban és az Usa-ban megemlékezzenek róla, mert véletlenül a már száz éve múzeumi raktárba rejtett több mint tízezer darab lelethez hasonló három darabot egyromántudós fordított ki a földből.

Ez is célja a történelmi Szemlének: helyet adni azoknak a régészeknek, amelyek eddig legfeljebb vidéki múzeumok évkönyveiben láttak napvilágot és tudós régészeink provinciális magukra hagyottságukban elszínteledjenek. Az emigráció történet-és régészet szemlélete szeretne ezen segíteni, azzal, hogy nekik is módot adna eredményeik közlésére.

A kívülről nézett Magyarországról a külföld az elmúlt huszonöt év alatt rengeteget írt és vélekedett. Sőt még ezt a negyed századot megelőzőleg is annyi fontos és jelentős kiadvány értekezik a magyar történelemmel kapcsolatban, hogy azok számontartása a magyar történészek részéről szinte reménytelen feladatnak látszik. Néha egészen kicsi területre szorítkozó szaklapokról vagy szinte exotikusnak számító nyelvekről van szó, hogy az otthoniak nem vesznek róla tudomást vagy ami szintén lehetséges, csak kiváltságos személyek jutnak hozzá nagy áldozatok árán. Helyzeti energiánk módot és lehetőséget nyújt arra, hogy mindezeket a magyarság közkincsévé tegyük.

S ha fölvetődik a kérdés, hogy az emigrációnak vannak-e legalább olyan szakemberei az alkalom-szülte, adatokra bukkanó, vagy azokat fölhajtó "didakták" segítségére akik "előleges" kiértékelésre vállalkoznak, vagy esetleg saját maguk is tevékenyen és hatékonyan bekapcsolódnak a történetírás eme fázisába, anélkül, hogy önhatalmúlag irányítani akarnának. Erre a fölvetődő kérdésre határozott igennel válaszolhatunk. Bár a külföldön, hazájukon kívül, akár kényszerű, akár önkéntes emigrációban élő nemzet töredékek, amelyek némineműleg megőrizték sajátos kultúrájukat és művelik nyelvüket, azok közül

még a legkisebbnek is van saját történelmi, nyelvészeti vagy általános kultúralapja, amely ezeket az eddig felsorolt feladatokat elvégzi a nemzettesttel megtartva a kapcsolatot. A szlavisztika vezet e téren messze a többiek előtt, de még a litvánoknak is van ilyen szaklapjuk. Ha sorra vennénk az összes ilyen lapokat, sajnálkozva kellene megállapítanunk, hogy csak a magyarság nem rendelkezik önálló történelmi, nyelvészeti vagy régészeti szemlével. Arra pedig az emigráns történészek, képzett szakemberek egész sora készen állana, hogy munkálkodása eredményeit közölje.

A szétszórtságban rejlő energia számontartása azért is fontos, mert a ma élő magyarság sorából közel négy millió él külföldön, tehát eléggé megközelíti számban az otthoniakét. S azt is elmondhatjuk a huszonötéves emigráció távlatába visszatekintve, hogy ennek a négy-millió külföldi magyarságnak jelentős szellemi értékei vannak a tudományos élet minden szakában. Csak a történelemről szólva, némi elégtétellel írhatjuk le, hogy e téren sem vagyunk az utolsók. Hivatásos történészeink és magyarságtudósaink az elmúlt negyed század alatt sokat és szépet alkottak, bár eredményeik szerteszórva, sokszor még magunknak emigránsoknak is hozzáférhetetlenek, hát még az otthoni magyarságnak.

Csak elnagyolt vonásokban és csak a történészek sorával foglalkozva, nevek hosszú egymásutánját kell felsorolnunk. Kerényi Károly, aki a magyar eredet-legendák boncolgatásával és azok mitológiai kapcsolataival oly sokat foglalkozott, ma a nemzetközi komparatív mitológia legnevesebbjei közé tartozik. Gábrriel Asztrikot, az indianai Notre Dame Egyetem középkori intézetének vezetőjét, mint kiváló középkori szellemtörténészt érdemei elismeréséül a világ legnevesebb ilyeszerű intézménye a milánói Ambrosiana nemrégén választotta díszdoktorai sorába. A reális őstörténészek sorát gazdagítja Kerecsény János. Az újkori és objektív igazságot kereső diplomácia történetének fontos és ismeretlen adatait földolgozó Szilassy Sándor munkája épp annyira fontos, mint a sors által kínai szolgálatban élő K. Katona Lajos munkája, aki az ősi kínai annalesekben előbukkanó hun szavakat gyűjtögeti. Papp György, a görög baziliták Analecta-jának komoly munkatársa a görög-magyar kapcsolatok szakértőjeként dolgozott és dolgozik ma Kanadában oly eredménnyel, mint Borhegy István a guatemalai eltűnt kultúrák, különösen pedig a maya népek nyomán egészen az UNESCO kiadványainak magasáig, az elhunyt P. Dám Ince Temesvári Pelbárt hatását mutatta ki magában az olasz humanisták sorában, Szentiványi Sándor püspök a reformáció történetének jeles művelője, Haraszi Emil zenetörténész a legnevesebb ilyen zsánerű szaklapok egész sorát gazdagítja tanulmányaival. Ivánka Endre ma külföldön az otthoni nagyrabecsült Moravcsik professzor mellett a legnevesebb magyar bizantológus és szellemtörténész, báró Brandstein Béla a filozó-

fiatorténet és történetfilozófia kiválósága, Bárány Oberschall Magda művészettörténész, akinek a legjelesebb munkája a Szent Koronáról szól, Münster László az orvostörténelem szorgos adatgyűjtője és szintetizátora, Bogyai Tamás a művészettörténész, Nagy Artúr színház-történész. Váradi Imre irodalomtörténész, akinek a munkái Szerb Antaléval vetekednek, Harsányi András, akinek szellemtörténeti munkái jelentősek, Menczer Béla a világhírű és alaposságáról ismert Enciklopédia Brittanica munkatársa és kultúrtörténész, a "fekete magyarok" titkait és elrejtett adatait bogozó, kutató Rudnay Egyed, a heraldikus Széll Sándor, az Árpád-ház kihalának tényét vizsgáló, sokoldalú történelmi gyűjtésével mindnyájunkat gazdagító Szöllösi Sándor. A legújabb "Őszinte magyar történelem" könyvét kiadó Jobbágy Ilona, az Ausztráliában elhalt Padányi Viktor, akinek a "Vérbulcsú"-ja a kalandozások korának egészen újszerű és értékében fölbecsülhetetlen remeke a magyar kultúrtörténeti adatok szorgos gyűjtője és összegezője Heckenast János, aki névrokonával az otthoni Heckenast Gusztáv marxista történésszel szemben épp az egyháztörténészeink eddigi értékeit védi és istápolja, Szász Béla a legnagyobb Attila könyv szerzője, továbbá Bácskay Béla, v. Szakonyi István, Somogyi Ferenc, Kádi Ferenc, mind a "régí gárdához" tartoznak ugyan, de máris jönnek nyomába az ifjabb nemzedék történészei, mint Domonkos László középkori történész a Zsigmond - kor ó - budai egyetem történetével, Fűves Ödön magyar - görög egészségügyi kapcsolatokkal a 18 - 19. századból, Hanák Péter, Bódy Pál, Gáspár István újkori magyar művelődéstörténeti tanulmányaikkal, Kessler József a turánizmus történetével, Várdy Béla báró Eötvösről írt tanulmányával, és v. Erdélyi István régészeti munkáival a sok-sok más föl nem sorolt név és munka mellett a huszonöt év távlatából vissza tekintve csak gazdagították a magyar kaptárt. A tudományok más ágaiban még több jeles név lenne felsorolható, de e helyütt csak azokról szoltunk, akik emigráns minőségben történelmi és régészeti síkon dolgoztak és dolgoznak a magyar vagy nemzetközi történelem gyarapításán.

Azt sem ígérhetjük, hogy a felsoroltak mindnyájan a Magyar Történelmi Szemle munkatársaiként fognak szerepeni, hiszen nagyon kívánatos, hogy a befogadó országok idegen nyelvein jelentessék meg műveiket. Lapunk inkább arra vállalkozik, hogy a magyarság felé ismertesse a külföldi eredményeket vagy azokat segítse térhez jutni a hazaiak közül, akiknek ez nincs módjában.

Ezért "vegyes nyelvű" a M.T.SZ. tartalma és ha a fejlődés oda irányul, hogy idegen nyelvű tanulmányok megközelítőleg túlsúlyba jutnának, minden erőnkkel azon leszünk, hogy "párhuzamos" szemlét bocsássunk útra. Ez is emigrációs feladat, amelyet teljesítenünk kell, hiszen a külföldre kényszerült magyarság életcélját és tartalmát az az egyszerű és nagyon emberi, de még inkább magyar bölcsesség foglalja

keretbe amit egy emigráns kőműves mondott a fiának: "Úgy tanulj magyarul, mintha holnap már mennél Magyarországra, és úgy tanulj angolul, mintha örökké itt akarnál maradni."

Kettősségnek látszik ez a program azok előtt, akik csak "államokban" éltek vagy élnek, de a "haza" fogalmát nem ismerik.

A közös magyar kaptár gyarapításában tehát az emigrációs történettudomány művelői kivették és kiveszik részüket. Ezzel azonban még korántsem tekinthető befejezettnek a munka. Eddigi értékeinket, az eddigi gyűjtést meg is kell tartani. Megtartani pedig csak úgy tudjuk, ha meg is tudjuk védeni, ha ez veszélyben van. Épp ezért nem zárkózik el a magyarországi történettudomány szemléletétől sem az emigráció és nem vágja el a szellemi köldökzsinórt a hazai tudományos életünk vérkeringésétől. . .

Azt már a magyarországi "marxista" történettudósok jó pár éve észre vehették, hogy a külföldre kényszerült magyarság szinte áhítatos magábaszállással fordul a külföldre juttatott magyar történelmi munkák felé. Az anyagelvűség alapján állva, a valutaszegény ország üres zsebeit azzal kezdte tölni, hogy az ún. Kultúra állami vállalaton keresztül elárasztotta a "látni-tudni vágyó" közönséget új s régi könyvekkel. Ha csak az újat adta volna, nem lett volna nagy sikere, mert a józanebb olvasóréteg nem azért hagyta el hazáját a "marxizmus" lelketelő befolyása és hatalma elől, hogy a szabad világban épp marxista tanulmányokban nevelhesse magát és gyermekeit. Taktika szerint tehát inkább az "államosított" egyházi intézmények és magánosok elkobzott könyvtárait dobták piacra és ki ne vette volna meg, szinte ereklye gyanánt pl. a Pannon-halmi főapátság egy-egy hajdani kötetét, vagy a Koronaőrök Könyvtára jelzésű kiadványt. Antikvári könyveket találunk ma minden külföldi magyar könyvkereskedésben, melyeken pl. Makkai Sándor "ex libris"-e szerepel vagy a körmendi hercegi könyvtár pecsétje. Keszthelyi kármelitáktól a vámoscsaládi plébánia könyvtáráig mindféle "idegen jószág" külföldre kerül és az emigrációs történészek vagy a "laikus" olvasó úgy "halássza ki" őket, mint a hajótörtek a partra sodort palackokat.

Folytatjuk.

Nagy Géza.

A HONFOGLALÓK ÉS A TURKOK.

A honfoglalók a IX. század folyamán jutottak az európai népek látáskörébe, kik részint a hunnokkal, különösen pedig a már négyszáz év óta emlegetett unugurokkal, részint pedig a turkokkal kötötték őket össze.

Legelőbb is a szlávokkal és feketetengermelléki görög gyarmatokkal ismerkedtek meg. A szlávok, a szerint, hogy megmaradt-e nyelvükben a szóközépi nasalis, mint p. az ó-szlovénban, vagy elveszett, mint az oroszban, cseh-tótban, szerb-horvátban: *ungri*-nak, *ungur*-nak, *ugri*-nak, *uher*-nek sat. nevezték őket s ezt az „előbb soha nem hallott“ nevet átveszik aztán a szlávoktól a nyugoti germán-latin népek is a IX. század végső éveiben, a mikor Arnulf a magyarokhoz fordult segítségért a mindinkább elhatalmasodó Szentepolk vagy Szvatopluk ellen.¹ De csak az *ungar* nevet találták ismeretlennek a nyugotiak; magukról a magyarokról azt hitték, hogy avarok, úgy hogy az első időkben többnyire fölcserélték a két nevet, sőt Viterboi Gottfried († 1191.), volt császári jegyző, még 1185—1191 körül is egynek vette a magyarokat és avarokat.²

A byzancziak az V. század derekától kezdve ismerték az *onogurok*, *unugurok* nevet s ha nem is hallottak róluk valami sokat, tudták azt, hogy keletre laktak a Maeotistól s még a IX. század elején élt Nikephoros, konstantinápolyi patriarcha (806—815 † 829.) s vele egyidejűleg Theophanes Confessor († 817.) is, — úgy látszik, valami közös forrás után — emlegetik az onogur- vagy unugur-bolgárokat, kiknek egy része, mint a mult alkalommal már részletesebben elmondtam, 671—678 körül részint Moesiába, részint az avarokhoz Pannoniába költözött, egy töredékük pedig még a IX. század elején is Kubán mellékén tanyázott s a kozár kagánnak volt az alattvalója.³

Mi lehet az oka, hogy a szlávokkal ellentétben a byzancziak már nem nevezték *unugurok*-nak, *ungrok*-nak a honfoglalókat, hanem első föltűnésüktől fogva *turkok*-nak?

A IX. század harminczas éveiben kezdik őket emlegetni a byzancziak. Az a Theophilos császár (829—842) végévei felé, 840 körül történt al-dunai kalandos hadjárat tette ismertebbekké őket, midőn Malomir (Μαλομύρηρ) bolgár kánt segítették a görögök ellen. A „bűnös György barát“ (Georgios Monachos Hamartolos) beszéli el ezen hadjáratot, ki III. Mihály császár

(842—867) alatt, 866- vagy 867-ben fejezett be egy a világ teremtésétől Theophilos († 842) haláláig terjedő világkrónikát, a mit aztán kizsákmányolt, 813-tól kezdve pedig csaknem szórul szóra kiírt a Sz. István korabeli Leon Grammatikos. Georgios s utána Leon eleinte még *ungroi* (ὄγγροι) néven említik a magyarokat, de aztán az elbeszélés további folyamán *hunnoknak* (ὄννοι), utóbb pedig *turkok*-nak (τοῦρροι) nevezi őket.⁴

A turk név aztán két századig állandóan megmaradt a byzancziaknál.

Így nevezte őseinket VI. vagy Bölcs Leó császár (886—911), kinek Árpád (Ἄρπαδης) és Kurzán (Κουρσάνης, Κουσανής, Béla kir. jegyzőjénél Curzan, az alemann és nagyobb st.-galleni évkönyvekben: Chussal, Chussol), „a turkok ezen időbeli fejei“ voltak a szövetségesei³; aztán Leo császár fia, VII. (IX.) vagy Biborban született Konstantin császár (912—959), ki Árpád kis unokájától, Termatzustól (Τερματζούος), meg a vele együtt „mostanában, mint szövetségésünk“, Konstantinápolyban járt Bulesutól, „a harmadik fejedelemtől, Turkia karchaszától“ szerezte a magyarokra vonatkozó értesüléseit; a magyar korona alsó részén is, melyet VII. vagy Dukas Mihály császár (1071—1078) küldött I. Géza királyunknak (1074—1077), Géza Turkia királyának, ΚΡΑΑΗC ΤΟΥΡΚΙC-nak van nevezve. Csak a XII. század első felében élt Zónaras János történétíró jegyzi meg, hogy a turkokat másképp ungroknak is hívják (ὡς καὶ Οὄγγροι καλοῦνται); Manuel császár jegyzője és történétírója, Kinnamos János (1143 † 1185 után) pedig, midőn II. Géza király lovasságát említi, hunnoknak nevezi a keresztyén vallású magyarságot, megkülönböztetve azoktól a Mózeset követő és a perzsákéhoz hasonló vallású khaliszoktól, kik a déli határszéleken, a Dráva mellett és a Szerémségben laktak s a kiket Neszter a volgai bolgárokkal együtt Lóth leányaitól származtat és róluk egy helyen „kvaliz tenger“-nek írja a Káspi- vagy Kozár-tengert.⁵

Minél behatóbban vizsgáljuk a „turk“ név ilyen alkalmazását a magyarokra, annál szembeötlőbb lesz, hogy nem lehet történelmi kapcsolat a maeotismelléki régi unugurok, meg a honfoglalók között. Az ethnikai kapcsolatra ugyan nyomós érvet szolgáltat az a körülmény, hogy a szlávok egynek vették a két népet, de Byzanczban nagyhamar észrevették azt is, hogy valami különbség is van köztük. A honfoglalók nem a hunn-bolgár nemzethez tartoztak, mint az unugurok, hanem a turkokhoz, a mit aztán kétféleképp magyarázhatunk.

Vagy csakugyan igazi turkokból állt Árpád népe, a kik aztán, mint Konstantin császár elég világosan írja, föleserélték régi turk nyelvüket a hozzájuk csatlakozó kabarok nyelvével, a kozárral.⁶ Vagy csak a vezetőosztály volt turk eredetű és nyelvű, míg a harcosok zöme a kabarok csatlakozása előtt is „kozár“ nyelven beszélt s ezért nevezték őket régebben *szabartoi aszfaloi*-nak, *szabarok*-nak⁷; mivel pedig a nemzet élén álló

urk nemzetségek jóval csekélyebb számmal voltak, mint a harezosok, a török nyelvű környezetből való kiválás után csakhamar ők is eltanulták a „kozár“ nyelvet, bár a X. század dereka táján még a másik nyelvet, a turk nyelvet sem feledték el.

Hogy a magyarokat azért nevezték volna turkoknak, mert olyanformák voltak szokásaikra s életmódjukra nézve, mint a már régebb idők óta ismert turkok vagy mivel a Don és Kaukázus között elterülő vidékhez az a képzet járult, hogy itt volt a turkok hazája: e felfogásnak az a gyöngye oldala, hogy ugyanazon byzancezi írók, kik a magyarokat turk néven emlegetik, a még turkabb szokású és életmódú, mert turk nyelvű s a magyarságnál még ismeretlenebb bessenyőknek és uzoknak, ghuzoknak vagy oguz-törököknek már nem adják meg a turk nevet, holott ezen okoskodás szerint az utóbbiakat még inkább turkoknak kellett volna nevezniök.

De van még ezen fölül egy más nehézség is az előbbi magyarázattal szemben. Nem csak a byzanceziak ilyen vagy amolyan felfogásáról és téves kiindulási pontjáról van itt szó, hanem a keleti világ felfogásáról is. Éppen a honfoglalás idejében élt az a Dsajhani, a Turkesztán és Khorasszan területén uralkodó első Szâmânidák, ú. m. I. Iszmail (892—907) és II. Naszr. (914—943) vezére s ez utóbbinak kiskorúsága alatt a gyámja, ki összegyűjtötte a keleteurópai népek s köztük a magyarok viszonyairól szóló értesítéseket, miket aztán még az ő életében 913 körül felhasznált a perzsa eredetű, de különben arabul író Ibn Roszteh, régebbi olvasás szerint Ibn Dasztah, s az 1051 körül élt, szintén perzsa eredetű Gurdézi vagy Gardézi s aztán az arab írók, mint Ibn Zaid el Belkhi († 934), Al Bekri és mások egész a későbbi idők török íróiig, minők Nureddin Mohammed Auí (1258), Sukralah (1386—1456), Ahmed ibn Arabsah († 1450) stb. Már pedig ezek is azt mondják, hogy a „madsgarok“, magyarok turk fajbeliek. (Honf. Kútfői. 167.)

A Szamanidakorbéli turkesztániak felfogására már csakugyan nem lehet ráfogni, hogy azért gondolták turk fajból valónak a magyarokat, mert Byzanczban azt képzelték, hogy a Dontól keletre s a Kaukázustól északra kezdődött a turkok hazája s ez a földrajzi fogalom — mint nem régiben is hallottuk⁸ — már a IX. században szabatos kifejezést nyert Theophanes-nél. „a ki Τορρζια-nak nevezi a Volga, Don és Kaukázus közt elterülő vidéket“. Csakhogy éppen Theophanes mondja ezen a Pontuson túl északra, a Maeotistó mellett elterülő vidékről, melyben van a szarmaták földjén át haladó roppant nagyságú Atal vagy Atel folyó s a Tanais, meg a Kuphis, hogy a Don és Kaukázus közti szögletben, a Maeotis tavától a Kuphis folyóig feküdt a régi Nagy Bulgaria (ἡ παλαιὰ Βουλγαρία ἐστὶν ἡ μεγάλη), az unugur-bolgárok hazája s ezeket jól megkülönbözteti a khazaroktól vagyis, mint egy más helyen mondja, a keletről jött turkoktól,⁹ kiknek hazája „Berzília belseje, vagyis első Sarmatia“; a bolgárokon túl, még keletibb vidéken lakó szabirokat sem nevezi soha turkoknak, hanem hunnoknak, a

a kikhez számítja különben a turkokat is, mert azt írja, hogy II. Justinus (565—578) császár 7-ik éve körül a hunnok, „kiket turkoknak nevezünk“, Alanián keresztül követséget küldöttek a császárhoz.

A IX—X. századbéli byzanci felfogásban tehát legföljebb csirája kereshető azon földrajzi képzetnek, melyet a XII. századbéli Nikephoros Bryennios és Kedrenos, meg a XV. századbéli Chalkokondyles alkotott az akkori turkok, ú. m. szeldsukok és ozmanlik hazájáról. Tudták, hogy mely területen tüntek föl legelőbb a pannóniai turkok, ez volt tehát felfogásuk szerint az a Turkia, honnan a jóval későbbi szeldsukoknak és ozmanliknak is származniok kellett. A fejlődés menete tehát éppen megfordított irányú, mint Darkó úr vélte; nem a Don és Kaukázus közti vidékről nevezték turkoknak a magyarokat, hanem a magyarok turk neve adott okot arra, hogy a XII. századbéli és későbbi byzancziak Turkiának nevezzék el a magyarok régebbi hazáját.

Akármit gondoltak különben Byzanczban a magyarokról, ebből — mint említettük — még nem következik, hogy Turkesztánban is ehhez a felfogáshoz kellett alkalmazkodni. Ha tehát nemcsak mindjárt az őseinket legelőbb emlegető byzanci barát s a velük érintkezésben és szövetséges viszonyban levő császárok, hanem az arab-perzsa Ibn-Roszteh és Gardézi is turk fajból valóknak mondják a magyarokat: hát akkor tényleg kellett is valamiféle szorosabb kapcsolatnak lenni a magyarok és a turkok között, a mit csakis az altaji turkokkal való politikai kapcsolattal magyarázhatunk meg. Hogy a magyar nem török, arra bizonyosság nyelvünk és egész ethnikumunk. De az is bizonyos, hogy Árpád turkjai vagy legalább vezetői nem akármiféle török nyelvű és származású népségből álltak, mert különben mi értelme lett volna, hogy a byzancziak éppen a magyarokat nevezik turkoknak, a velük egyidejűleg feltűnt hamisítatlan török oguzokat és bessenyőket pedig nemzeti nevük után uzoknak és patzinákoknak?

Nagyon különleges okának kellett tehát lenni, ha Byzanczban éppen a magyarokat, nem pedig az uzokat emlegették turk néven. E név itt csakis az altaji turkok vagy kök-türök törzsére vonatkozhatik, kik a VI. század derekán hatalmasodtak el s Mongolia belsejétől a Feketetengerig egyesítve a velük rokon s eddig rendesen hunnoknak, hiungnuknak és szkitháknak, szakáknak nevezett törzseket, előbb alig ismert nevük éppen csak azon időtájban kezdett általánosabb, fajjelölő értelmet nyerni, midőn Árpád népe feltűnik. Még a VII. század elején is, holott akkor már a „tukiú“ (turk) dinasztia uralkodott, a khinaiai, kik az ókorban *hiungnuk*-nak nevezték a török-tatár népeket, nem a *tukiuk*, hanem a *fié-lök* vagyis *ephtalíták*, *fehér hunnok* neve alatt foglalják össze őket, nevezetesen ide számítjuk a Tola folyótól északra lakó s a turk fölíratokból is ismert *bajirkukat* (pa-yé-ku) és *tongrákat* (tung-lo), mely utóbbiak a fölíratok szerint az oguzokhoz tartoztak, a „vei-ho“ vagy „hui-ho“ néven emlegetett *ujguro*-kat, a Kinsantól

(Aranyhegy, Altaj) délnyugotra tanyázó *szic-jen-to* = *szir-tardus* vagyis a szorosabban vett *turk* törzset, aztán mellőzve az I-hai (I vagy Yik tenger = Aral) mellékieket és Szogdokat, a Fu-lintól (Elő-Ázsia) keletre, a Pontus és Káspi mellékén lakó *ön-kü* vagy *jan-vat*, *a-lan*, *pei-ju*, *kiu-li-fu* és *vu-hun* népeket, kik között világosan fölismerhetők az alánok s meglehetősen valószínűséggel az onogurok az *ön-k'ü*, *ön-küt* = *öngür* népben.¹⁰ Ugyanezen khinai források szerint a *tié-lök*, turk elnevezéssel *tölöszők*; vagyis fehér hunnok egyenes ivadékai a hiungnuknak, míg a *tu-küék* (turkok) csak egy mellékága, de aztán a *tié-lök* szétszórattak, meggyöngültek, a tuküék Vu császár idejéig (684) magukba vették őket és absorbeálták, úgy hogy a VII század végéről és a VIII. század első tizedeiből származó föliratok már csak úgy tüntetik föl a *tölöszőket*, mint a *tardusok* mellett a *turkok* másik törzsét, kiknek szétszórt részei képezték aztán a *tokuz oguz* (kilencz oguz) nép Hirth Fr. imént idézett értekezése szerint a S'ang-időkben (Kr. u. 618-tól) alakult kilencz törzsének alapanyagát.¹¹

Minden arra vall tehát, hogy a honfoglalók turk neve egyenesen az altaji turkok törzsét jelenti s kifejezi az Árpád alatt egyesült hét törzs régebbi politikai kapcsolatát, a mi más szóval annyit jelent, hogy a vezető osztály sem a hunn-bolgár, sem a kozár, sem az uz vagy oguz politikai alakuláshoz nem tartozott. Ebből pedig még korántsem következik az, hogy a hét turk törzsnek a maga egész ethnikai anyagában altaji turk eredetűnek kellett lenni. Sőt mivel első feltűnésük is már egy századdal később történt az altaji turkok bukása után: a turk névnek ilyen specialis alkalmazása inkább arra mutat, hogy másfajta volt a vezető osztály, mint a harczosok tömege. Ha ez utóbbi is török lett volna, t. i. ethnikai állományára nézve, nem az értelmé vesztett régi turk név különbözőt meg az uzoktól és bessenyőktől, hanem az új alakulásnak megfelelően valami új nemzetnév. Gondoljunk csak azon egymást felváltó nemzetnevekre, melyek a törökség történetében oly gyakoriak, mint: türkök, ujugurok, oguzok, kunok szeldsukok, ozmanlik, tatárok, özbegek, kirgizek, turkománok, baskirok sá.¹² Történelmileg s politikailag mily nagy köztük a különbség, holott nyelvíleg s ethnikailag egyik-másik között alig nagyobb, mint p. a csallóközi és erdélyi megyei magyar között, — az altaji turk kagánok föliratainak, az ujugurok és oguzok, Konstantin császár uzainak nyelve között még akkora sem. Lehet-e már most szembetűnőbb ellentétet képzelnünk, mint a midőn Konstantin császár s a többi byzanci a honfoglalókat nevezi turkoknak, holott a magyar nem volt török: ellenben a hamisítatlan török oguzok, kiket az altaji turkok egyik kagánja a legutolsók közül, Bilge vagy Mekilien (716—734) a saját népének mond, még csak elvétve sem fordulnak elő turk név alatt, hanem uzoknak, kumánoknak, polovcoknak, nevezik őket. Igaz, hogy az utolsó turk kagánok folytonos harcban voltak velük.¹³

Nem lehet különben hallgatással mellőznünk azt a körümenyt, hogy

a honfoglalóknál is megkezdődött egy előbb alig ismert új nemzetrév használata, mely maig a nemzeti nevünk, t. i. a *magyar* s éppen a IX. századbeli turkesztániaknál találjuk legrégebb alkalmazását. (Dsajhani = Ibn Rosz-teh, Gurdézi stb. *madsgar*, *madсар*). Nem keresem a név eredetét. Egy dolog azonban bizonyos, hogy semmikép sem lehet török eredetű s nagyon csalódnak azok, kik valamely Madsarnak nevezett török eredetű vezérre vezetik vissza, olyan formán, mint az ozmanliakét Ozmán szultánra, a nogajtatáro-két Dsengiz egyik ivadékára, Nogajra. Nagyon eklatáns bizonyítékunk van erre. Béla király jegyzője, ki 1200 körül élt, tősgyökeres magyar ember volt, annyira magyar, hogy még a latin szövegen át is érzik mondatszerkezetének magyarossága, nem is említve az olyan inkább külső jelenségeket, hogy bizonyos esetekben magyar ragokat használ („*dedit magnam terram Edunec*“ stb.). Már most azt tapasztaljuk, hogy ez a tősgyökeres magyar *Moger*-nak írja nemzeti nevünket vagyis III. Béla idejében még *mogyer*-nak mondták őseink. Ebből pedig kétségtelenül kitűnik, hogy összetett névvel van dolgunk s a magyarság még 1200 felé is érezte ezt, ha talán már nem is tudott számot adni magának a két alkatrészt tulajdonképeni értelméről. Ezért nem tudott erőt venni a néven a hangzóilleszkedés törvénye. Ellenben a törökségnél már a IX. században megtörtént a hangzóilleszkedés, (v. ö. *madsgar*) annak jeléül, hogy nem érzett semmi egyéb különbséget a név két alkatrésze között, mint hogy az előrész alhangú, a másik felhangú s mint holt formával bánt el aztán vele.

De van egyéb jelenség is arra, hogy a hét turk törzs ethnikai jellege más volt, mint turk eredetű vezéreié. Nem akarom ismételni azon már több oldalról felhozott ellenvetéseket, hogy az olyan nevek, minők a turk nemzetségek közt a *Nyék* vagy a vezérek közt *Lebedias* és *Lél* neve, a szókezdő *ny* és *l* betűknél fogva nem lehetnek török eredetűek s egy másik turk nemzetség, a *Jenő* (a székelyeknél), *Jenah* (honfoglalóknál Γενάχ, az 5-ik nemzetség) neve is minden valószínűség szerint, mint Munkácsi B. kimutatta, a vogul *jänü* = nagy szóval függ össze. Lehetetlen azonban figyelmen kívül hagynunk s újra, meg újra nem hangsúlyoznunk azt a szempontot, hogy a turk-kabar szövetségben a kabarok csak a 8-ik törzset képezték s bármily nagy számú volt is ez a törzs az egyes turk törzsekkel szemben, mégis az utóbbiak lélekszáma együttesen legalább is oly nagy volt, mint a kabaroké; ezenfölül a turk volt a hegemon nép, mely nagy tömegében a mai Magyarország közép részét szállta meg, míg a kabarok, mint Sebestyén Gyula kifejtette, keskeny szalagban a határszéleken foglaltak helyet. Legföljebb a vezérnemzetségeknek volt az ország szívében is birtokuk, mint p. a fejemegyei Keveaszó és Tárnokvölgy vidékén a Bojta kun vezértől származtatott Brucsa, Boroksa, (mai Baracska) nemzetségnek, melynek egyebek közt szölleje volt a Kualuz völgyben, a Tárnok melletti középkori Székely (*Zekel*, *Zekul*, *Zekwl*) község és Kajászó Szent-Péter közelében levő mai Káloz pusztán.¹⁴ Az effajta

népnevekből származott helynevek tehát, minők az itt felhozott Káloz és Székely, melyek az Árpádhoz csatlakozó „kunok“ vagyis kabarok egyes népelemeire, a kalizokra, székelyekre sbt. utalnak, csak egyesek birtoklására, nem pedig az ország szívében való tömeges letelepedésre utalnak. Ki van zárva ily viszonyok között az olyan gyors nyelvsere, a miről Konstantin beszél. De mivel ily hiteles tanúval ellentétben nem vonhatjuk kétségbe magát a tény, másfelől pedig Konstantin szövege nem azt mondja, a hogy szeretik nálunk magyarázni, t. i. hogy a kabarok tanulták el Árpád népe nyelvét vagyis hogy ők magyarosodtak volna el: nincs más egyéb kielégítő magyarázat, mint ha a hét turk nemzetségnek csak a vezető osztályáról teszszük föl, hogy turk eredetű volt, a harczos népségnek pedig magyarnak kellett lenni, mely ugyanazt a nyelvet beszélte, mint a kabar. Ezért tűnt el olyan gyorsan a dunamenti hazában a török nyelv, kiszakítottván a török környezetből. Nem ethnikai különbséget kell tehát keresni a turkok és kabarok nemzeteste között, hanem történelmi és politikai alakulás szerinti különbséget; amazok turkjaival szemben emezek vezető osztálya a kozároknak meghódított s még Theophanes korában, a IX. század elején is a kozároknak adózó hunn-bolgár elemtől származott. Ha nem így lett volna, a turkok első fellépése idején nem jött volna zavarba Georgius Monachus, hogyan is nevezze őket: turkoknak-e vagy hunnoknak, ungroknak? Az ethnikai összetartozásra utal az is, hogy a szlávok csak annyiban különböztették meg a két népet, hogy az egyiket fehér, a másikat fekete ungrinak (oroszok: ugrinak) neveztek. Viszont ha Árpád népe és az ungrok, a régi unugurok ivadéakai közt nincs semmiféle különbség, akkor meg egyáltalában nincs értelme a turk névnek az onogur, unugur helyett.

A turkok, kiknek nevét akkor is viselték a honfoglalók, mikor már felbomlott a turkok állama s helyükbe keleten az ujugurok, nyugaton a karlukok és oghuzok léptek, a VI. század derekán hatalmasodtak el. Növekedésük épp oly rohamosan történt, mint más hódító pusztai népségé. Khinai források beszélnek, hogy a turk kagánok őse Aszena vagy Asina, mely mongol név azt jelenti: „farkas“, 480 körül mindössze 500 hiungnu családdal keresett menedéket az akkori ázsiai nagyhatalomnál, a zen-zen kagánnál, kitől az Altaiban; az „arany hegységben“ kapott lakást, hol népe bányaműveléssel foglalkozott. Tőle származott az a Tuman, ki hét évtizeddel később 543-ban föllázadt a zen-zen kagán ellen s uralma alól felszabadította azt a népet, melyet ezentúl *kök-türk*-nek = kék töröknak, a khinaiak írásmódja szerint *tukiu*-nak, *tu-küé*-nek neveztek.

Tuman utóda volt 552-ben Kholo, kinek egy éves uralkodása után, 553-ban Tuman másik fia Mohan vagy Szeteu lett a kagán. Ő az a Dizabul (Διζάβουλος, Διζάβουλος) vagy Suidas helyesbitése szerint Szilzibul (Σιλζιβουλος), az arab Tabari szerint Szingibu, ki, mint Menander Protector mondja, 568-ban, II. Justinus császár (565—578) negyedik évében követségben küldte

Byzanczba egy szkitha betűkkel írt levéllel együtt a szogdaiták tagma-tarkhánját, Maniakhot¹⁵

Mohan vagy Dizabul volt a turk hatalom megalapítója.

Róla mondja egyik ivadéka, a már említett Bilge kagán az Orkhon melléki föliratban:¹⁶ „midőn fönt a kék ég, lent a sötét föld keletkezett, az ember fia fölé helyezkedett ősem Bumin¹⁷ kagán az Esitmi kagán (az az: a hires kagán); midőn helyét elfoglalta, megtartotta a török nép nemzeti-beosztását, törvényes szokását és megjavította, a négy szöglet (vagyis világtáj) föltámadván ellenség lett; sereggel vonult ellene, meghódította a négy szöglet népét, teljes csendességre szorította, fejéiket meghajtásra kényszerítette; elől (keletre) a Kadirkán erdőségig, hátul (nyugatra) a Temirkapigig (Vaskapuig)¹⁸ jelölte ki a szállásokat; a kettő közt sokáig élt az uralkodó nemesség nélküli köktürk; böles kagán volt, hős kagán volt; aztán sokáig fenntartotta a nemzeti-beosztást, megjavította a törvényes szokást és meghalt“.

Dizabul Mohan kagán vetett véget 555-ben a zen-zen (juan juan, ju-jan) vagy avar (apar) hatalomnak, melyről eddig is tudtuk, hogy nem török fajta nép alapította, hanem a keleti turánságnak valamelyik más népe: rendszerint tunguznak tartják, de Kurakichi Shiratori, japán tudós vizsgálatai után most már bizonyos, hogy a mongolsághoz tartozott s Tulun (Talun, Selun) nevű uralkodójuk kezdte legelőször használni a japán-koreai eredetű *ka-kan* = nagy úr, nagy fejedelem címet, mit k'o-han alakban 402 körül a khinaiak is kezdenek emlegetni.¹⁹

De még a zenzenek előtt meghódította Mohan Dizabul a turkesztáni fehér hunnokokat, khusanokat vagy eftháitákat (abdelákat), a khinaiak jetáit (jeptat) vagy tielét, kik a Szasszanida Bahrám Gur (420—438) idejében kezdtek elhatalmasodni s az Oxus és Murghab folyóig hatolva, egy a khinai Turkesztántól Perzsiáig terjedő nagy birodalmat alapítottak s innen benyomultak a Kabul völgybe és Pendsabba, úgy hogy a *húna* nép neve már az V. század közepe felé ismeretes volt Indiában is a 448—466 körül élt Szkandagupta király fölirata szerint.²⁰ Hatalmuk Toramána (484—515 k.) s fia, Mihirakula vagy mint Kosmos Indikopleustes mondja, Gollas (515—544 k.) uralkodása alatt állt tetőpontján. Ez utóbbi a pendsabi síkság régi fővárosba, Szákalába tette át székhelyét, míg előbb Balk vagy Baktra volt a főváros.

Főntebb már felhoztuk a khinai források azon adatát, hogy a tiélök vagyis fehér hunnok a hiungnok egyenes ivadékai, míg a tu-küék (turkok) csak egy mellékág, de aztán szétszórták őket s magukba vették a tu-küék, vagyis megszünvén a tiélök hegemoniája, új törzsek és nemzetségek képződtek a felbomlott hunn elemekből újabb elemek hozzájárulásával. A turk föliratok, melyek tölöszöknek nevezik, már a turkok egyik főtörzsének említik őket a tardusokkal együtt. Mindegyiknek vezért adott a kagán a saját nemzetségéből; a tölöszöknek a jabgut, a tardusoknak a sadot. *Tölöszök*,

tuluk képezték a később különvált nyugoti turkok vagyis a tiz nép jobb szárnyát is, mint a VII. századbéli khinai forrásokból tudjuk²¹ s feltalálhatók a kozárok országában is, hol a két török nép egyikét *talasz*-nak vagy *tulasz*-nak nevezték a perzsa-török adatok szerint.²²

A zen-zenek meghódítása általános turán felfogás szerint alattvalóikat is a hódító turkok „szolgáivá” tette. Ilyeneknek tekintették tehát az Európa és Ázsia határszélén, a Fekete Tiltól keletre tanyázó ogorokat is, kiket, mint előzőleg már elöadtuk (Eth. 1907. 262, 322.), előbbi uraikról avaroknak is neveztek s tulajdonképen két népből, uárokból és khunnok- vagy kheunokból álltak. A kheunok nyilván hiungnuk; nem olyan bizonyos, minek felel meg az uar (ούαρ)? Az ogor név vogulos vagy hunn-bolgáros (csuvasos) változata-e vagy pedig az avar, apar, purpurim névnek egy más alakja? Annyit megállapíthatunk az egykorú bizneci történetírók adataiból, hogy a Theophylaktus Simokattaként „népes és harezban kiváló ogor nemzet” Tobolszk vidékétől egész az Alsó-Volgiáig kiterjedt, de uar-avar néven csak az északiakat nevezik. Ezek nem hódoltak meg a turkoknak; elhagyták előbbi szállásaikat, hova az abakani pusztaságról valami másfél századdal előbb, a IV. század vége felé vagy az V. század elején költöztek, 555—558 közt a Kaukázusig hatolnak s magukba véve egypár hunn törzset, különösen a kuturgurokat, tiz évvel később már Dáciát és Pannoniát hódítják meg. A déli ogorok vagy ugurok azonban meghódultak. Midőn a Dizabulhoz 568-ban követségbe küldött Zemarchos visszatért s elhagyva egy nagy és széles tavat, a homoksvatagon át 12 napi utazás után az Ikh (Emba), majd a Daikh (Jajk, Ural) és az Attila (Volga) folyókhoz, innen pedig az ugurokhoz (πρότ Ούγούρουσ) ért, úgy találta, hogy vezérik (των Ούγούρων ἡγούμενος) „Dizabul hatalmából bírta az uralmat”.²³

De nem egy könnyen sikerült az ogorok meghódítása. Még Maurikios császár (582—603) idejében is emlegette az akkori kagán, „a hét (helyesebben nyolcz) nemzet nagy fejedelme és a hét (helyesebben: négy) világtáj ura” (ὁ χαγάνος ὁ μέγας δεσπότης ἑπτα γενῶν τῆ κύριος κλημάτων τε οἰκουμένης ἑπτα) a „rómaiak császárijának” írt levelében, mily nagy erőfeszítéssel bírták csak legyőzni őket. 300 ezeret öltek le belőlük, úgy hogy négy napi járó földön szakadatlan heverték a holttestek.²⁴ Így pusztult el az ugor nemzetnek legalább is fele. A többi vagy nyugatra menekült „avar” név alatt, vagy pedig meghódult a turkoknak az alánok nemzetével együtt. Pedig, mint Turxanthos vagy Turxathos (Τοῦρξανθος, Τοῦρξαθος), a nyolcz turk fejedelem egyike mondta Valentinusnak, II. Tiberius császár (578—582) követének, vitézül védték földjüket a turkok győzhetetlen nemzete ellen, de csalatkoztak reményükben, nekünk engedelmeskednek, a mi szolgálaink.²⁵

Ekkor már Topo (Τ'apo vagy Ta'-put) a volt kagán, a hogy a khinaiak nevezték, ki 569- vagy 570-ben követte testvérét az uralkodásban s 579-ben halt meg.²⁶ A bizneciaknál (Menander Protector) Tardu (Τάρδου) volt a neve

annak a turkok belső országában az Ektel hegyen (τὸ Ἐκτελ ὄρος)²⁷ székelő uralkodónak, kihez küldte Turxanthos II. Tiberius császár követét s rokona volt neki Turxanthos, a ki e szerint szintén Aszena házából származott.

Tur-xanthos vagy Tur-xathos a nyugoti turkok fejedelme vagy, mint a romlott byzanci írásban is felismerhető, šadja volt; a név előrészt azonban nem a türgeš szóval veszem egynek (turx-sathos), mert a türgesek csak egy század mulva, Aszena házának bukása után vették át a vezérszerpet a nyugoti turkok közt, hanem az ē betűt az š átírásának tartom s azt hiszem, azon Turumról (Τουρούμ) van itt szó, ki Theophylaktos Simokatta szerint fölkelt rokona, a kagán ellen, de mivel a másik három fejedelem, ú. m. Sparzeugun (Σπαρζευγον Isbara zavgu vagyis jabgu), Kunaxola (Κουνζ-ξολά) és Tuldikh (Τουλδίχ) a kagánnal tartott, Turumot Ikarnál, egy nagy kiterjedésű mezőségen fekvő helyen, 400 mérföldre az Arany-hegytől, tehát kétségtelenül a nyugoti részekben, legyőzték. Turum elesett, serege megfutott s a kagán nagy vérontással hatalmas alá vetette a tartományt.²⁸ A Maurikios császárhoz (582—603) küldött turk követ ezt a győzelmet vitte hírül a császárnak, Turum lázadása tehát 582 felé történt s mindenesetre 586 előtt, mert ekkor már Si-po-lo vagy Isbara volt a kagán,²⁹ vagyis a Theophylaktos által említett Sparzeugon, ki a név utórészét képező -zeugon szerint a lázadás idején még nem volt kagán, hanem dsabgu, jabgu.

Hirth Fr. szerint már 572 felé elszakadtak a nyugoti turkok Mu-han kagán birodalmától s ezen időtájban a tu-lu (tölösz), nu-ši-pi, karluk, esu-jüé, esu-mi és i-vu törzsekből álltak.³⁰ Turxanthos, ki Dizabul Muhan kagánnak volt a fia, mindenesetre meglehetősen függetlenítette magát nagybátyjától. „Napkelettől napnyugatig nekem engedelmeskedik minden föld“ — mondta Valentinus byzanci követnek, ki 579-ben, II. Tiberius császár (578—582) második évében kereste fel őt azon a helyen, hol hadi zsákmányát és hadi jelvényeit tartotta. Valentinus 106 Byzanczban egy vagy más okból tartózkodó turkot vitt magával; Synopéból Chersonba s innen Tauria széleire ment, majd keresztül lovagolva az állóvízes pusztaságon, Akkaga (Ακκάγας) nevű asszony tartományába ért, ki az utigur törzs élén álló Anagai (Ἀναγάιος) hatósága alatt uralkodott az ottani szkhithák fölött. Ezután következett Turxanthos székhelye.

Tiberius császár azért küldte Valentinust a kagánhoz, hogy tudassa vele trónra léptét s egyúttal segítséget nyerjen a perzsák ellen. De midőn Turxanthosnak említeni kezdte, ez haragosan kikelt a byzancziak kétszínűsége ellen, kiknek tiz a nyelvük, de egy a csalárságuk. Aztán fenyegetőzni kezdett, hogy megtámadja országukat. „Ne higyjétek, hogy hiába beszélek, a turk soha sem szokott hazudni.“ Jó barátnak teteti magát a rómaiak uralkodója, pedig az avarokkal köt szövetséget, „kik szolgálím uralma alól szöktek meg. De nem madarak, hogy elrepülhettek volna a levegőben; nem halak, hogy elrejtőzködhettek volna a tenger mélyében; a föld hátán

vannak és én rájuk fogok akadni. És ha meglátják lovasságomat, rémületekben a föld alá fognak bujni, hogy kikerüljék az ostorcsapásokat. Ha pedig ellenállani merészkednek, nem kardcsapás alatt hullanak el, hanem mint a hangyát, lovaink patáival tiporjuk össze.“³¹

Csakugyan nem volt üres fenyegetőzés Turxanthos részéről, hogy hadal megy a byzancziakra. Mi alatt Valentinus a turk föld belsejében, Tardunál járt, Bókhán (τὸν Βωχχανόν) egy nagy turk sereggel vivni kezdte Bosporust s ugyanott Anagai utrigur vezér³² is tábort ütött egy másik turk sereggel, úgy hogy még a követség vissza érkezése előtt bevették a várost, a mely azonban nem sokáig maradt birtokukban.

Topo kagán (569—579) e közben halt meg s nyilván ez adott alkalmat azon belviszályra, melyről Theophylaktos Simokatta beszél. Ha Turum (Turum-sad, Turm-sad) és Turxanthos vagy Turxathos (Tur-sad, Tur-sand e. h. Turn-sad, Turun-sad) egy személy, a mire vall az, hogy mindegyik a nyugoti turkok fejedelme s mindegyik rokona a kagánnak: megértjük, hogy miért sietett tudatni a győztes kagán Maurikios császárnál a rómaiak ellensége, Turxanthos fölötti diadalát s egyúttal részletesebb adatokat szolgáltatni az avarokról, a kiket már nem tüntet föl olyan hitvány fajnak, mint Turxanthos, hanem harezban kiváló népnek mond, melyet csak nehezen tudtak legyőzni a turkok. Ebben talán volt egy kis számítás is. Turxanthos, midőn szemére vetette a byzanczi követnek, hogy csak az ő elámitása végett járnak hozzá nagy fáradtsággal a Kaukázuson keresztül, mintha más út nem is volna, felhozta, hogy nagyon jól tudja, merre van a Dnyeper és a Duna s erre is meg lehet támadni a rómaiakat birodalmuk szívében. Ebből kitűnik, hogy voltak a turkoknak értesüléseik a dunamelléki viszonyokról s tudhattak a Baján és byzancziak közti mindinkább elmérgesedő ellenségeskedésről. Jó lesz tehát, ha nem kicsinylik Byzanczban az avarokat s éppen azért becsüljék meg a turk kagánnal való szövetségét.

Egyelőre azonban megszakadt köztük a viszony. Nincs nyoma a Baján és Maurikios közti húsz éves háboruszkodás alatt, hogy követség ment volna Byzanczból a turkokhoz vagy viszont. Maurikios takarékos, sőt fősvény volt; mivel pedig a turk birodalom bomlását nem tartóztatta fel Turum leveretése, úgy látszik, fölöslegesnek tartotta Maurikios, hogy ajándékokkal fölszerelt követet küldjön a kagánhoz.

Mert, mint Bilge kagán mondja a koso-czaidami sírföliiratban, a híres Bumín kagán (vagyis, mint föntebb mondtuk, nyilván Dizabul Mohan) után öcsesei és fiai lettek a kagánok, de ezek nem olyanok voltak, mint ő; tudatlan és gyáva kagánok jutottak a hatalomra, tudatlanok s gyávák voltak buirukjaik (vezéreik) is. A bégek és népük hütlensége, a tabgacsok (khi-naiak) csábításai és szomszédsága miatt viszálykodtak öcsök és bátyák, bégek és nép; felbomlott a türk nép törzsszervezete s tönkre mentek a kagánok.³³

Négyfelé szakadt Dizabul birodalma. Kagáni czímet vettek föl a kagán vezértársai, Kunaxola, Tuldikh és Sparzeugun, kiket Theophylaktus Simokatta úgy említ, mint a három másik kagánt (Lib. VII. cap. 8.), bár mint mondtuk, az utóbbi ekkor még csak jabgu (zevgu) volt s csak 586 óta lehet kagánnak tekinteni a kínai források szerint, melyek Si-po-lonak, vagy I-si-ponak, azaz Isbarának nevezik és a szíe-jen-to vagyis szír-tardus törzs urának mondják, ki a Kin-sanban (Aranyhegy) székelte.³⁴

Isbara halála után a nyugoti turkok kezdtek ismét elhatalmasodni. Kagánjuknak, Sö-kuinak (618—628) meghódoltak úgy a jen-tó, mint a ki-pi (k'ai-pit, szit-pit) törzs fejei, kik letették a kagáni czímet.³⁵

És most megújult ismét a byzanciakkal való szövetséges viszony. Midőn Heraklius császár (610—641) II. Koszru perzsa király (591—628) ellen harczolt uralkodása 16-ik évében (626) s Lazicába vonult seregével, mialatt Szarbar perzsa vezér Konstantinápoly ellen ment s mint Theophanes írja, szövetségre lépett az avaroknak nevezett hunnokkal, bolgárokkal, szlávokkal és gepidákkal, hogy együttesen rohanják meg Konstantinápolyt: e válságos helyzetben a császár is segély után nézett. Sikerült megnyerni azon „keletről jött turkokat“, kiket Theophanes idejében, a IX. század elején khazaroknak neveztek. Míg a császár testvére, Theodorus az Eufrates mellett a perzsákat veri meg, a khazarok a Káspi-kapun (derbendi szoros) át Azerbejdjánba rontottak Ziebel (Ζιεβήλ, Ζεβήλ) vezérlete alatt, ki a kagán után a második méltóságot viselte (δευτέρω ὄντι τοῦ χαγάνου τῆ ἀξία) s fogságba hurczolva a perzsákat, pusztították a városokat és falvakat. A császár, hogy magához csatolja őket, eléjük ment Lazicából. Tiflisz alatt találkoztak a városban levő perzsa őrség szeme láttára; Ziebil megpillantva a császárt, tisztelgett neki s vállon csókolta, a turk sereg arczczal a földre borult előtte, az előkelőbbek sziklára másztak s úgy borultak le. Heraklius megölelte Ziebelt, fejére tette a saját koronáját, fiának nevezte s megmutatva neki leánya, Eudokia képét, nőül ígérte a leány szépségétől elragadtatott turk vezérnek, azonkívül megajándékozta királyi öltőnnyel, fülbevalókkal s gyöngyökkel, míg a tisztok a lakomán használt edényeket és ezüstneműt kapták. Ziebil 40 ezer válogatott lovast hagyott a császárnak, ő maga pedig haza ment, de csakhamar megölték, úgy hogy Eudokia, ki a császár parancsára már megindult Byzanczból, hogy hozzá menjen, útközben értesült vőlegénye haláláról, mire visszatért a császári palotába.³⁶

A byzanciak után röviden említi Heraklius és a nyugati turkok vagy kozárok ezen szövetségét a Nesztor-féle krónika is, mely fehér ugroknak (ugri bëlii) nevezi az utóbbiakat s egyúttal a honfoglalókat. Azt mondja, ugyanis a 6406(898)-ik évnél, hogy elmentek az ugrok Kiev mellett azon hegységen át, melyet maig ugoroknak neveznek; keletről jöttek és átmentek a nagyhegyeken, melyet Ugorhegyeknek hívnak és hadakozni kezdtek az ott lakó volochokkal és szlovénokkal. Ott ugyanis szlovénok laktak előbb, kikre

a volochok következtek, miután amazokat legyőzték, az ugorok azonban elűzték a volochokat, elfoglalták azt a földet s így a föld Ugorországnak nevezetett. Ugyanezt ismétli még egyszer, a hol kitűnik, hogy nem a rumunokat, hanem a bolgárokat értette a voloch név alatt s a rajtuk erőt vevő ugrok alatt a fehér ugrokat. Azt mondja ugyanis: a Duna mellett lakó szlovén népekre némely szkythák törtek, t. i. Kozárországból, kiket bolgároknak neveztek s a kik letelepedtek a Duna mellett, erőszakoskodván a szlovénokon. Azután mentek oda a fehér ugrok s meghódították a szlovén földet és elhajtották onnan a volochokat, kik az előtt bírták a szláv földet. A fehér ugrok Irahli császár idejében kezdtek ismeretessé válni, ki Khozroa perzsa csárral harczolt.³⁷

Bizonyos, hogy Nesztornak nem Theophanes, hanem valamely más byzancezi munka volt a forrása, mert különben Ziebil turkjaikat nem a honfoglalókkal, hanem a kozárokkal veszi egynek. Tehát Heraklius idejében még nem nevezték khazaroknak a „keletről jött turkokat“ vagy más szóval, ezen időben még nem alakult meg az Alsó-Volga és Káspi-tenger vidékén az a turk állam, melyet utóbb a régi akatirokról vagy akaczirokról, ezen terület tulajdonképeni lakosairól kozárnak, khazárnak, kazirnak, gisszinek vagy mint az örmények, és arabok, szevordinak, szavardinak, a törökök pedig Maszudi szerint (Keleti szemle. II. 1901. 265.) szabirnak is hívtak. Az alsó-volgai turk hatalom megállapítása csak később, a VII. század utolsó negyedében egyfelől Kuvrát unugur-bolgár államának felbomlása, másfelől a nyugoti turkok közt Aszena házának bukása s a türgesek föllikerekedése után következett be. Eddig csak ideiglenes hódításokról lehet szó, mert a hogy Turxanthos vagyis Turum bukása után elveszett Bosphorus s vele együtt — úgy látszik — az alsó-volgai és káspi-tenger-melléki uralom, épp úgy most Sö-kui († 628) halála és Ziebil megöletése újra meggyöngyítette a nyugoti turkokat, kiktől elszakadt a szie-jen-tó törzs, összesen 70 ezer család, Isbara kagán unokájának, I-nannak vezérlete alatt s meghódolt a keleti turkok kagánjának, Kielinek, de már 629-ben ez ellen is fellázadt I-nan, legyőzi, fölveszi ő is a kagáni címet s a khinaiak elismerik önálló kagánnak.³⁸

Ez időtől fogva teljes bomlás állt be a turkok közt. A keleti turkok állama egészen megsemmisült. Kielit 630-ban elfogták a khinaiak s 630-tól 682-ig khinai uralom alatt voltak a keleti turkok; Inan (629—645) állama is ketté oszlott halála után s már 646-ban Khinának hódolt a thielék (tölöszők) 11 nemzetsége, vagyis mint Bilge kagán mondja: „a török nép erős fiai a tabgacs (khinai) nép szolgálói, tiszta leányai szolgálói lettek, a török bégek elhagyták nevüket, mint tabgacs bégek tabgacs méltóságot viseltek, a tabgacs kagánnak (khinai császárnak) engedelmeskedtek, ötven évig áldozták fel értelmüket, erejüket.“³⁹ Csak Bilge kagán atyjának, Ilteresz Kutlagnak (682—692) sikerült a keleti turkokat felszabadítani a khinai uralom alól, de sem ő, sem öccse Mocsó Kapagan (692—716), sem fia Bilge (716—734)

nem volt képes helyre állítani a turk birodalom egykori nagyságát Bilge öcscsének, Kül-teginnek († 731) minden hősisége ellenére is. Az oguzokat nem voltak képesek meghódítani s az ellenük viselt harczok, melyekben elesett Kapagan és Kül-tegin, kimerítették a turk dinasztia erejét. Bilge két fia, Isan (734—741) és II. Bilge Kutlug (741—742) rövid ideig tartó uralma után megszűnt a turk állam; 745-ben már az ujgur dinasztia lépett helyébe.

J e g y z e t e k.

¹ Az igazi névalak a nasalisos; így adja Konstantinus Porphyrogenitus (Σταυροϋλογοϋς) így ismerték az egykorú germánok, kik azonban a név utórészét egy hasonló hangzású germán névképzővel cserélték föl (Fuldai évk. „Zventibaldus“ „Zentobolchus“. Pertz I. 410, Reginonál „Zuendibold“. Pertz I. 601, Liudprandnál „Zventebald“. Lib. i. cap. 5.); ezt használták nálunk még a XII. században is egy a Képes Krónikába foglalt s az 1050—1147 közti eseményekről szóló egykorú krónikaszerkezet szerint (Semtepolug, Sentapolug cseh herezegek); a Zuatapolug = Szvatopluk alak csak a XIII. századbeli szerkesztés idején, nyilván cseh befolyás alatt jutott krónikáinkba.

² Hinkmár rheimsi érsek, ki az *Annales Sithienses* vagy *Bertolienses* 861—882 közti részét írta, jegyezte föl a 863-ik évnél: „Hostes antea illis populis in experti, qui Ungri vocantur“. (Pertz I. 458. Honf. Kútf 301. Mátyás Fl. későbbi betoldásnak tartja e helyet. L. *Egy a honfogl. előtti magyar hadj.* 15 s köv. l.) — Regino prümi apát, ki 908-ban fejezte be művét, a 889-ik évnél: „Gens Ungariorum, retro ante seculis inaudita“. (Pertz I. 599. és Honf. Kútf 320.) — Liutprand paviai diakonus, majd cremonai püspök 959 előtt, midőn t. i. még uralkodott Konstantinus Porphyrogenitus esászár: „Hungarorum gens nobis omnibus tunc temporis habebatur incognita“. *Antapodosis*. I. 2. (Pertz III. 264.) — A 901-ig vezetett Fuldai évkönyvek vagy egyszerűen avaroknak nevezik a magyarokat, vagy hozzá teszik: „Avari qui et dicuntur Ungari“, „cum Avaris qui dicuntur Ungari“. (Pertz I. 410.; 412. Honf. Kútf . . .) — Widukind, corveyi szerzetes *Res gestae Saxonicae* cz. s 967-ben megkezdett művében: „Avares quos modo Ungarios vocamus“ (Pertz III. 425.) — A Sz. István korabeli Thiethmar, merseburgi püspök a 954-ik évnél: „Ecce iterum Avares, id est Ungari adversus nos arma commoverant“. (Pertz III. 739.) — Viterboi Gottfried pedig megfordítva, az avarokat mondja magyaroknak, így p. szerinte Nagy Károly anyja Bertha „Ungara“ volt s az 570-ki avar-frank összetűzésnél így említi az avarokat: „Avares qui et Hunni sive Ungari“.

³ L. *A honfoglalók cz. cikkemet*. Ethnographia. 1907. évf. 6. füz. 327. l.

⁴ Mindkét krónikáiró eredeti szövegét adja a bonni kiadás után gr. Kuun Géza: *Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima*. Kolozsvár. 1892. I. 131—134. l. Magyarul I. Mátyás Flóriántól: *A magyarok első hadjárata Európában*. Akad. ért. Budapest. 1898. 27. s köv. ll.

⁵ Maga Leo nem nevezi ugyan meg a turkok fejedelmeit, hanem említi őket Georgius Monachus folytatója, a névtelen logotheta, ki Nikephoros Phokas esászár (963—969) idejében állította össze a 842—948 közti idők történetét, aztán vele csaknem szóról-szóra megegyezve ugyanczen időtájban Theophanes folytatója, továbbá Georgius Monachus kiirója Leo Grammatikus és Theodosius Melittenus. Lásd: Theoph. Cont. Georg. Mon. etc Bonn. 1838. 357. s köv., 853. s köv. Leo Gramm. Bonn. 1842. 267. Honfogl. Kútfői 106. Mátyás Fl. A magy. első hadj. 18. s köv. ll. Gr. Kuun G. id. m. II. k. 35. s köv. ll.

⁶ Joannis Cinnami Epitome Rerum. Bonn. 1836. Lib. III. cap. 8. pag. 107. — Lib. V. cap. 16. pag. 247. — Cronica Nestoris. Ed. Fr. Miklosich. Bécs. 1860. 145. l. LXXIX. fej. L. még 3. l. IV. fej. — A magyarországi kalizokról (Káloz, Kaláz) v. ö. *A fejérm. tört. és rég. egyeslet évk.* II. k. 1893. 212—214. l.

⁷ ὄθεν καὶ τὴν τῶν χαζάρων γλῶσσαν αὐτοῖς τοὺς Τούρκους ἐδίδαξαν, καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὴν αὐτὴν διάλεκτον. ἔχουσι δὲ καὶ τὴν τῶν Τούρκων γλῶτταν. Konstant. Porphy. *De admin. imperio.* 39. fej. Szabó Károly fordítása szerint: „A honnan a *khazarok nyelvére is megglanították azon turkokokat* és maig is ugyanazon szójárást használják, de tudják a turkok másik nyelvét is“. Megjegyzendő, hogy a görög ἀλέκτος jelenléte nemcsak a. m. a mai értelemben vett „dialektus“, „nyelvjárás“ vagy „szójárás“, hanem általában véve: „beszéd“, „beszédmód“, „nyelv“ is.

⁸ οὐκ ἐλέγητο δὲ τῷ τῷ τε χρόνῳ Τούρκοι, ἀλλὰ Σαβαρτοιάσφαλοι ἔκ τινος αἰτίας ἐπωνομάζοντο. És: καὶ τὸ μὲν ἐν μέρος πρὸς ἀνατολὴν εἰς τὸ τῆς Περσίδος μέρος κατῴκησεν, οἱ καὶ μέχρι τοῦ νῦν κατὰ τὴν τῶν Τούρκων ἀρχαίαν ἐπωνομίαν καλοῦνται Σαβαρτοιάσφαλοι. U. o. 38. fej. A mi a „szabartoiászfaloi“ névnek azon magyarázatát illeti, hogy ez tulajdonkép örmény-arab elnevezés, melynek előrésze a. m. örmény „szev-orti“ = fekete fiú, az araboknál: „szävardi“ s arabul is megismételve a „fekete“ jelzõt: „szävardi-aszvad“, a „szev-orti“ pedig a „szev-orgi“ = fekete ugor név örmény népetimologiai átalakítása: ez talán igaz a Konstantinusnál levõ alakokra nézve, ha nem is éppen bizonyos. Más kérdés, hogy miféle névből lett az örményeknél a „fekete fiú“ jelentésű „szevorti“ s miért neveztek így a magyarokat? Erre pedig teljesen kielégítő magyarázatot találunk abban a történelmi tényben, 1. hogy az örmények északi szomszédai a honfoglalás előtti félezedév alatt a szabirok vagy szavirok voltak; 2. ez a név nem az örményeknél keletkezett, hanem délnyugoti Szibériából, a vogulok szomszédságából vitték maguk a szabirok a Káspi-tenger partvidékére, hol az egymást követõ népáramlatok áttolták őket a derbendi szoroson is; 3. Priskus Rhetortól fogva folyton együtt emlegetik az unugurokat és szabirokat s olyanok is föleserélik a két nevet, mint p. Jordanes, kikhez nem igen juthatott el az örmény „szev-orti“ népetimologia — egy előbb a voguloktól délre, az ú. n. Nagy-Magyarország mellett tanyázó népről pedig minden nagyobb merészség nélkül föltehetjük, hogy volt valami köze a magyarsághoz; 4. a „szabarti“, „szavirti“ ezek szerint nem egyéb, mint a szibériai eredetű nép nemzeti nevének (v. ö. vogul „šaper“) többes számú alakja az ugor -t többes képzővel, a minõ pl. a kelet-szibériai szakhák neve: törökösen: „szakha-lar“, tunguzosan: „jak-ut“. Akárhogyan magyarázzuk is tehát a „szabartoi aszfaloi“-ban levõ „aszfal“ részt: a dolog lényege az, hogy a név előrésze a szabirok nevének felel meg, a mi nem az örmény szevortiból keletkezett, hanem nemzeti név volt.

⁹ Darkó J. *A magyarokra vonatkozó néprnevek a bizánczi íróknál.* Akad. Ért. 1907. 214. füz. 601. l.

¹⁰ τοὺς Τούρκους ἀπὸ ζωῆς Χαζάρους ὀνομάζουσιν. Bonni kiad. I. k. 485. Heraklius császár 627-iki perzsa hadjáratánál említi; alább, Kuvrát fainak történeténél, már csak a khazar nevet alkalmazza.

¹¹ Hirth Fr., *Nachworte zur Inschrift des Tonjukuk.* (Radloff, *Die alttürk. Inschr.* 2-te Folge 1899. Első függelék. 37—45., 132—134. l.)

¹² Radloff W. szerint (*Grammatische Skizze der alttürkischen Sprache.* Die alttürk. Inschr. Neue Folge. 1897. 1—129. l.; különösen 39—45. l.) a három nagy turk dialektus t. i. a keleti (ujgur, baszmal, bajirku, karluk), közép- vagy ó-török (tölösz, tardus, oguz, türges) és nyugoti csoport (kazak, kipesak stb.) különválása sokkal régebbi, mint eddig gondolták. Ezek azonban a különbözőbb eltolódások következtében át meg áthattották egymást, úgy hogy a mai turk dialektusok a legkülönbözőbb elemek tarka keverékéből alakultak (l. 42. l.). A közép dialektus fő képviselői, a türkök, mint a khinai forrásokból lát-

szik, az Irtis, Tarbagatai és északi Altaji vidékéről az V. században szorultak keletre s csak a VI. század végén tolták előre hordáikat az Orkhonig. Radloff ezen állításának fontosságára már most felhívjuk a figyelmet, mert ennek a további következménye az, hogy az ogur-oguz név nyugot felől indul ki s terjed kelet felé, nem pedig megfordítva. Ha most ehhez vesszük Hirth állítását, hogy t. i. az oguz törzsek a VII. században alakultak a tielék szétszórt részeiből (s egyéb elemekből), ebből meg az a másik következtetés vonható le, hogy az „oguz“ név egyszerű analogikus átalakítása is lehet a hunnbolgároktól hallott „ogur“ névnek a nélkül, hogy valamely ős-török törzsnévre kellene gondolnunk.

¹³ Bilge khagán úgy a saját, mint öcsese, Kültegin fölíratában ezt mondja: „A tokuz-oguz az én népem volt. De ég és föld megzavarta elméjét s egy évben négyszer (Kültegin ötször) küzdöttem ellene“. (Radloff W. *Alttürk. Inschr.* 1897. Neue Folge. 140. s köv., 145. s köv. l.) Az oguzokkal már Bilge kagán atyjának, Ilteresz kagánnak is küzdeni kellett, mint kitínik u. e. fölíratokból (midőn Ilteresz kagán lett s rendezte a törzseket, „jobbról a tabgaes = khinai nép lett ellenség, balról Baz kagán. a tokuz-oguz nép lett ellenség“; Id. h. 134. l.), továbbá Tacsam kagán ongini siremlékéből („a Tengriennek észt és erőt adott, hozzá szólva kegyes voltál s akkor a sad ezímet adtad neki, mikor ez történt, a tokuz oguz hatalmas ellenség lett, a fölemelt Tengriken kivonult“. Radloff id. m. 1895. 3-te Lief. 249. l.), s aztán Tonjukuk emlékiratából („velem a böles Tonjukuk boila-baga tarkánnal, hogy magát megerősítse, Ilteresz kagán délen a tabgaesokat = khinaiakat, keleten a kitanokat, északon az oguzokat nagy számmal ölte... A független oguzoktól követ jött, a követ beszéde ez volt: a tokuz oguz nép fölé kagán emelkedett“. Radloff id. m. 1899. 2-te Folge. 5. l.).

¹⁴ *A fejmegyei magyarság eredete.* (A fejmegyei stb. tört. és rég. egyeslet évkönyve. II. évf. Székesfejérvár. 1893. 208—214. l.)

¹⁵ Ex historia Menandris Protectoris. Corp. Byz. Hist. I. k. Párisi kiad. 1648. 107—108. l. V. ö. Gr. Kuun G. *Relationes Hung.* I. k. 67. l., II. k. 143. l.

¹⁶ Radloff W. *Die alttürk. Inschrift.* Neue Folge. 1897. 137. l.

¹⁷ Úgy látszik ennek felel meg a khinai forrásokban a Mo-han, Mu-han név. Marquart Tumannak (Tumin, Teuman) gondolja. Igaza van azonban Hirthnek (*Nachworte zur Inschr. d. Tonjukuk.* Radloff: *Alttürk. Inschr.* 2-te Folge. 1. függ. 88. l.), hogy történeti alapon leginkább Mu-han kagánra gondolhatunk. Egyébként l. még Barthold W. *Die hist. Bedeutung d. alttürk. Inschr.* (Radloff id. m. Neue F. Füg. 5. l.)

¹⁸ A Kadirkán erdőség alatt a Mongolországot Mandzsurszágtól elválasztó Kvingan hegy értendő. Nem oly bizonyos, melyik hegyszorosot jelenti a sok Vaskapu közül a fölírat Temir kapig-ja. Barthold (Radloffnál N. F. Füg. 3. l.) a Talki-szorosra gondol, mely a mai mongol földről az Ili-völgybe vezet, Thomsen (Inscription 136.) és Hirth (Radloffnál 2-te F. 1. Füg. 84. s köv. II.) Turkesztánban, Szamarkand és Kes vidékén keresik. A turk hódítások azonban egész az Alsó-Volga-vidékig terjedtek s így a derbendi szoros is számba jöhet.

¹⁹ Kurakichi Shiratori: *Über die altkoreanischen Königstitel.* (Keleti Szemle. IV. 1903. 15. s k. II. — E. Bloches: *Les inscriptions Turques de l'Orkhon.* (Revue Arch. XXXII. 1898. 355—382.) — V. ö. Keleti Szemle. III. 1902. 2,3. füz. 237. l.)

²⁰ Stein Aurél: *A fehér húnok és rokontörzsek indiai szereplése.* (Budapesti Szemle. 1897. 91. köt. 248. s. 210—234. l.)

²¹ Később még részletesebben visszatérünk ezen fontos adatra. Itt röviden csak annyit említünk meg, hogy egy 635-iki khinai tudósítás szerint a nyugoti turkok országa tíz részre volt osztva, tíz sad vezérlete alatt s volt jobb és bal szárnya, az egyik állt az öt *tulu* (tehát tölősz) nemzetségből, ez a szárny keletre tanyázott a Csü folyótól; a nyugoti vagyis bal szárny állt az öt *nu-si-pi*-ből. Hirth Fr. *Nachworte* (Radloffnál *Alttürk. Inschr.* 2-te Folge. 1. függ. 69—70. l.).

22 Ibn Roszteh szerint a kazar föld egyik oldalát egy nagy hegyseg (a Kaukasz) határolja s innen jutnak el a hegy lejtőjén a túlász (talasz) és lúghez (lugur) nép területére. (Honf. Kútfői. 152. és gr. Kuun G. *Adalékok Ázsia s Kelet-Európa ethnographiájához.* Erdélyi Múzeum. X. 1893. 583. l.) Gr. Kuun G. az utóbbi népet a leszghekkel veszi egynek, amarról azt mondja, hogy előtte ismeretlen. Említi a két népet Nüreddin Mohammed Auli (1258.) és Sukrallah (1456.) is s a tulaszokat a másikkal együtt mindketten török népnek mondják. (Idézi Thúry J. *Századok.* XXX. 1896. 782—784. l.) Valószínűnek tartom, hogy a József kozár király levelében Togárma tiz fia közt említett Tiroosz alatt a tulaszokat vagyis tölöszőket kell érteni. (Dr. Kohn S. *Héber kútforrások.* 1881. 30. l.)

23 Ex hist. Menandris Protectoris. Corp. Byz. Hist. Paris. 1648. I. k. 109. s k. II. Bonni kiad. 301. l.

24 Theophylacti Hist. Lib. VII. Cap. 7—8. Párisi kiad. 1647. I. k. 174—175. l.

25 Ex hist. Menandris Protectoris. Párisi kiad. 1648. I. 163. Bonni kiad. 1829. 401. l. Menander Pr. itt az utigurok vagy némely kézirat szerint az unigurok nemzetségeit (τὰ φύλα τῶν Οὐτιγούρων, Ὀδγυγούρων) említi, de midőn Zemarchos követségéről ír, az alának szomszédjait, mint főntebb láttuk, uguroknak nevezi.

26 Hirth Fr. *Nachworte zur Inschrift des Tonjukuk.* (Radloff W. *Alttürk. Inschr.* 2-te Folge. 1899. 1. függ. 116. l.

27 Zemarchos követségének elmondásánál Ektagnak (Ἐκταγή), azaz „aranyhegy“-nek (χρυσῶν ὄρος) nevezi Menander Pr. azt a hegyet, hol a kagánt találta Zemarchos. Azt hiszem, ugyanazon hegyről van szó Valentinus követségénél is s mivel két különböző követ jelentését használta fel Menander Protector az 538—582 közti idők történetének megírásánál a turkokról szólva, nem kell fennakadnunk az effajta eltérések miatt.

28 Theophylacti Hist. Lib. VII. Cap. 8.

29 Hirth id. m. 117. l.

30 Hirth id. m. 68. l.

31 Menander Prot. Párisi kiad. 161. s. kk. II.

32 Anagai neve egyik emléke a zen-zenek nyugoti befolyásának. Egyik khinai kútfő ugyanis A-na-kuinak nevezi azon zen-zen vagy zsu-an-zsu-an kagánt, ki Toba eleste után lett hatalmassá. (Hirth id. m. Radloffnál 2-te F. 86. l. 2. icervz.)

33 Radloff W. *Alttürk. Inschr. Neue Folge.* 1897. 132. l.

34 Hirth Fr. *Nachworte stb.* Radloffnál 2-te Folge. Első függ. 117., 135. l.

35 Hirth id. m. 135. l.

36 Theophanis Chronographia. Corp. Byz. Hist. XI. k. Paris. 1655. 263—264. l. U. a. alapforrás után s némely pontban részletesebben Nicephori Breviarium Hist. U. o. I. k. 1648. 11—12. l.

37 A magyar honfoglalás kútfői. 366. 372. l.

38 Hirth id. m. 133—135. l.

39 Radloff: *Alttürk. Inschr. Neue Folge.* 1897. 132. l.

(Ethnographia 1908).

A NAGYSZENTMIKLÓSI „ATTILA KINCS” LELET-KÖRÜLMÉNYEI

1799. szeptember 18-án a bécsi császári és királyi Régiségtár igazgatója, *Neumann abbé*, levélben értesítette az udvari kabinetiroda főnökét, hogy Magyarországon, a Bánátban, párját ritkító gazdag aranyleltre bukkantak. Kérte őexcellenciáját, vegye rá a császárt, hogy ezeket a drágaságokat, melyek most Budára kerültek, hozassa Bécsbe, s a Régiségtár részére szerezze meg.

Neumann abbé mindmáig megőrzött levelében szószerint így olvasható: „... die Kostbarkeiten von Ofen, wo sie hingebraucht worden, hieher gesendet und der k. k. Antikensammlung einverleibt werden.” „Abbé Neumann”

Jelezte a Régiségtár igazgatója egyben azt is, hogy ilyen rendkívüli esetekben a lelet megszerzésére elsőbbségi joguk van. „Da er einzig in seinem Wert ist, habe das k. k. Antikenkabinet den Vorzug der Erwerbung.”²

Egy hét múlva – szeptember 25-én – a kabinetiroda értesítette az abbét, hogy Ferenc császár máris intézkedett.³ S a kincs néhány nap múlva megérkezett Bécsbe. Ezt a Régiségtár igazgatójának most is meglevő pénztárkönyve árulja el. Bejegyezte ugyanis könyvébe, hogy október 1-én borravalót adott annak, aki az aranykincset a helyi pénzverdéből – „aus dem hiesigen Münzhause” – áthozta az udvari kabinetirodába.⁴

De megvan Bécsben az az elismervény is, melyben másnap igazolta, hogy a kincset átvette. „Die zu St. Miklos in Banate gefundenen Antiquitäten von Gold... hat Unterzeichneter gestern aus dem k. k. Hauptmünzamt für das Hofkabinet übernommen.” „2. Oktober 1799.” „Abbé Neumann”⁵

Igy került Európa egyik legjelentősebb és leggazdagabb régészeti lelete, a nagyszentmiklói „Attila kincs” Magyarországról – Bécsbe. Most is ott van, s a Kunsthistorisches Museum legszebb ékessége.

A lelet huszonhárom pompás aranyedény: hét díszes korsó; egy ovális és négy kerek tál; három nautilus-kagyló alakú mély csésze; két talpas kehely; egy ivókürt; egy különös gazdagsággal mintázott kis szelence és két aranypohár. Együttes súlyuk: 9925 g.

Hét edény páros. Ezek vagy teljesen azonosak, vagy csak alig-alig különböznek egymástól. Kilencnek nincsen párja. Anyaguk csaknem színarany. Csü-

¹ Rudolf Noll, Zur Fundgeschichte von Nagyszentmiklós. Kézirat. (14.)

² Neumann abbé levelét az Österreichisches Staatsarchiv, OKaA őrz. Nyilvántartási száma: Z 202/799.

³ Hampel József, A nagy-szent-miklói kincs. AÉ. 1884. 1—117.

⁴ Rudolf Noll i. kézírata nyomán. Neumann pénztárkönyvét a Kunsthistorisches Museum őrz. Archiv-Nr. der Antikensammlung: 40.

⁵ Rudolf Noll i. kézírata nyomán Akt Österreichisches Staatsarchiv, OKaA: Z 290 1/2/799.

pán egy ivókürt 12 karátos. Finomságukat és súlyukat az alábbi táblázat mutatja.⁶

Nyilván- szám	Az edény alakja	Finomság karát	Súly gramm	Súly gramm
1.	Korsó	22		2149
2.	„	18		608
3., 4.	„	19,5	656	631
5.	„	20		710
6.	„	21		956
7.	„	21		733
8.	Ovális tál	22		337
9., 10.	Kerek tálak	22	287	305
11., 12.	Poharak	19–20	74	70,08
13., 14.	Naut.-csészék	20,5	283	284,4
15., 16.	Tálak nyéllel	21	103	104
17.	Ivókürt	12		117
18.	Nautilus-csésze	22		483
19.	Szelence	22		217,5
20., 21.	Kerek tálak	22	179	212
22., 23.	Talpas kelyhek	20,5	213	213

A huszonhárom edény együttes súlya: 9924,98 gramm.

A nyilvánartási számok egyeznek a Kunsthistorisches Museum számozásával. Ezek egyben Hampel számai is.

A kincsről az elmúlt másfél évszázad során igen sokat írtak. Az első értekezés már 1801-ben megjelent.⁷ Legrészletesebben Hampel József ismertette 1844-ben. Eredetének megfajátását is megkísérelte, de nem sokra jutott. Mások sem.

Legutóbb László Gyula foglalkozott a nagyszentmiklósi lelettel,⁸ s a „csodálatos szépségű és értékes aranykincs” huszonhárom edényét – formáik és mű-

⁶ Az edények súlyát s az arany finomságát Hampel J. közölte AÉ 1884. 1–166. i. m. és a Régibb középkor emlékei Magyarhonban c. könyvében (Budapest 1894) I. Ez utóbbiban a 3. és 4. számú korsók súlya 50 és 831 g. Nyilvánvalóan téves. Csallány D. az edények számát tévesen jelzi 21-nek: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. (Budapest 1956) 169.

⁷ Első említése: *Schoenwiesner*, St., Notitia Hungaricae rei numariae (Buda 1801) 1. rész. XLII. § 81.

⁸ Jegyzetek a nagyszentmiklósi kincsről. FA IX (1957) 141–151., valamint: Jegyzetek István királyról. Élet és Tud. 1959. évi kalendáriuma. — Itt tartjuk helyénvalónak megjegyezni, hogy a 2. korsón, ill. a 21. tálon levő állatküzdemi jelenet (griff szarvast ragad meg) előzményét kaukázusvidéki, pontosabban azerbajdzsáni ezüsttálon láthatjuk (2. kép). A vésett ábrázolás háttere arannyal futtatott. A lelet Torpag-Kala lelőhelyen, katakombasírból került elő. A leletközlésben csak igen rossz képet közöltek róla, ezért szükségesnek láttuk jobb fényképét közreadni. A képet K. Aszlanovnak köszönjük. Publikációja megjelent az Azerbajdzsáni Tud. Akadémia Értesítője 1911. 8. kötetében: *Археологические раскопки на Торпагкала*. 29–43. A katakombasír korát részben a benne talált kis mázas palack keltezi az i. u. V. századra, emellett azonban meg kell jegyeznünk, hogy hasonló típusú ezüsttálakat — állatküzdemi ábrázolások nélkül ugyan — már az i. u. IV. szdból ismerünk Grúziából (Racsa, közöletlen, a Grúz Nemzeti Múzeumban, G. F. Gobedisvili lelete 1953-ból).

Aranykancsó a nagyszentmiklósi kincsekéből.

vészi díszítésük szerint – két főcsoportba sorolta. Az egyik csoport – mondja – dél-kaukázusi eredetűnek látszik. „A másik azonban itt készülhetett hazánk területén, mert díszítményei erősen kapcsolódnak az avar és honfoglaló magyar ötvösök mintakincséhez.”

A déli eredetűnek látszó aranykorsók díszítéséből csodás világkép és ropant történelem sugárzik. De hogy kié volt ez a sok drágaság, arról mind ez ideig senki sem tudott semmi biztosat mondani.

A kincset ezért eleitől fogva rejtélyes titokzatosság vette körül. Az egyszerű nép *A t t i l a k i n c s é n e k* hitte, s így emlegették sokáig a tudományos irodalomban is, mert nyilvánvalónak látszott, hogy „ilyen páratlan nagyságú és szépségű kincs csak páratlan hatalmú uralkodóé lehetett”.⁹

A kincs rejtélyességét növelte az is, hogy az aranyedényeken fennmaradt írást nyelvészeink másfél évszázadon át nem tudták elfogadhatóan megszólaltatni.

Az egyik írás görögös jellegű, de nem görög. Hampel J. erről így ír: „Olyan egyén oly időben és helyen írhatta, midőn ingadozott a görög írás jellege, – vagy olyan, aki még nem ismerte a görög alfabétum művelt vidékeken közhasználatban levő formáit.”¹⁰

Ezzel a különös írással két tálát díszítettek. A tálak párosak, s feliratuk is azonos – amennyire szabadkézi munkák azonosak lehetnek. Megfejtésüket több kutató megkísérelte. Görögül próbálták betűzni, de a kísérletek nem voltak megnyugtatók.¹¹

Ugyanezek a tálakon ősi rovásírás is látható. A rovásbetűket beleverték az aranyba, de a feliratok nem díszítő jellegűek. Csupán megjegyzték velük az edényeket. Oda verték, ahol legjobban a kezükre esett.¹²

E két tálon kívül még tizenkét aranyedényen maradt fenn rovás. Egy ovális tál szép felirata beleillik az edény díszítésébe, a többi azonban ugyancsak jelzés. Jórészüik vékony karcolás. Az ovális tál feliratát azonban mutatósan beleverték az aranylemezbe.

Az ősi rovások megfejtésével az elmúlt évszázadban is, s azóta is, sok kiváló kutató foglalkozott. Megnyugtató eredményt azonban nem tudtak elérni. Ennek ellenére – mintegy ötven évvel ezelőtt – kezdett megerősödni az a tudományos nézet, hogy a kincsen különleges jelekkel írt ótörök rovás maradt fenn. Ezt többen is bizonygatták, s a különböző megfejtésekről bő tanulmányok jelentek meg.

Hazánkban ez az irányzat győzedelmeskedett, s úgy látszott, hogy a rovások ügye a török megfejtésekkel – magyar szempontból – nyugvópontra is jutott.¹³

A lelet felfedezésének körülményeit még senki sem vizsgálta meg olyan tüzetesen, hogy a homályok és ellentmondások eltűntek volna. Mi magyarok

⁹ Hampel József, A nagy-szent-miklósi kincs. I. m.

¹⁰ Hampel J. az említett tanulmányában két görög megfejtést közöl. A harmadik megtalálható Hampel J. A régibb középkor emlékei, i. m. II. 255.

¹¹ 1950-ben Fehér Géza is bemutatott egyet: A nagyszentmiklósi kincs-rejtély megfejtésének útja. AÉ. 1950. 34–39.

¹² A körbefutó díszes felirat betűi közé is vertek rovásbetűket. Ezeket a megfejtéssel kísérletezők beleolvastak a görög szövegbe. Ezzel a megfejtéssel Fr. Altheim nem ért egyet, szerinte a felirat bilingvis, az apró jelek rovásjelek: La Nouvelle Clio. 1951. 70–76.

¹³ Hans Jensen, Die Schrift in Vergangenheit und Gegenwart, 1958. „A feliratok rövidiek, s megfejtésük eddig még nagy nehézségekbe ütközött. Az ó-magyar írásemlékek között kétségtelenül ezek a legrejtélyesebbek. ... Én az eddigi megfejtési kísérletekben még sok bizonytalanságot látok.”

sem, bár a kincs problémái magyar problémák voltak. Ebben a dolgozatban ezt a mulasztásunkat óhajtjuk pótolni.

Rudolf Noll professzor kérésünkre előkerestette a százhatvan éves aktákat, s ezekből „Zur Fundgeschichte von Nagyszentmiklós” címen egy gyűjteményt állított össze és azt Pataky Lászlóhoz juttatta. Nagyon megsegített abban a törekvésünkben, hogy végre megnyugtatón tisztázzuk a nevezetes magyarországi lelet felfedezésének történetét.¹⁴

A Bécsből kapott adatokat – nagy szerencsénkre – hazaiakkal is ki tudtuk egészíteni. Pulszky Ferenc ugyanis, Magyarország Archeológiája című nagy művében a kincs felfedezéséről sok lényegeset elmondott. Adatait „Az ingó emlékek” című kéziratos füzetből vette, melyben valaki – 1888-ban – névtelenül közzétette a kinccsel kapcsolatos hivatalos hazai iratok másolatát.

Azt írja Pulszky, hogy a füzet tartalmát a következő évben – 1889-ben – az Archeologiai Évkönyv is közölte. De könyvtárainkban sem egyiknek, sem másiknak nem akadtunk nyomára. Sajnálatos, hogy ezek elvesztek, de megnyugtató, hogy a bécsi iratok kiegészítésére az is elegendő, amit Pulszky megmentett.¹⁵

Fel tudtuk még használni Hampel J. egy-két adatát is. Egyébként éppen azt kell helyreigazítanunk, amit Hampel J. a kincs napvilágra kerülésének körülményeiről Arneht nyomán írt.¹⁶

Egybevetettük a bécsi adatokat a hazaiakkal, s gondosan mérlegelve minden mondatot, a kincs felfedezésének történetét új mozaikképbe foglaltuk. Ez a kép sokkal részletesebb, mint az előbbi, s ellentmondások már nincsenek benne. Íme a hiteles történet:

1799. szeptember 10-én Csapó szolgabíró helyszíni vizsgálatot tartott Nagyszentmiklóson, hogy „a tömérdek arany” megtalálásának körülményeit tisztázza.¹⁷

Abban az időben Nagyszentmiklós már városias jellegű település lehetett. A földesúr Nákó Kristóf volt. Ez a gazdag család 1780-ban költözött Macedóniából Magyarországra. Itt idővel olyan rangra emelkedtek, hogy hosszú időn át vezető szerepet vittek hazánk életében.

Nákó Kristóf egyik jobbágya, Vuin Néri „parasztgazda” jegyzőkönyvbe mondotta Csapó szolgabíró előtt, hogy a kincset ő találta július 3-án.¹⁸ Házuk udvarán, a szomszédos szőlőskert mellett ártott fiával, hogy a kerítést megigazítsák, s alig egy ásonyomnyi mélységben az árok oldalából egy nagy

¹⁴ Rudolf Noll, Zur Fundgeschichte von Nagyszentmiklós c. gyűjteményének eredeti kézirata Pataky László tulajdonában van. Másolata: Kunsthist. Museum Antikensammlung. Wien: ZL. 126 (AS) 1965. Noll professzor e gyűjteményről 1965. II. 19-én kelt Pataky Lászlóhoz írt levelében így írt: „Diese sind das Ergebnis langwieriger Nachforschungen, an denen vor allem mein Assistent, Herr dr. Wolfgang Oberleitner, beteiligt war, sowohl im Archiv der Antikensammlung des Kunsthistorischen Museums als auch im Staatsarchiv (OK&A = Obertskammeramt). Manches lässt sich freilich — nach rund 160 Jahren — nicht mehr in der gewünschten Weise klären, doch hoffen wir... auch so nützliche Angaben in die Hand gegeben zu haben.” — E helyen is köszönjük szívességét és köszönjük munkatársai fáradozását is. Olyan iratokat is felkutatunk, amelyekről eddig semmit sem hallottunk, s ezzel igen elősegítették, hogy kitűzött célunkat elérjük.

¹⁵ Pulszky Ferenc, Magyarország archaeológiája. (Budapest 1897) II. kötet.

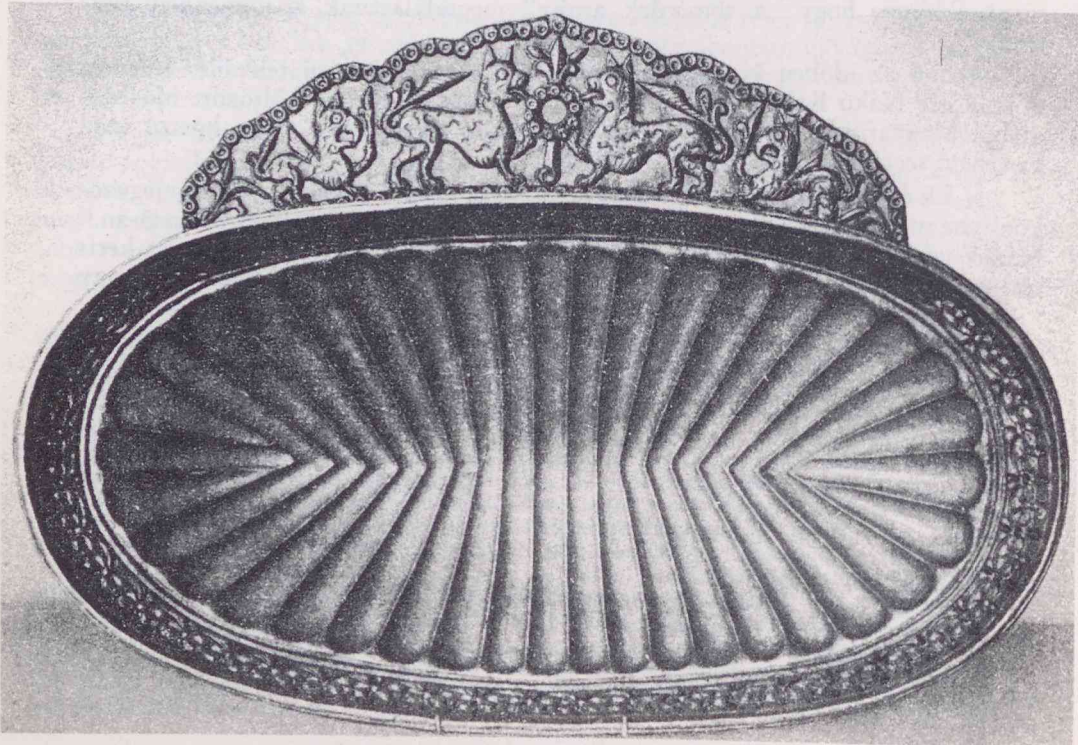
¹⁶ Hampel József, i. m.

¹⁷ Pulszky Ferenc, i. m. 55.

¹⁸ Hampel J., a megtalálót Nera Vuin parasztagdának írja. Pulszky F. pedig Néza Vuinnak nevezi. Fischer K. megállapította, hogy a férfinév Néri, a női pedig Néra. A név tehát helyesen: Vuin Néri. Neumann irataiban Neva is olvasható. A hibákat a kézírás okozza.

Ivópohár a szentmiklósi kincsekből.

Rovásírdós arany gyümölcsös tál.

A nagyszentmiklósi egyik arany korsó

aranycsésze fordult ki. Végül huszonhármat számláltak össze. Véletlenül náluk volt ekkor két görög kereskedő: P a n d o v i c s Trandafil és D i m i t r i e v i c s Márk. Felesége, Ikonja, hogy a kereskedőket titoktartásra bírja, öt edényt nekik ajándékozott. De ők megvásárolták még ötöt „320 forinton”. További négyet Ikonja Jankovich aranyművesnek adott el, de Jankovich ezekért csak nyolc forintot fizetett.¹⁹

Alighogy a kincs napvilágra került, betévedt Vuinékhöz V i t t a Naum bécsi gyapjúkereskedő is. Megnézegette az aranyedényeket, s kérés nélkül kétezer forintot ígért értük. Ikonja azonban ennyiért nem adta oda. Ezt a bécsi iratokból tudtuk meg. „Als sie die Gefässe einigen Griechen zeigte, kam dazu der Wiener Wollhändler Naum V i t t a, der sich ebenda in seinem Geschäfte aufhielt. Diese zusammen eigneten sich – ohne dass Ikonja einen Preis nannte – dem Schatz zu 2000 f an – 1000 f bar, 1000 in einem Schuldschein . . .”

Érthetetlennek látszik, hogy Ikonja, ha előbb nem adta oda a kincset Vittának 2000 forintért, röviddel ezután miért ajándékozta csaknem egyharmadát ingyen a két görögnek és Jankovichnak. De ha tovább olvassuk a bécsi iratot, ez is megvilágosodik. Vitta ugyanis megijesztette őket – és elment. „. . . und geboten ihr das tiefste Stillschweigen, sonst werde ihr Sohn sicher zu den Recruten genommen werden.”

De távozása előtt „Auch beruft sie sich darauf, dass sie vor 30 Jahren eine im Flusse Haranga von Dieben geborgene, mit barem Gelde beladene Truhe gefunden, dies dem Cameral-Verwalter-Amte angezeichnet und den Fund übergeben habe, ohne irgend etwas dafür zu er . . .”²⁰ (Az írás itt megszakad.)

A bécsi kereskedő szavai bizonyára gondolkodóba ejtették Vuinékat. Tudatlan szegény parasztok voltak. A kincssel nagy szerencse érte őket. De most mit tegyenek vele? Ha beszolgáltatták, talán semmit sem kapnak érte. Ha eladják, abból is baj lehet. Mégis – talán az lesz a legjobb, ha titokban eladják. De egyrészből talán lehetne apróságokat is készíttetni. Azokat könnyű eladni. És – hallgatási jutalékként – csaknem egyharmadát elajándékozták.

A görög kereskedők Pandovics és Dimitrievics, a kezükbe került tíz aranyedénnyel Péterváradra siettek, hogy ott értékesítsék. Velük ment Vuinéknagy fia is, hogy ő is eladja azt a kilencet, melyek még a kezükben voltak. A péterváradai vásár azonban nem sikerült. Vevő nem akadt.

Eközben visszatért Nagyszentmiklóásra Vitta Naum, a bécsi gyapjúkereskedő is, aki megvette Jankovichtól az aranyműves kezébe került négy aranyedényt, majd felkereste újra Vuinékat, s tőlük is megvásárolta a maradék kilencet, mellyel a fiú Péterváradról haza érkezett. Ez utóbbiakért 1472 forint 20 krajcárt fizetett. S nyomban Pestre vitte valamennyit, hogy ott eladja.

A fővárosban azonban meghallotta, hogy a kincsnek már „híre kelt”. Jobbnak látta hát bejelenteni Boráros polgármesternek, hogy a Bánátban felfedezett kincs egyrésze nála van.

Pestre érkezett közben Péterváradról a másik két kereskedő is, s meghallván hogy mi történt, ők is a városházára siettek. Ott pedig mindhárom kereskedőtől átvették az edényeket, és 1799. augusztus 3-án leltározták. A leltárban huszonnégy aranytárgyról van szó. A huszonnegyedik egy aranyrúd, mely beolvasztásból keletkezett.

¹⁹ Pulszky F., i. m. 56.

²⁰ Rudolf Noll kézirat. Az akta nyilvántartási száma OKäA, Z. 1596/1807. Ebben a bécsi kereskedő neve Naum Nitta. Pulszkyknál V i t t a Naum. Pulszky egy hivatalos jegyzőkönyvből vette. A Haranga folyó neve ma Aranka. Átfolyik a Bánáton és a Tiszába ömlik.

Úgy látszik a beolvasztás gyanút keltett a hatóságban, s elrendelték a kincs napvilágra kerülésének helyszíni kivizsgálását. Ez volt az a vizsgálat, melyet Csapó szolgabíró vezetett, s amelyen Vuin Nérú azt vallotta, hogy a kincset ő találta.

A szereplők kihallgatása közben kiderült, hogy az aranyműves az egyik nautilus-csészéről, melyet bikafej díszít, a bika szarvait levette és beolvasztotta. Ebből keletkezett az az aranyrúd, mely a pesti leltárban a huszonnegyedik darab.

Ugyanakkor kiderült az is, hogy Vuinék letörték néhány korsó fülét, s ezeket megtartották maguknak. Az uradalmi hivatal azonban tudomást szerzett a fülekről, s elvette tőlük és pótlólag Pestre küldte. A jegyzőkönyv négy fület említ.²¹ Ezek arannyal borított ezüst vagy rézrudak voltak.

A kincs ma is csonka. Az 1. és 2. számú korsók füle nincs meg, az 5. és 7. számú korsók füléről pedig hiányzik az arany.

A pesti leltár szerint a huszonnégy aranytárgy együttes súlya 17 font és 23/4 lat volt. A nyers aranyat a bécsi Főpénzverde 10 086 forint 25 krajcárra becsülte. Ebben az értékben természetesen benne van a bikaszarvakból olvasztott rúd értéke is.

A magyar tudósítások a 10 086 forint helyett tévesen 10 068 forintot közöltek. Az eredeti iratokban azonban az előbbi érték olvasható.

A korsófülek később érkeztek Bécsbe. Ezekből négy latnyi arany került elő, s ezt a Főpénzverde külön 67 forint 55 krajcárra becsülte. Az értékelés után az aranydarabokat átadták a pénzverőnek.²²

Neumann abbé feljegyzéseiből kiderült, hogy Vuinéknál még a nagy vizsgálat után is maradt arany. Ezt maga Ikonía vallotta be Neumannnak.²³ Az aszszony ugyanis szeretett volna a kincseért valami jutalmat kikönyörögni Bécsben, s ezért kétszer is felment az osztrák fővárosba, és felkereste Neumann abbét. Beszélgetéseikről később bővebben szólunk. De már most megemlítjük, hogy hiányzik a legszebben díszített kis aranyszelence füle is. Ez bizonyos – mondja Hampel J., – mert a fül nyoma a szelencén jól látható. De talán födele is volt – fűzi hozzá. „Idoma megkívánni látszik a tetőszerű födelet, mint befejezést.”²⁴

Míg hazánkban a vizsgálat folyt, a kincs híre megérkezett Bécsbe is. De úgy, mintha évekkel ezelőtt találták volna. A Régiségtár igazgatója ezt így is jelentette szeptember 18-i levelében a kabinetirodának. „... vor einigen Jahren ... in Banat gefundenen Goldschatz im Werte 12 475 fl.”²⁵

A kincs felfedezésének történetét Neumann abbé is megírta: „Goldene Gefässe. Geschichte ihrer Entdeckung” címen. „Gefunden 1799 in St. Miklos, einem dem grichischen Handelsmann Nako gehörigen Ort in Banat. Dessen Untertan und Bauer Neru Vuin verheimlichte den Fund und verkaufte ihn an zwei griechische Handelsleute, die ihn auf den Pestermarkt zum weiteren Verkauf mitnahmen.”²⁶

Így ismertük mi a kincs megtalálásának körülményeit eddig, de most látjuk, hogy Neumann akkori értesülése nem volt elég pontos. Feljegyzett azonban

²¹ Pulszky, Ferenc, i. m. 56.

²² Uo.

²³ Rudolf Noll id. kézírata. Neumann, Manuskript. (Archiv-Nr. der Antikensammlung: 13/S. 165.)

²⁴ Hampel József, Arch. Ért. 91—95. oldal.

²⁵ Rudolf Noll id. kézírata. Neumannak ugyanabban a levelében.

²⁶ Rudolf Noll id. kézírata. Neumann, Manuskript. 163—165. oldal. A kincs megtalálójának neve Neumann kéziratában Nerá-nak vagy Nevá-nak is olvasható (23).

Griff madaras arany serleg az "Attila kincs"-ből.

olyan részleteket is, melyekről másutt nem esik szó, s ezek írását igen becessé teszik.

„Der Bauer fand sie im Hof seines Hauses, als er grub, um eine Mauer in seinem anstossenden Garten zu errichten. Die Gefässe lagen nur einen Schuh tief unter der Erde, in keinem Behältnisse.”

A feltárás utáni helyszíni szemlén megállapították, hogy: „Der Augenschein soll zeigen, dass da einstens schanzen gewesen seyen, auch sollen da vormals Weingärten gewesen seyen.”

„Später grub man in dieser Gegend und stellte Untersuchungen an, fand aber nichts mehr.”

Elmondotta Ikonía Neumannak azt is, hogy a korsók füléről lehúzták az aranyat, beolvastották, s ebből fülbevalókat csináltatott: „Von einem Stück des Sängels liess sich die Bäuerin Ohrhänge machen.”

Tájékoztatta az abbét Ikonía arról is, hogy „Sie lagen alle auf einem Haufen beisamen, höchstens 2 1/2 Schuhe unter Erde, ganz ohne allem Behältnisse. Die kleinen Gefässe unten, die grossen oben, das grösste zuoberst.”

De bevallotta azt is, hogy „Nebst hierher gebrachten waren noch andere goldene Kleinigkeiten dabei, z. B. Ohrgehänge. Diese Kleinigkeiten theils verheimlicht und zurückbehalten, theils eingeschmolzen.” „Dies habe ich aus dem Munde der Finderin selbst,” – írja Neumann.

Neumann írásából kitűnik, hogy Ikonía önmagát mondotta előtte a megtalálónak. Az abbé ezt tudomásul vette, nem kételkedett benne. De ez a csere a magyar tudósításokban zavart okozott. Férfi találta, vagy asszony? Ha férfi, akkor Nérú, ha nő, akkor Néra – mondja Fischer Károly. S 1889-ben így kezdte leírni a történetet: „Vuin Néra paraszt asszony...” Hampel J. pedig 1884-ben így írt: „Néra Vuin parasztgazda...”

Valószínű, hogy a gödröt Vuin Nérú ásta a fiával, mert ha férfiak vannak a háznál, nem az asszony állítja a kerítést. De amint az első aranyedény kifordult a földből, oda szaladt Ikonía is, s a többiek feltárásában már ő is segédkezett. Ő volt az élelmesebb. Ezért ment Bécsbe is ő, s nem pedig a férje.

Neumann és Ikonía beszélgetéséből meg lehet fejteni, hogy az arany fülbevalók készítését Jankovich vállalta, s a négy aranyedényt hallgatási díj és munkadíj fejében kapta. A 8 forint, amit fizetett, csak valami elszámolási különbözet lehetett, hiszen ez csak fél latnyi arany ára volt.

Valószínű tehát, hogy az aranyműves nemcsak a bikaszarvakat olvastotta be, hanem a nautilus-csésze lábait, a korsófülek aranyát, a poharak és a szelence fogantyúit, s talán a szelence födelét is.

Hampel azt írja, hogy a nautilus-csészén nem látszik a lábak helye. Ezt nem tudta megfejteni. Pedig nem kellett nagy ügyesség ahhoz, hogy egy aranyműves elsimítsa az aranyat.

Neumann abbé a kincs körüli dolgokról kezdetben a hivatalos tudósításokból értesült, majd egy olyan Nákó-féle irodatiszt mondott el neki egyet-mást, aki a helyszíni vizsgálatokban is résztvett. Mikor végül Ikoníával is beszélt, teljesen megnyugodott, hogy az apróságokon kívül minden megkerült. Ezt az is bizonyítja – írja –, hogy a parasztok az urasági irodában szavaikat tüzes esküvel erősítették meg. „Sonst kein Stück gefunden oder auf irgendeine Art veräussert: Versicherung der Bauersleute durch feierlichen Eid in Herrschaftlicher Kanzlei.”

Van azonban iratai között – 1805-ből – egy olyan feljegyzés is, melyben

leírja, hogy egy szemtanú szerint a kincs eredetileg több volt. Ez a tanú azt mondotta, hogy ő látta a hiányzó edényeket, s azok igen nagyok voltak. A kincs teljes aranyértékét 24–25 ezer aranyra becsülte.²⁷

Ez a szemtanú nem lehetett más, mint Vitta Naum, a bécsi gyapjúkereskedő. A kincset ugyanis csak ő látta együtt, nyomban a megtalálása után – hiszen nem sokkal később a két görög kereskedő tíz edényt már elvitt. Éppen ezért ezt a vallomást tüzetesebben is meg kell vizsgálnunk.

Eddig azzal a megjegyzéssel ütötték el, hogy éppen olyan mesés túlzás, mint amilyen minden talált kincsről általában mindig felröppen. Ezt azonban csak akkor mondhatjuk, ha a kincs aranyban kifejezett súlyát²⁸ a tanú 24–25 aranyával vetjük egybe. De ha feltesszük, hogy Neumann tévedett, s a forint helyére véletlenül aranyat írt, akkor a mesés túlzás azonnal kereskedelmi értékre csökken. A kereskedő a művésziesen megmunkált aranyedények értékét 25 ezer forintra becsülte. S ez nem túlzás, hiszen a meglevők nyersanyagát is 10 086 forintra értékelte a Főpénzverde. Ezen kívül a kincsnek még régiségi értéke is van, ami olyan nagy, hogy nem is tudjuk felbecsülni. Ezért szólt a tanú csak az aranyértékről.

Szólni kell még az elrejtés módjáról is. Neumann két helyen is említi, hogy a tömérdek aranyat burkolat nélkül tették a földbe. Ez nem valószínű. Kézenfekvő, hogy egy vászonzsákban vitték oda és a zsákkal együtt került gödörbe. A zsákba legalul a legnagyobb darabokat rakták, s legfelül az apróságokat. Aztán a zsák száját bekötötték, s a gödörbe szájjal lefelé fordították. Így kerülhettek legalul a legkisebb darabok. A zsák természetesen nyolc évszázad alatt elenyészett.

Az elrejtésnek ez a módja nagy sietségre vall, és ideiglenességre. Aki elrejtette nem gondolt arra, hogy a kincs Nagyszentmiklós földjében marad nyolc évszázadon át.

Csapó szolgabíró vizsgálata és jelentése után még több nyomozás folyt. Úgy látszik gyanakodtak, hogy a megtalálók mégsem szolgáltattak be minden aranyt. Végül megállapították, hogy a kereskedők jóhízeműen és jóakaratóan jártak el, s az „első barátságos kérdésre” mindent őszintén elmondtak. A náluk levő régiségeket pedig hiánytalanul beszolgáltatták. Zár alá vették hát Vuin Nérú vagyónát, s ebből a kereskedőket kártalanították.²⁹

Nagyszentmiklós, (Sînnicolaul-Mare) község a Román Szocialista Köztársaság területén fekszik. A kincs megtalálásának körülményeivel román szerzők többször is foglalkoztak. Gh. Cotoşman, volt zombolyai görögkeleti lelkész, könyvének vettük legnagyobb hasznát,³⁰ aki mind a helyi hagyomány adatait, mindpedig egy egész sor szerző munkáit felhasználta³¹ az Alsó-Maros mente románsága történetének megírásakor. Művében részletesen kitért a nagyszent-

²⁷ Hampel József, AÉ. 1884. i. m. 2. „Előtte egy szemtanú kijelentette, hogy saját szemével látta a hiányzó edényeket, hogy az általa látott edények igen nagyok voltak és hogy az egész kincs aranyértéke 24–25 000 aranyra mehetett.”

²⁸ Hampel József, AÉ. 1884. i. m. „...összes súlya 1678 8/16 arany.” A szám valószínűleg téves. A kincs csaknem 10 000 g.

²⁹ Pulszky Ferenc, i. m. 56–57.

³⁰ Cotoşman, Gheorghe, Din trecutul Bănatului. Comuna si bisericile din Sânnicolaul-Mare. II. (Timişoara 1934)

³¹ Az általa felhasznált munkák a következők: Grozescu, V., Istoria Românilor dela Mareaşul de jos. (Nagyvárad 1887) 26–29; Borovszky, Samu, Torontál vármegye (Budapest, 1914) 313; Schreyer, Temişana (Bucureşti 1848) 71.

Arany kancsó mitológiai állatokkal.

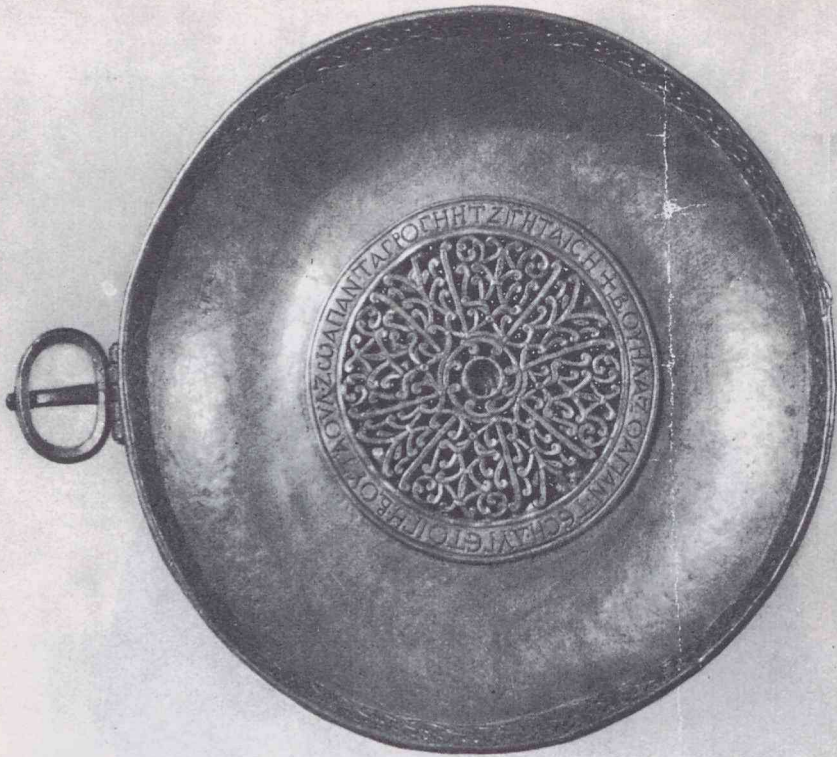
A nagyszentmiklósi kincs lelőhelye

A nagyszentmiklósi kincs 23 araryedénye

Mitologiai díszítés az egyik arany kancsón.

A szentmiklósi kincsek egyik aranytála.

ÜBER DIE FUNDUMSTÄNDE DES SCHATZES VON NAGYSZENTMIKLÓS

Die Verfasser wollten in ihrer Studie die Beiträge, die über die Fundumstände des Schatzes von Nagyszentmiklós berichten und in sich ziemlich zahlreiche Widersprüche enthalten, zusammenfassen und aufgrund des ursprünglichen Archivgutes von Wien lösen. Sie bearbeiteten die Fachliteratur des XIX. Jahrhunderts und diese haben sie mit den Angaben ungarischer und rumänischer Verfasser vom Anfang des XX. Jh. verglichen. An Hand dieser allen scheinen die Widersprüche heute schon genügend lösen zu können und die Fundumstände des sensationellen Schatzes stehen vor uns jetzt fast ganz klar. Der Fundort wird auch in seinem heutigen Zustand durch Photos vorgeführt.

Die Verfasser setzten sich diesmal zum Zweck weder die Frage der Belohnung für die Finder noch die weiterführenden wissenschaftshistorischen Beziehungen aufzuklären. Sie wollen diese Probleme bei einer anderen Gelegenheit behandeln.

Gyula László und andere ungarische Archäologen haben beleuchtet, dass der Schatz noch nicht in allen Einzelheiten bekannt sei. Ein Goldkreuz davon kann vielleicht im serbischen Kloster zu Bezdin verborgen vorhanden sein. Die Erforschung dieses Gegenstandes gilt auch für eine wichtige wissenschafts-historische Aufgabe der Zukunft.

Es gibt noch Streiten um das Alter und die ethnische Angehörigkeit des Schatzes von Nagyszentmiklós. An diese Frage strebte man sich in diesem Aufsatz nur mit dem Hinweis auf einen Fund aus Azerbaidshan als Vorbild anzunähern. Der Hauptzweck der Studie ist die Fundumstände des Schatzes b. w. wie es nach Wien geraten war zu behandeln. Die Verfasser haben aufgrund ursprüngliches Archivgutes gearbeitet, aus welchem auch Textteile zitiert wurden.

István Erdélyi—László Pataky

A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (MFME) 1968

A MAGYAR MÉNMARÓT ÉS A KAUKÁZUSI OREND-LEGENDA.

irta : Surányi István

Anonymous krónikájának legendás alakjáról, Ménmarótról, vagy egyszerűen csak Marótról, középkori történészeink egész sora írt már tanulmányt a legváltozatosabb és sokszor ellentmondó eredményekkel. Egyesek aliterációval Nemróth-al és a bibliai Nimróddal hozták őt kapcsolatba, mások, mint Fehér Géza, bolgár fejedelemnek és történelmi-alaknak állította be (1.), de leginkább elterjedt az a vélemény, főképp a szlavofil beállítottságú történetudomány művelői között az az álláspont, hogy valójában soha sem élt és csak idegen, jelesen hajdani morva uralkodó halvány emléke csupán a magyar legendákban.

Ez utóbbi véleményt legtömörebben Győrffy György fogalmazta meg: "Marót vagy Ménmarót nem volt létező személy. Marót csak a morva nép régi neve. E személynév úgy itt, mint krónikáinkban, halvány reminiscenciája annak, hogy Magyarország egy része a honfoglalás ideje előtt morva uralom alatt állott." (2.)

Győrffy eme tétele nagyban kedvez az ú.n. "Nagy Morávia" elméletnek, sőt tekintve azt, hogy a történelmi Magyarország legkülönbözőbb részein találkozunk Maróttal kapcsolt földrajzi helynevekkel, azt kellene mondanunk, hogy a szerző állítása szerint valójában az ősi magyar birodalom teljes területe őrzi a morvák hajdani emlékét. Maga a Marót-legendája első magyar forrása, Anonymous írja, hogy a jelzett fejedelemnek a birtokában volt az egész Szamos- és Maros-völgy. Azt pedig, hogy a Bihar-megyei Marótlaka, a mai Székelyhida mellett egy 1261-es adatulás szerint a Marót nemzetség szállásbirtoka volt, maga Győrffy Gy. mondja, idézve Szirmait. (3.) Ugyancsak, mint a magyar történelmi földrajz legjobb ismerője, szintén ő állítja, hogy a visegrádi Duna-kanyar közelében lévő Pilismarót volt a nemzetség központi vára. Ha mindezekhez még hozzásoroljuk az V. István által a Száva és Kulpa völgyén a ryuchei nemeseknek adományozott kiváltságlevelet, amelyben a Kálmán királyról elnevezett út mentén haladó Morouth folyócska szerepel, akkor az ország déli határáig uralkodtak a morvák, északon pedig a Bars-megyei Aranyosmarót is az ő birodalmuk emléke. (4.)

Ime, egy elsietett vélemény logikus következménye, túltesz a legvérmesebb Dvornik-féle teóriákon, hiszen szlovákok külföldi történettudósa csak a Balatont kebelezi be a régi "Nagy Moráviába", Blatnograd jelképes fővárossal. (5.)

Gyórfy jelzett tételével egyébként a mai otthoni marxista történészek fiatalabb nemzedéke sem ért egyet hiszen már a csehek is kezdik azt az álláspontot vallani, hogy a hajdani Morva Fejedelemség a történelmi Magyarország észak–nyugati perem szomszédja volt és a legújabb régészeti leletek azt bizonyítják, hogy a morva hatalmi jelvény frank–bajor eredetről tanuskodik, tehát inkább az avarokkal kapcsolható össze, semmint a morvákkal, vagy azok utódaival a szlovákokkal. (6.)

Gyórfy tételének azonban nemcsak a tárgyalt része elhamarkodott és alaptalan, de az sem tartható, hogy Marót vagy Ménmarót nem volt létező személy. E tekintetben sajnálatos, hogy az idézett történész a Fehér Géza által oly cáfolhatatlan erővel bizonyított ellenvélemény eredményét figyelmen kívül hagyta. Fehér Géza szerint: „In Anonymus’ Ausserungen über diesen Marot besitzen wir schlagende Beweise dafür, dass er ein Bulgarenfürst war. Ménumorout behauptet von sich, er besitze sein Land aus Gnamen ‘seines Herrs des Kaiser von Konstantinopel und charakterisiert ihn Anonymus mit den Worten: bulgarico corde superbe.“ (7.) Fehér G. tételét, amelyet kizárólag Anonymus szövegéből merít, régészeti adatolással erősen alátámasztja Csallány Dezső régész, aki a Szentes – Lapistói leletek alapján teljes határozottsággal állítja, hogy ezen vidéken a 6.–7. században kotugur–bulgárok laktak. (8.)

Jelen tanulmányunk célja, hogy Marót vagy Ménmarót történelmi létezését nemcsak az Anonymus–i szövegek alapján, Fehér Géza nyomán bizonyítsuk, hanem három hagiografiai szövegből, amelyek között a görög forrás mellett az örmény és grúz, tehát kaukázusi szellemi hagyatékok is segítségünkre vannak.

A jelzett hagiografiai munkák mindegyike egy fiatal katonának, Orentius–Orendnek és hat testvérének a vértanuságáról beszél és mind a három nyelvű legendában egy szkíta, óriástermetű, lovas–vezér szerepel, akinek valami csodálatos és a nyugati kultúrában szokatlan, értékes varázss–öve van. A három legendát a híres belga kaukázológus és hagiografiai szakértő, P. Peeters foglalta zseniális szintézisbe és a „Passiók” közös összetevőiből, neveiből már ő is arra a következtetésre jutott, hogy ezek a magyar őstörténettel okvetlen kapcsolatban állanak. (9.) Hogy teljes képet nyerjünk a három Passio jelentőségéről, mindegyiket külön–külön sorra vesszük.

1. A görög szöveg: Szerzője ismeretlen és a bizánci „Synaxis” június 24. dátumról szól. Tartalma a következő: Orentiust és hat testvérét a hadseregbe sorozták, az antiókiai csapatokhoz 1200 más fiatal társával együtt és rögtön Tráciába irányították őket. Diocletian császár vejét és utódját, Maximian császárt meglepetés szerűen megtámadták a szkíták, akik

királyuk Mármaróth vezetésével átlépték a Duna vonalát, kirabolták Tráciát, amelyet tűzbe-vérbe borították. – Mikor Maximian serege szembe találta magát velük, Mármaróth óriás alakjával és félelmetes erejével kérkedve párbajra hívta a császárt, hogy így döntsék el a csata sorsát. Az ajánlatra a császár vonakodott választ adni, de tisztjei rávették, hogy adjon legálább engedélyt a fiatal Orentiusnak a kihívás elfogadására, mert ő talán fiatalos merészségével megoldja a nehéz helyzetet. Az engedély megszerzése után Orentius azonnal a barbár ellen indult, szembeszállva vele egyetlen csapással a földre terítette és kardjával fejét véve a császár elé vitte azt. Maximian első ijedelméből magához térve hálaáldozatot mutatott be isteneinek és felkérte Orentiust, hogy ő is hasonlóan cselekedjék. Ez azonban keresztény lévén visszautasította a császár kérését, mire az haragját leplezve megadta Orentiusnak a neki járó kitüntetést és neki adta a legyőzött vezér értékes övét. (10.)

A görög szövegben lejátszódó epizód történelmi hitelessége vitathatatlan. A keresztény-üldözést bár már Diokletian megkezdte, de teljes erővel csak veje Maximian uralomra léptével lett általánossá. A jeladás erre az üldözésre a nicodémiai bazilika lerombolása volt, amely 303 február 23-án történt. Ekkor kezdték a légióknál főképp a tisztek római istenekre való felesketését. Bár a "hét hős testvér" hagiografiai alkalmazása a bibliai Makkabeusok alapján sokszor megismétlődik ugyan, de a történelmi epizód hitelét nem rontja le.

2 Az örmény szöveg: Szerzője Ter Israel, aki a "Haismavourk" nevű martirologium, vagyis az örmény szertartású liturgiában szereplő szenteknek a lajstroma keretében március 18-ra teszi ünnepét a hét vértanu testvérek. (11.). Szövege a következő: A nyugati barbár Mauritanok és a velük harcoló szlávok Մավրիտանիք եւ Սկլավք, — akik betörték a rómaiak területeire és végigrabolták, gyújtogatták egész Tráciát, Macedóniát és a többi tartományokat, nagy veszedelembé hozták a birodalmat. A barbárok királya a hatalmas termetű, óriás Mármaróuth volt, aki elbizakodva óriás mivoltában, kihívta páros viadalra a rómaiak császárat. Katonai kérésére a császár a hős Orendet jelölte ki a párbajra, aki Istenben bízva ment az óriás elé egy csapással letaszítva lováról a földön fejét vette. A császár hálaáldozatot mutatott be hamis isteneinek és kívánta, hogy Orend is hasonlóképp cselekedjen, de ez nem tagadta meg hitét. A császár nagy haragra lobbant, de legyőzte indulatát és mindent ígért a győztes katonának. Orend azonban nem fogadott el semmit, csak a legyőzött király övét kérte, mert az nagyon tiszteletreméltó és nagy értékű volt.: եւ ինդրեաց զգօտին Մարմարովթայ արքային, զի յոյժ պատուական եւ մեծագին էր:

Ezek után a császár a hét testvért száműzésre ítélte, magát Orendet Trebizondába, a többieket pedig szétszórva Abkáziaiba, Lazikéba és Zychiába.

Az örmény szöveg tehát már eltér a görögtől, de épp a legjelentősebb módosítást adja a szkíták neve helyett "Muaritanokat" említve és velük együtt a "nyugati szlávokat". Egyben egész különösen kiemeli a legyőzött Mármarauth csodálatos övének a jelentőségét is, ami arra vall, mint később látni fogjuk, hogy okvetlenül törökös népet értett a mauritanok alatt, amely népeknek ezt a sajátos viseletét az örményeknek módjukban állott megfigyelni a húnoknál, sabíroknál és egyéb rokon népeknél.

3. A grúz szöveg. Szerzője Hagiorita György a 11. század közepén jegyezte és kommentálta. Hogy az eredeti konstantinápolyi szöveget személyesen ismerte, az P. Peeters kutatásai alapján, nem kétséges. (12.) A szövege majdnem azonos a göröggel, itt is külön ki van emelve, hogy a legyőzött Mármaróth király öve varázs erővel rendelkezett. Sajnálatos módon a világhírű kaukázológus, N. Marr, nem tudta erre vonatkozó tanulmányait befejezni a "Patrologia Orientalis" sorozatában (13.)

... A défaut de mieux, nous noterons, pour mémoire, que dans le codex 193 de l'ancienne bibliothèque du Musée ecclésiastique de Tiflis, manuscrit sur parchemin, probablement contemporain de Georges l'Hagiorite, la commémoration de S. Orentius et de son groupe est inscrite au 23 juin.

De son côté, M.-G. Čanašvili qui avait remarqué dans un autre manuscrit la légende des sept frères martyrisés sur le sol de la Grande Géorgie, a cité quelques bribes de ce texte⁵, où deux noms peuvent être épinglés. Les martyrs, avant d'être relégués en Aphkhalie, sont d'abord emprisonnés à Sařlebeli, სატლებელი. Sařlebeli est un adjectif dérivé de Sařlebi, forme plurielle correspondant à Σάταλα. L'aîné, c'est-à-dire le premier des sept frères, meurt à Banakebi, ბანაკები, autre pluriel, formé d'un terme emprunté à l'arménien բանակ et qui traduit exactement παρεμβολαι.

Nem kétséges, hogy az Orentius—Orend legenda három változatának mellékalakja a legyőzött Mármaróuth nevének első része a szír "mar" úr szóhasználatból ered, amelyet az örmények is átvettek és sűrűn használtak. (14.) Anonymus csak a későbbi századokban a nép ajkáról hallhatta a "mén" nevet, amely az ősi, belső ázsiai "mar"—nak felel meg magyar változatban. A népi nyelv még ma is a ló "mar"—járól beszél, ha igásló hátát, derekát, vagy a hátasló nyergelt részét feltö-

ri. Kétségtelennek látszik, hogy Anonymus ez esetben is, mint olyan sokszor népi etimológiát keresett a "mar" szóra és így jutott el a jelzett magyarázathoz, hogy sok barátnője miatt neveztek "mén"-nek.

A legendák mindegyike külön kiemeli Mármaróuth óriás mi-voltát, amellyel kérkedett. Mindenestre igaza van Peetersnek, amikor erre a folyon visszatérő motívumra csak annyi megjegyzése van, hogy ez valójában szintén a bibliai motívumok közé tartozik: Dávid személyét azzal is jelen-tőssé teszik, hogy ellenfele, akit legyőz, nem akárci, hanem óriás. Magyar krónikai ismereteink azonban többet sejtetnek a jelzett bibliai epizód lélek-tani magyarázatánál: kapcsolatot Kézai Marótjával, aki szintén "gigans" - óriás volt. (15.)

Ugyancsak közös motivuma a három legendának a "csodálatos vagy tiszteletreméltó őv", amelyhez egyedül ragaszkodott a győztes legenda hős, Orend. Peeters itt más hagiografiai párhuzamok reminiscenciái - val kíséreltezik, hogy a különös kívánságra magyarázatot találjon és adjon. Hogy az ővnek anyagi értéke nem lehetett csábító hatással Orendre, azt az ő okfejtése alapján egészen magától értetődőnek tarthatjuk, hiszen egy halálbainduló keresztény vértanú előtt annak valóban semmi értéke sem lehetett. Sokkal jobban megközelítjük a valószínűséget, ha a "csodálatos őv"-nek vallási jelleget, vagy mágikus erőt tulajdonítunk, esetleg a pogányságban használt vallási szimbolumot. A magyar történelemben az őv, illetve a felővezés szertartása ismeretes tényező: Freisingi Ottó leírása alapján a fiatal II. Gézá egy erdei tisztás fatemplomában valami különleges szertartással avatták fel. (16.) A krónikákban is szerepel a magyar király felővezése, amely szerint "Szent Benedek koronázza meg, a bárók pedig övezzék fel a királyt. (17.) A Kassai kódex "Liber inquisitorum" fejezetében több-ízben szerepel a felővezés szertartása, amely megközelíti a "legényavataás" fogalmát. (18.) Eskütételnél, templomba-lépésnél és páros-viadalnál pedig az ősi törökös népek férfi tagjai levetették az ővüket, A kievi Szent Illés-ről elnevezett templomban legalább is ezt a jelenetet írja le a 10. századi orosz krónikás. (20.) Még korábbi adatot említ erre vonatkozólag Szyr Mihály edesszai krónikája, aki leírja, hogy a bolgár lovasvezér, aki az Anchilaos várárt felmentette az avar kagán ostroma alól, a turkok jellegzetes "imaövet és hajfonatot viselt. (21.)

A három legenda közös vonásainak eredményeként és főképp az örmény változat szövegéből kiindulva Peeters arra a következtetésre és végső eredményre jut, amely tanulmányunknak is tárgya, hogy Mármaróuth alakját, mint a "mauritanosok királyát" a magyarok ősei közé kell sorolni. Hogy egészen pontosak legyünk eme eredménynek a rögzítésében, mellékeljük az eredeti, francia nyelvű szöveget.

Les « Mauritaniens » font ici plus mauvaise figure. Mais leur nom pourrait cacher tout simplement celui des *Μαυρα παιδια* de Constantin Porphyrogénète ² ou quelque autre dénomination équivalente des *Sevordik* ou *Savardik*, *Սեւորդիք*, *Սավարդիք*, qui figurent, à tort ou a raison, parmi les ancêtres des Hongrois dans l'inextricable ethnographie des chroniques byzantines et orientales des IXe et Xe siècles.

Peeters felsorolt adathasonlításait Marquart alaposnak ismert tanulmányaira építi. Tőle ismeri Porphyrogenitos "fekete fiúk" fogalmát és az örmény "savardi" népnevet, amelyet a magyarok őseire alkalmaznak. (22.) A savardok beillesztése a hagiografiai epizód keretébe tehát nagyon megnöveli Mármaróth–Ménmarót azonosságát és egyben igazolja történelmi létezését.

A tudós szerző azonban nem áll meg ennél az egyszerez azonosításnál. Mármaróth személyét, illetve nevét keresve a kaukázusi népek történetében, megemlíti az ugyanolyan hangzású Mihr–Mihroe nevet, Agathyas irataiból, aki mint "m a r z b a n" az örmény helytartó megbízásából épp a savardik és egyben a "hankarok" határainak lovassági őreként szerepel. (23.) Ez esetben viszont a "hankar" népnév az, amelyet különös figyelemmel kell kísérnünk, mert nagy valószínűség szerint ez a kaukázusi ősi neve a magyaroknak. Czeglédy Károly egy kiterjedelmű de jelentőségében felmérhetetlen értékű tanulmánya (24.) érinti ezt a nagyon valószínű elgondolást. Ez az adatolás amelyet Czeglédy kb. K.u.550-re dátumoz. Agathyas adatával teljesen egyezik. A császári haditudósító, Procopios ugyancsak ebből az időből reánk maradt feljegyzése, amely szerint *Μεγμερόης* lovasvezér felszabadította az avarok és a rabszolgaként velük harcoló szlávok ostroma alól Anchilaos várát. A jelzett lovasvezér seregében egyébként a jelentős sabírokról is beszámol. (25.) Ezekhez a kaukázusi történelmi adatokhoz még hozzá sorolhatjuk Syr Mihály már említett adatát ugyancsak Anchilaos várának ostromáról, ahol viszont bolgár lovasvezér – ez esetben név említése nélkül – menti fel a szorongatott erődítést. (26.)

A három nyelven megmaradt Orend–legendának a mondotak alapján tehát kétségtelen kapcsolatai vannak az anonymuszi Ménmaróttal, aki tehát minden ellenvélemény dacára történelmi személy volt és a magyar krónikás nem morva birodalom reminiscenciájaként emlékezett meg róla, hanem a még az ő korában is eleven népi hagyományból merítette adatait, annak dacára, hogy a "parasztok csacska meséit" látó szöveg megvetette...

JEGYZETEK :

1. Febér Géza : "Bulgarisch-Ungarische Beziehungen in den V XV. Jahrhunderts" Keleti Szemle, lo. No.2. 133 old.
2. Győrffy György: "Tanulmányok a magyar állam eredetéről" Budapest Akadémiai Kiadó, 1959, 45 old.
3. Győrffy: i.m. ww oldal 22.
4. Fejér György: "Codex Diplomaticus etc." IV-w. pag. q347-48. amely részlet így hangzik : "...FLUMEN MOROUTH, PER QUAM VADIT SUPERIUS AD MAGNAM VIAM COLIMANI REGIS..."
5. F.DVORNIK : "The significance of the missions of Cyril and Methodius." Slavic Review, 1968,208.
6. Bartha Antal : "A magyar történelmem problémái 1526-ig." Történelmi Szemle (Budapest) 1968 109 old.
7. Febér Géza : i.m. 134.OLD.
8. Csallány Dezső : A szegedi Ferenc József Egyetem Archeológiai Értesítője. 1934, 206-214.
9. P.Peeters : "La legende de S. Orentius et de ses six freres martyrs. Analecta Bollandiana 56(1938) 141-168.
10. U.o. 243.
11. U.o. 257.old. 2. számú jegyzet.
12. U.o. N.Marr szerepét a nagy bagiografiai mű megszakítása körül itt tisztázza a szerző.Nekünk magyaroknak óriási kárunk származott abból, a minősíthetetlen "ítéletből" amellyel a M.T.A. tagjai egy külön gyűlésen a stalini parancsnak elegettevé - akaratauk ellenére - elitélték a nagy tudományú kaukazológust, Marr professzort.
13. Peeters: i.m. 263.
14. Czeglédy Károly : "IV-IX. századi népmozgalmak a steppén." Budapest,1954,15 old. 10. jegyzet.
15. Győrffy György: "A magyarok elődeiről és a bonfoglalásról" Budapest,1958,140.
16. Fraisingi Ottó krónikája II. Gézáról, illetve felővezéséről Liber VII. capit. 25.
17. Kézai krónika III. rt.old.
18. Febér Jenő Máttyás : "Középkori magyar inkvizíció". 270.
20. U.o. 219.
21. Chabot J.B. "Cbronique de Michel le Syrien, patriarche Jacobite de Antiochie." Paris,1900-1910, 45 old.
22. Peeters: i.m. 259 old.
23. Christensen : "Iran sous les Sasanides". Copenhague,1936, 126 ol.
24. V.o. 14. sz jegyzetünkkel és a jelzett mű 29-22 oldalával.
25. F. Altheim- R. Stiehl : "Michael der Syrer." Baden,1962. 109 old.

OTTÓ FRÁTER UTJA A KAUKÁZUSI MAGYAROKHOZ

1232–BEN.

írta : F e h é r M á t y á s J .

Ottó, Domonkos–rendi szerzetes és három társának kaukázusi utazásáról történelmünk eddig csak a Julián baráttól Rómába küldött jelentés pár mondatából tudott. Csak annyit, hogy a Kaukázusban járva, rengeteg viszontagság után Ottó elszakadva társaitól, egyedül érkezett vissza Magyarországra és itt nyolc nap múlva meghalt, miután nagyjából leírta a keleten maradt testvére nép tartózkodási helyét.

A kassai kódex 'Exodus Fratrum' című fejezete, amely nagyon megromlott állapotban ugyan, de részletesebben számol be erről a vállalkozásról, az utazók személyeiről és küldetésük céljáról. Értékes és érdekes adatai, bár töredékesek, egyszeriben megvilágítják a Kúr folyó környékén élő kaukázusiak tatárjárás előtti helyzetét és egyben érthetővé teszik a jelzett vidék pár éves misszióját még Julián barát érkezése előtt.

A töredékes szöveg magyar fordítása – némi kiegészítéssel – a következő: (1.)

„...ugyanazon évben (1232) Béla király és Mária királyné jelenlétében a testvérek Pécsett káptalant tartottak frisachi Otto és bécsi Ottó német vizitátorokkal, valamint a magyar, lengyel és rutén testvérek sokaságával, nem kevésbé Kúnország tartományfőnökeivel (2.) együtt, hogy megválasszák a keletre küldendő misszionáriusokat.

A fenséges királyné ugyanis azt óhajtotta, hogy a testvérek keressék fel vérbeli rokonságát Szíriában, régi hazájában. (3.)...Miután azonban a küldendők személyében megállapodni nem tudtak, magát bécsi Ottó frátert jelölték ki missziós vezetővé, aki eddigi tisztségéről lemondva, Bestur fia Syrak magyar, Marton lengyel és Benedek kún frátereket vette maga mellé társakul. (4.)...Miután bizonytalanak látszott, hogy a szakadár rutének földjén keresztül (utazhatnak) ...inkább a keresztések szokott útját választották. A görög Ascaris császári udvarban (5.) a testvérek szíves fogadtatásban részesültek, sok népet meg –

latogattak és mindenben utánozták Szent Pál apostolt, aki így szól magáról : sok küzdelemmel, állandóan utazgatva, folyók, rablók és tengerek veszedelmeiben élve, sok munkával és nehézséggel küzködve, sokat éhezve és mezitelenséget szenvedve, eljutottak Örményországig. (6.) Itt sziriai szokások szerint a genovai kereskedőktől vásároltak egy Illés nevű szarracén rabszolgát, aki körülbelül húsz éves, barnabőrű és minden munkára alkalmas volt (7.) Fizettek érte hat florénost. Ez (a rabszolga) hajdanán a ciprusi kitaly úr szolgálatában íródeák és tolmács volt és jártas a keleti nyelvekben. Belépett a szerzetesek rendjébe. Isten és az új testvér segítségével megtalálták a keleti magyarokat, a nagy Kúr folyam mentén. (5.) Ezek ugyan keresztényeknek mondták magukat, de vallásukban a georgiaiakat és örményeket követik (9.), de sokan közülök szarracénok.. (10.) Hallván pedig azok tévedéseit, akik arianusok módjára élnek (11.), a testvérek hirdetni kezdték a katolikus hitet és nagyon is könnyen megértették őket, mert beszélték nyelvüket... Barcha Murta nemes férfi fogadta őket betegágyánál, kuriája csarnokában. Ugyanis félt Isten utolsó ítéletétől és nem akarván végrendelet nélkül e világból kimúlni, kinyilvánította végső akarátát..... hagyományozott a testvéreknek ötven új örmény pénzt, tíz lombardiai tunikát és más javakat is..... Később.... Ottó pedig, aki György nevű úr fiának, Gimalisnak a kuriájában lakott, betegségbe esett és attól félt, hogy Krisztus és a küldetés ügyét e miatt elhanyagolja.... elküldte a másik három testvért erről a békességes vidékről Perzsiába... önönmagát pedig a tifliszi eredetű Ursus fiának a védelmébe ajánlotta... mikor pedig az ország a tisztátalan tatároktól gyötretett, Ottó testvér és a másik három, akik még eddig egymástól nem szakadtak el, most mikor a tatárok serege megérkezett és a lakosság elmenekült.... a legnagyobb szegénységben és nyomorúságban a három fiatal testvér önönmagát rabszolgaként eladni kényszerült... ő pedig (Ottó), már korosabb, egy a Szent Ágoston reguláját követő kereszties (11.) védelmét fogadta el, ámbár ez tiltott házasságban élt..... nem hanyagolva el az ügyét amely reájuk bízott..... (azzal a gondolattal) hogy visszatérjen Magyarországra, követve a mondást ; Te pedig megtérvén (12.) megerősítsed testvéreidet..... ezek után két hónapig a (genovai) Szent Miklósnak nevezett gályán a híres Pallorum kikötőjéből (13.) Konstantinápolyba utazott és utjéért fizetett 100 örmény sarracénalis pénzt (14.) ...A mondott hajóról leszállva... lóháton utazva, súlyos betegen a mi pécsi kolostorunkba érkezett és az utolsókenet szent erejével felfrissülve betegágyán minden jelesebb eseményt elmondott... az uti térképet a testvérekre bízva karácsony ünnepe előtt meghalt.... a fenséges királyné Gábor testvért küldte Romába a pápai kúriához, hogy a hit ellenségeitől üzött keleti magyarokat és szireket jószágosan megsegítse... Ottó testvér pedig kolostorunk templomában, a boldogemlékű Ágoston, zdgrábi püspök és fráter sirjához közel ünnepélyesen eltemettetett....“

A szövegtöredék kronológiáját lengyel és rutén Domonkos rendi adatokkal egybevetve, a Kassai Kódex adatait még jobban kiszélesíthetjük. Miután a közölt szöveget az "Exodus Fratrum"-ban megelőzi a sárospataki kolostor történetére vonatkozó ama adat, amely szerint a Béla és Kálmán királyi hercegek költségein Szent Erzsébet tiszteletére emelt templom avatásánál a német testvérek is részt vettek, míg a lengyel krónikák szerint Odrowaz Jáko szintén jelen volt, fontosnak véltem a lengyel adatok ellenőrzését. (15.) Kutatásom eredményes volt, mert a krakkói egyházmegye levéltári adatai alapján a két német fráter 1232 tavaszán járt Lengyelországban. (16.) Az adat szerint; Az Urnak ezerkétszáz harminckettedik esztendejében fráter Gellértet tartományfőnökségi tisztje alól a frisachi Ottó és bécsi Ottó fráterek, akiket Jordán mester Bolognából vizitátorként küldött a krakkói káptalanra, felmentették... "(17.)

Miután a Julián-féle első jelentés, amelyet Sycardus magyarországi tartományfőnök írt le és küldött Rómába, a két Ottó közül nem határozza meg a keleten járt fráter személyét, az új adatok nyomán ma már tudjuk, hogy a magyar szerzetesek által alapított bécsi kolostor filius nativusa, Ottó volt ez a személy. Megerősíti ezt a megállapítást a Taegius-féle feltevés krónika adata is, amely szerint ugyanezen évben – 1244 – a Lombardia olasz rendtartomány főnöke, frisachi Ottó, elköltözött ebből a világból... "(18.)

Ottó fráter társai közül Bestur fia Syrak személyére valószínűleg azért eshetett a választás, mert a Bestur – Nána nemzetség szír származású ősökkel dicsekedhetett. Erre mutat a pécsi kolostor alapítására vonatkozó adatok egész sora. (19.) Maga a Nána név a János nevek szír változata és a kaukázusi magyarság ágának történetében 856-ban, Istvánnak, a "savardok" főnökének a kivégzésénél szerepelt Bagdadban Nána szerpap, Szent Bertalan apostol ereklyéjét 1217-ben pedig szintén egy Nána nevű szír diákonus adta. (20.) II. Endrének, akinek a lovászmestere szintén a Nána nemzetség soraiból került ki, mert a család évszázadokon keresztül büszkén viselte a pártusoktól eredeztetett és az örmény királyi udvarban oly nagy szerepet játszó "asphapat" címet. (21.) A Nána nemzetség több tagja belépett a Domonkos rend keretébe és vagyonukat is többnyire a Nyulak-szigeti dömés apácáknak hagyományozták. (22.) Még 1272-ben, az Árpádházi Margit szenttéavatási ügyét vizsgáló bizottság előtt a szintén szír származású Olympiades asszony, mint "apáturakról" emlékszik meg a Nána nemzetség tagjairól, akiknek birtokán lakott.

A mondottak alapján szinte biztosra vehetjük, hogy Syrak fráter egyenesen a királyné kívánságára került a küldöttek sorába, hiszen mint maga a szövegtöredék is mondja, neki volt a kívánsága, hogy a testvérek keressék a keleti rokonságnak tartozkodási helyét.

Benedek szerzetes a szövegben mint "kún" szerepel. Bár az időben a rendi krónikák szerint valóban sok kún is belépett a szerzetbe, nem valószínű, hogy a jelzett fráter is közéjük tartozott. Egy 1237-ből származó káptalani jelentés szerint ugyanis felolvasták egy bizonyos fráter Benedeknek ama levelét, amely szerint a kúnok közül a tatár veszedlem közeledtének a hi-

rére több kisebb kún vezér és családja áttértek a kereszténységre.(23.)Ez a jelentés,bár a rend aktái 1237-ben említik,legalább is két évvel korábbi dátumú és ebben az időben egy magyar származású,Benedek nevű szerzetes intézte a kúnországi misszió hivatalos ügyeit a már fennálló milkói püspökség szolgálatában. (24.)

A Kassai Kódex szövegtörredékének a kiküldöttek személyeinek megjelölése mellett a legjelentősebb adata a misszió céljának eddig egészen idegenszerű feltárása:Mária királyné szíriai rokonainak megkeresése, vagy a velük való kapcsolat felvétele. Mária a Laskarisok családjából származott és apja,Tódor niceai görög császár után őt is mint görögöt tartotta számon a magyar történetírás..Érthető tehát,hogy a Kassai Kódex új adatát több oldalról is ellenőrzés alá kellett vetnem.Az eredmény azonban az adat helyességét bizonyítja.Legjelentősebb ebből a szempontból magának Máriának egy reánk maradó levele,amelyet a Domonkos rendiek 1260-ban Strassburgban tartott nagykáptalanjának tagjaihoz intézett és amelyben önmagát "ducissa Syrie" -nek titulálja. (25.)

A Laskarisok pártus leszármazásával és a későbbi perzsa valamint örményországi szereplésével Minorszky "Caucasia"-ja foglalkozik hosszan és kimerítően.(26.)Tőle tudjuk,hogy a hatalmas család legutolsó tagjai közül pl. egyik Bizanba menekült épp abban az időben, amikor mint a görög császárné,Eirene, vagy magyarul Piroska,Szent László leánya a rokon menekült családok egész sorát látta szívesen udvarában.(27.)

Minorszky szerint az ősi C h a r i c h o k,majd később as-Charischok az arab hódoltság alatt is tovább szerepeltek és arabizálva nevüket, Al-As-Charisok alakban irták családi nevüket, arab és szír források egyaránt. A Charich és a Kadusa magyar név egyeztetése még sok fényt deíthet az u.n. "hún krónika" eredetére,amelynek a kialakulásánál a magyar Domonkos rendiek kétségtelenül nagy szerepet játszottak. (28.) Mária királyné szír mivoltát bizonyítja az is,hogy udvarában szívesen vette magát körül olyan nemzetséghez tartozó udvaroncokkal,akiknek ősei a "hún krónikában" szerepeltek és Györfy György ama megállapítása,hogy "a savard kapcsolat a királynéi udvarban gyökeredzik "(29.), egyszeriben "szír"vonatközéssé válik, ha a Kassai kódex szövegtörredékének kaukázusi adatait elemezzük.Meg az "Ascaris" féle névhasználat sem szokatlan,mert Rubruk,a tatároknál járt belga ferences barát,aki személyesen is járt azon a vidéken,szintén ezen a "csonka" néven nevezi meg bizonyásgul arra,hogy ez a szóhasználat meg a 13.század második felében a Kaukázus vidéken használatban volt. (29-a.)

Ötő és társainak eredménye azonban minden más adat mellett a kaukázusi magyarság lakóhelyének földrajzi meghatározása volt: a Kúr folyó mentén, Tifliszhez közel. Semmi kétség, hogy a szövegtörredék adata a "Churrim"-ról azonos a IX.Gergely pápa által éppen a magyar Domonkos

rendieknek adott két bulla "Cheurim" környéki missziójával.(30.) A két ugyanazon a napon kibocsátott bulla – 1237 május 16-án – "multitudo Gentium terre Cheurim" –ról tesz említést és egyben feltételezi a magyar szerzetesek nagyvonalú terjeszkedését és lelkipásztori tevékenységet, amennyiben temetők megáldásával, oltárkövek szentelésével, sőt a legnagyobb privilégiummal, az egyházi kiközösítés alóli feloldozásra szóló meghatalmazással tünteti ki őket. Mindkét bulla kiemeli, hogy a környéken messzire nincsenek elérhető püspökök, akik ezeket a feladatokat elvégezhetnék. Az eddigi rendtörténeti tanulmányok ezek szerint tévesen határozták meg a "terra Cheurim" földrajzi helyzetét. Bzovius bullariumának magyarzataiban egyenesen Erdélyre vonatkoztatja és a pápai okirat "Cheurim"-ját a Körös folyóval azonosítja.(30-a) Tévedése a középkori erdélyi egyháztörténelem nem-ismerésén alapszik. Erdélynek öndílló püspöksége volt a korai középkorban, egész csomó hiteshelye, keresztesek lovagvárai és kórházai nagyon fejlett viszonyokra mutatnak ebben a korban.. A "terra Gentium" pogányok földje " tehát semmi körülmények között sem érhető Erdélyre.

Ugyancsak tévesen azonosították a két bulla folyóidét és vidékét az Al-Duna vidékével, kifejezetten Turnu-Severinnel, amelyet a Bernardo Guidoféle kolostor-lajstromból vettek, mint Pfeiffer Miklós(31.) és az ő nyomán Altaner Berthold.(32.). Ez a vidék pedig részben a szerémségi, részben a csanádi egyházmegyékhez tartozott. Különben is nehéz elképzelni, hogy amikor a milkói püspökség már javában működött – 1227-ben alapították – a kún missziók központjaként, hogy tíz évvel későbbi rendeleteiben a pápa a vándor szerzeteseknek ilyen kiváltságokat adott volna.. Ebben az időben már a jászvásári Domonkos kolostor is állott, ahol nagy kultur-élet folyt és ahol a szerzetesek komoly kodex-másolással foglalkoztak az itt levő misszionárius előkepző iskola mellett. A későbbi boszniai püspök, fráter Pósa is innét került ki Tódor, az első kún püspök fenhatósága alól.

Ismért dolog, hogy a georgiai és örmény kereszténységet dogmai és szertartási eltérések miatt Róma szakadároknak és részben eretnekeknek ismerte és őket gyakorta, akár csak pogányokat, igyekezett újra megkeresztelni. Az is ismeretes, hogy a keleten járó latin szertartású hithirdetők még a 14. század folyamán is gyakorta vették igénybe az "arianus", de főként a "jakobita" u.n. szekták meglévő templomait istentiszteleti célokra, amelyet ezeknek a vallások papjai szívesebben bocsátottak a latinok rendelkezésére, ha azok saját oltárköveiket használták, de temetőkben latin szertartással élő hívek tetemeit soha sem engedték temetni. Ezért volt jelentősége a pápai bullák privilégiumainak, amelyeket tehát a Kúr folyó vidéki misszionáriusok kaptak.(33.)

A mondottak nyomán azonban szükségszerűen és joggal felvethető a kérdés, hogy vajon a Magyarországra visszatért Ottó fráter három társa tovább folytatta-e a hittérítő tevékenységet vagy a vidéket feldúló harcok áldozatai lettek-e? Erre a kérdésre csak valószínűségekkel válaszolha-

tunk. Benedek fráterről mindenestre annyit tudunk, hogy 1237-ben jelentést intéz a káptalanhoz Bolognába, hogy "propter timorem tartarorum" a kúnok egész sora óhajtja felvenni a kereszténységet. (34.) Ugyancsak egy kaukázusi vidékről, egy ismeretlen szerzetestől származó jelentés szerint, amely 1236. évi datumot visel "soldanus de Iconio vel infideles occuparunt" és több szerzetest a jelzett szultán lefejeztetett. (35.) Ezek az adatok adnak némi jogot arra a feltetelezésre, hogy esetleg ottmaradtak és folytattak a hittérítés munkáját abban a tudatban, hogy küldetésük első céljáról, a kaukázusi Laskaris-féle rokonságról a Magyarországra visszatért csoportvezető hirtelenséggel visz a kirdlynének. Ezt a lehetőséget nagyon megerősíti Humbertus generalis egy, a keleti nyelveket missziós szándékkal tanuló fráterekhez intézett levele. Ez a korlevél ugyan már jóval a tatárjárás után, 1256-ban íródott, de visszapillantást vet a kaukázusi eseményekre. Szó szerint a következőket írja: "Megirtuk nektek az előző nagy káptalan alkalmával (1254), hogy azok a testvérek, akik önkéntes akarattal vállalkoznak arra, hogy a barbár népekhez menjenek és az ő idegen nyelvüket és írásukat már most tanulják, tudják meg, hogy többek között... a kúnok népeihez sürgősen keresnek hithirdetőket... azok a testvérek pedig, akik a tatárok népei közé vándoroltak, újtjuk sikeres eredményeiről adnak hírt. 'Azok a testvérek pedig, akik nagy tekintélynek örvendve mint nagyszerű férfiak bátran viselkednek és a g e o r g i a k népei között vannak a távol keleti részeken immár tizennyolc és még több éve fárasztó és kemény módon dolgozva, lassuságunkért többször megróttak bennünket..." (37.) Az 1254-ből 18 évvel visszavetített eszten dő 1236-ra vagy még korábbra utal.

A szövegtöredék szűkszavú a kaukázusi magyarság életére vonatkozó adatok terén. Mindössze pár személy és családnév, de kulturális adatai eléggé rávilágítanak a népelet színvonalára. A keresztiesek jelenléte ebben a korban már történelmileg is erősen adatolható, sőt privilégiumaikat magyar mintára erősíti meg a pápa. (38.) A rabszolgakereskedelemből a szerzetesek vonták ki magukat, hiszen éppen a Domonkos rend keretéből vált ki a rabszolgákat kiyűlto Mercedárius rend, Pennaforti Rajmund vezetésével. A szándek Ottó fráterek esetében is nyilvánvaló: papokat neveltek a rabszolgákból, mint erre az Exodus későbbi adatai rámutatnak, két magyar gyermeket is megnevezve a megvásárolt rab gyerek között. (39.)

Ottó és három társának utazása tehát némi fényt vet arra az igazságra, amely a misszionáriusokat erre a vidékre vitte, de egyben arra is, hogy a magyarság 13. századi tudtával számontartották a kaukázusi magyarság ágát.. Ezek pásztorációja foly még a tatárjárás után is. Ide jött többek között fráter Marcellus is 1253-ban, hogy a "húnok" nyomát kutassa.

A kezdődő magyar szerzetesi tartomány kezelését későbbben egészen a genovai szerzetesek, majd ezektől a "Fratres Unitores" örömnnyekből álló csoportja vette át, de még a 15. században is adatolható a magyarok kaukázusi fennmaradása. (40.)

JEGYZETEK :

1. Az *Otto*-féle *expedicio* teljes latin szövegét jelen számunk adattárában "Exodus Fratrum" cím alatt közöljük.

2. A jelzett időben vagy közvetlen előtte Kalán nembeli Pósa fráter, a későbbi boszniai püspök volt a kúnok tartományi főnöke és egyben a híres Jászváros-kún kolostor első berjele.

3. Fejér Gy.: *Codex Diplomaticus*, I. kötet 604.

4. MOPH. I. 309 A dátumozás 1238-ból adódik és a jelentést tévő fráter Benedek levele szerint a tatároknak a kúnokat, de az összes keleti népeket erősen veszélyeztetik gyakori betöréseikkel. Fontana helytelenül teszi a dátumot 1254-re. vele szemben Mortier domonkos rendi történész bebizonyította, hogy a nevezett Benedek fráter a lengyel Szent Odrowaz Jakó társa volt a kievi kolostor alapításként. V. o.: MPH IV. 857.

5. Az "Ascaris" név a Lascaris helyett ezek szerint még nagyon el volt terjedve. Mint később látni fogjuk, a belga ferences barát, aki Karakorumig eljutott a káni udvarba, szintén így nevezi a családot, amelyhez IV. Béla felesége, Máriai is tartozott és ebben az időben aniceaimenekült görög császári tisztet viselte.

6. Örményország középkori neve sokszor "Ermenia" formában szerepel.

7. Az olasz rabszolgakereskedők rendszeres adás-vételi záradékként az eladott rabszolgának minden előnyét felsorolták és abban az esetben, ha eltitkolt betegség vagy más fogyatékosága volt, akkor kártérítési igénnyel léphetett fel a vevő.

8. A Kúr folyó, amelyet a pápai bullák is többször ezen a néven említenek, amelyekről a későbbiekben bővebben esik majd szó.

9. A "sarracen" név használatáról a jelzett korban alapos tanulmányban Kossáyni Béla foglalkozik: "A XI–XII. századi 'ismaelita' és 'saracénus' elnevezésekről." c. tanulmányában

10. Az arianusok alatt ebben a korban már valójában nesztorianusokat értettek.

11. A Magyarországon "hospitályosok" néven ismert rend, amely a Kaukázusban is óriási latifundiumokkal rendelkezett és az itteni privilégiumaikat éppen a magyar mintára erősítette meg már III. Ince pápa: "...NEC NON POSSESSIONES, TERRAS ET REDDITOS IUSTE ET PACIFICE POSSIDETIS, AD MODUM UNGARIE." V. o.: *Melanges Martin Jugie*. 59. old.

12. *Conversus i. e. reversus*.

13. *Pallorum* kikötője, amelyet főként a genovaiak látogattak a cilíciai Örményországban. Maga a név a kódexben csaknem teljesen olvashatatlaná vált, de a tinta kifehéredése által a sötétbarna papír háttérből fénykép útján azonosítottam.

14. A bajokra szállt koldulórendiektől rendszerint nem szoktak elfogadni szállásti díjat, de a genovaiak kapzsisága mellőzte ezt a szokást.

15. Job. Dlugosz: *Opera omnia*. Tom. III. *Liber beneficiorum*, Cracovie, 1864

16. "ANNO DOMINI MILLESIMO DUCENTESIMO TRICESIMO SECUNDO FRATER GERARDUS PROUINCIALIS PER FRATRES OTTHONEM DE FRISACO ET

OTTHONEM DE WIENNA THEUTONICOS, MISSOS PER MAGISTRUM IORDANEM EX BONONIA UISITATORES, AB OFFICIO PROUINCIALATUS CRACOUIENSIS IN CAPITULO PROUINCIALI ABSOLUITUR...'' U.o.

17. U.o.

18 ''EODEM ANNO PRIOR PROVINCIALIS LOMBARDIE FRATER OTHO DE FRIXIACO EX HAC LUCE MIGRAVIT. POST MORTEM...'' R. Loenertz: *Frere Jacques de Milan missionnaire en Orient au 13. siecle.*'' MOPH. wuo.

19. Az adattári részben közölt ''Exodus Fratrum'' olyan bőséges részleteket ír magáról a pécsi kolostorról, hogy legalább is a kezdetét a kódexnek okvetlen ebben a kolostorban írták. Sőt, mivel a Nana-nemzetséggel is feltűnően sokat foglalkozik, talán nem tévedünk, ha valószínűnek tartjuk a család soraiból oly sokszor említett valamelyik e család tagját tartjuk a szerzőnek.

20. ''Nana est un nom syrien. Il apparait en syriaque sous les formes: Nanos, '' A jelzett Nana evangéliumi kommentárjával alaposan és kimerítően foglalkozott. Crakhean: *Քանգառույն Հայկական Հին և նոր Դպրութեանց - Ի Չարքեան Հ. Բ. Վ. Նանայի Ասորոց վարդապետի Ս'Եհնու - Թիւն Յովհաննու Աւետարանին. - Վերետիկի և տպարանի Ս. Ղա - զարու: 1920. էջք 1-16-447. Ֆր. 12.*

PÈRE KHEROB VARDAPET CRACHEAN. — Com-
mentaire de l'Évangile de Jean par Nana vardapet des Syriens. — Venise,
Imprimerie Saint-Lazare, 1920, xxxix-447 pages.

és a nagy gruz kaukazologus N. МАРТ, Аркаунъ, монгольское название христианъ, въ связи съ вопросомъ объ армянахъ-халкедонитахъ, dans *Византийский Временникъ*. XII, 1906, p. 1-68; ce qui a trait à Nana va de la page 8 à 15.

A jelentős syr diakonus személye különben azonos a savardok főnökét, Istvánt és társai Bagdadba kísérő Nana diakonussal, aki jelen volt a bátor vezér kivégzésénél 856-ban. V.o.: Chamich: ''History of Armenia'' 4 412 old. — Ugyancsak egy Nana nevű szyr szerzetes találta meg a híres Szent Bertalan ereklyéket: F. Macler: Miután az Exodus fratrum későbbi részletében említés esik arról, hogy II. Endre egy szyr paptól kapta Szent Bertalan jobb kezét, feltételezzük, hogy a magyar krónikában szintén megemlített ereklye, amelyet a magyar király kereszteshadjárataiból magával hozott hazai földre, szintén ettől a Nana szerzetestől ered. V.o.: Győrffy Gy.: ''Krónikáink és a Magyar Őstörténet'' 172. Itt egyben jelezzük, hogy miután a Domonkos rendieknek nagyon sok és messzeágazó összeköttetései voltak ezzel a Nana nemzetséggel, külön tanulmány keretében foglalkozunk vele, annal is inkább, mert kapcsolataikat magyar földön is sokáig megtartották és Kiss Attila, a pécsi Janus Pannonius muzeum régésze megtalálta a jelzett nemzetség egyik tagjának a sírját, amely szír eredetű mellékleteket tartalmazott.

21. M. L. Chaumont: ''Preseances a la cour des Arsacides'' c. tanulmányát, amely az ''apet'' fogalmát az udvari tisztségek viselésénél partusból eredezteti és amely később a sasanidák, majd a szír és örmény királyi udvarokban is divatosává vált. *Journal Asiatique*, 1956 2. 17.

22. Karácsonyi J.: ''A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.'' I. k. 143. és Fejér Gy.: *Codex Diplomaticus...* IV-3, 318,

22—a. Az Árpád-bázi Margit kanonizációs ügyét sürgető bizottság előtt Olympiades özvegy is tanúvallomást tett, A M. E. V. I 217—218 alatt közölt latinnyelvű vallomás " loco Sirmii "—ról beszél, amelyet Lovass Elemér *monumentalis Margit — életrajzában Szerémséggel azonosít*. Ez az állítás azonban már egész sor vitát indított meg, mert régebbi szerzők, mint pl. Wertner M. " A Margit—legenda genealogiai és földrajzi adatai " c. tanulmánya (Turul, 1903.) nincs egészen hasonló véleményen. A magyar legenda szavai szerint Olympiades asszonyt Mária királyné olyan tartományban kereste fel, ahól " az a p á t u r a k laktak ". A jelzett apátok tehát az ősi szír telepken tovább élő sasanida eredetű udvari tisztsegek nevéen cimezték az egész nemzetséget.

23. Lásd a 4. számú jegyzetet. Ezt a részletet Berthold Altaner: "Die Dominikanermissionen des 13. Jahrhunderts." munkájában (Habelschwerdt, 1924) 146 old. rendkívül éles következtetéssel oldotta meg a dátumozások problémáját illetőleg és tisztázta ezzel a magyarok szerepét a kievi kolostor alapításnál, amelyet a lengyel rendtörténészek kizárólag Szent Odrowaz Jakonak tulajdonítanak.

24. Adattárunk "Exodus Fratrum" része.

25. " REVERENDIS IN CHRISTO FRATRIBUS ET DOMINIS MAGISTRO ORDINIS FRATRUM PREDICATORUM ET DIFFINITORIBUS CAPITULI GENERALIS, MARIA DEI GRACIA HUNGARIE REGINA ET DUCISSA SYRIE, ANCILLA CHRISTI, CARITATIS VINCULUM CUM DEBITA REVERENCIA ET DEVOCIONE..... " az egész levelet közli egyébként a Domonkos rendi aktákon kívül Fejér Gy.: *Codex Diplomaticus....t. IV. vol. III. pag. 22.*

26. Minorszky V.: *Studies in Caucasian History.* 1953 London. A savardok és a Laszkarichok történetét részletezve a 8, 2, 4 st. oldalakon.

27. U. o.

28. 1254—ben a Domonkosrendiek nagykaptalanja Budán volt a Nyulak szigeti kolostor felavatása alkalmával, amikor maga a rendfőnök Humbertus is jelen volt. Ekkor már a keletre küldött Marcellus fráter, akivel a belga ferences Tiflis mellett találkozott, már visszatért. Mint Győrffy is feltételezi, hogy a magyar döméseknek kaukázusi utazása ebben az időben valami összefüggésben állhatott a "hún krónika" írásával. Ezeken az alapokon kiindulva és az Exodus Fratrum adatait felhasználva ma már el kell ejtenünk Győrffynek ama tételét, hogy a jelzett hún krónika szerzője Ákos mester lett volna. Ákos mesterről irt tanulmányban Győrffy sok olyan részletet sorol fel, mint pl. francia földrajzi ismeretek stb. Marcellus ezeknek a feltételeknek jobban megfelel és főképp az újabb adatok teljes határozottsággal az ő személyéhez kapcsolják a jelzett krónika részlet szerzőségét. Erről a következő számunkhoz részletes tanulmányt.

29. Győrffy i. m. 173.

29—a. Győrffy Gy.: "Napkelet felfedezése" 413 jegyzet.

30. "FRATRIBUS IN TERRA CHEURIM CONSTITUTIS, UT AB EXCOMMUNICATIONIS SENTENTIA POSSINT ABSOLVERE....UT MULTITUDO GENTIUM TER—

RE CHEURIM etc. " Bzovius tom. 8. 93. "FRATRIBUS, UT IN TERRA CHEURIM POSSINT VESTES SACERDOTALES ET COEMETERIA BENEDICERE....." u.o.

30-a. "CHEURIM. Illam crediderim DACIAE et TRANSYLVANIAE regionem fuisse, quam alluit fluvius KEUREUX ab incolis nuncupatus; seu CHEUREUX, latine autem CHRYSIUS. Ibi enim tunc a Fratribus Predicatoribus, S. Hyacinthi discipulis 'Fide proseminata' turmatim populi ad Divinam legem cognoscendam confluentes." u.o.

31. Pfeiffer M. "Die ungarische Dominikanerprovinz von ihren Gründung 1221 bis zur Tatarenwüstung 1241-42. Zürich, 1913 87 old.

32. Altaner : i. m. 147.

33. V.o. 30. számú jegyzetünkkel.

34. Altaner : i. m. 144 old.

35. *Analecta Ordinis Praedicatorum* III. 484. "...PROFICISCENTIBUS AD RECUPERANDUM TERRAS CHRISTIANORUM CUMANIS VICINAS, QUAS SOLDANUS DE ICONIO VEL INFIDELES ALII OCCUPARUNT..."

36. "SCRIPSIMUS NAMQUE IN PRETERITO CAPITULO QUOD FRATRES QUI VOLUNTARIUM HABENT ANIMUM AD RELINQUENDAM NATIONEM SUAM ET TRANSEUNDI AD BARBARAS NATIONES, ATQUE AD DESUSANDUM IN ADDISCENDIS LITTERIS IN LIGUIS EXTRANEIS....CUMANORUM CIRCA QUOS FRATRES FUERUNT SOLLICITI.....FRATRES VERO QUI PROFICISCUNTUR AD TARTAROS DE VIA SUA MICH I PROSPERA NUNCIaverunt..FRATRES NOSTRI MAGNE AUCTORITATIS, ET MIRABILIMUM VIRI VIRTUTUM, QUI JAM INTER GEORGIANOS IN REMOTISSIMIS PARTIBUS ORIENTIS XVIII ANNIS ET AMPLIUS VITAM ASPERRIMAM DUXERUNT, SUIS LITTERIS CUM CARITATIS ARDORE REPLETIS ET EXEMPLIS MIRIFICIS NOSTRAM MISERABLEM INERTIAM REPREHENDUNT...." Denifle H. O.P. "Chartularium Universitatis Parisiensis". T. I. 318.

37.. Ezek szerint a nagy missziós programadás éppen a budai káptalanon indul el, aból a legtöbb keletetjáró misszionárius tapasztalatait a szerzetesek megvitattva főképp a sikeres kún térítés mintájára, nagyobb mérvű keleti nyelvtanulást ajánlották azoknak, aki az idegen nyelvű népek közészándékoztak menni.

38. V.o. 11. számú jegyzetünkkel.

39. Az Exodus Fratrum későbbi szövegében.

40. Bácskai Tamás dömés püspök iratából, amelyben a perzsiai követséget írja le Mátyás király küldetésében. Teljes szövege az Exodus későbbi részleteiben.

EGY BESSENYŐ NÉPSZOKÁS : PÜNKÖSDI LOVASVERSENY.

Irta : D e m e A l b e r t

Anna Komnenos "Alexiada" című munkájában sokszor megemlékezik a bizánci udvar népszerű lovasversenyeiről. A mellőzött császárléány, akinek az a vágya, hogy apja, I. Alexius császári trónját az ő férje örökölje, csalódott számításai —ban, mert a magyar király, Szent László, leánya, Piroska lett a császárné Komnenos János feleségéé. Azonban így is, mellőzöttségében is halhatatlanná tette nevét a sok intimitást feltáró személyes naplója alapján.

Magyar népszokások szempontjából is jelentős a jelzett írásmű, itt ír ugyanis a bizánci udvarban annyira divatos lovasversenyekről, amelyeken ő maga személyesen szintén gyakorta részt vett. Egy—egy ilyen verseny után megemlékezik a legjobb "pharik"—ról, amely szóval ebben az időben, a régi görög "hyppost" elhanyagolva, a lovát nevezni kezdték a szir—arab paripa után. Néha egyenesen gúnyolódva ír a versenyzőkről, mint egy cyprusi "hösről", aki szerinte még a kántárt sem kezelte ügyesen. Annál többet és szebben ír a bessenyők vad népéről, akik viszont annál jobban értettek a száguldozó lovak megfékezéséhez.

Fehér Mátyás J. "Középkori magyar inkvizicio" c. könyvében a királyi kondás falvak bessenyőiről írva említi, hogy azoknál divott a pünkösdi királyságért folyó lovasverseny. Valójában csak Boksát említi, mint a bessenyők papját, akit perbe fogták, de az 1278—ból említett Monok és Leved, szerintem, szintén bessenyőknek tekintendők, tekintve a könyváltal citált "Fertő—vidéket", amely a legnagyobb bessenyő települések egyike volt, mint ezt nagy turkologusunk, Németh Gyula kimutatta "Die Sprache der Petschenegen" c. munkájában.

A bessenyők magyarországi adatai javarészt az állattenyésztés legváltozatosabb válfajaival vannak összefüggésben, a balkáni, de különösen a Bizánc és peremvidékeinek bessenyőiről azonban legtöbbször mint határtvédő erőkről és merész lovasokról maradtak fenn adataink. A már említett Anna Komnenoson kívül egész sor udvari író, költő és történetjegyző krónikás írásaiban szerepelnek. Népszerűségük összefüggésben van a bizánciak nagy csodálatával és szeretetével a jó paripák iránt. Azt azonban ők is tudták, hogy a legjobban futó kecses arab lovak sem érnek sokat megfelelő jó és merész lovas nélkül. Épp ezért, talán nincs még egy nép amelynek a történelmében annyit szerepelne a ló és lovas, mint a bizánciakéban. Erdemes átvasználni ilyen irányban a görög ceremóniás könyveket, udvari krónikákat, hogy állításunk igazáról meggyőződünk.

III. Mihály császár maga is versenyzett a híres bizánci Hippodromban és amikor egy alkalommal épp a verseny alatt kiáltották oda neki hírnökei, hogy serege az Eufratesznál csatát veszített, meg sem állt, úgy hogy a nép nagyon felbőszült ellene. Utódja, aki meggyilkolta őt, a macedóniai származású I. Bazil istállófiúból emelkedett erre a méltóságra és híres volt a vad lovak betörése terén aratott sikereiről, sőt valójában ennek köszönhette népszerűségét, amely a bíborig emelte őt.

A magyarokról oly szépen nyilatkozó Theophylactos császárfi, akit I. Romanus Lecapenus, az apja 931-ben, annak ellenére, hogy csak 15 éves volt, a pátriárkai székbe emelt, túl tett minden addigi lóbaráton: húsvéti szertartás közben valamelyik udvaroncá fülébe súgta, hogy legkedvesebb lova ellik, mire ő otthagytott mindent, jelen volt a kis csikó születésénél és még volt azért annyi ideje, hogy a körmenetre megjelenjen

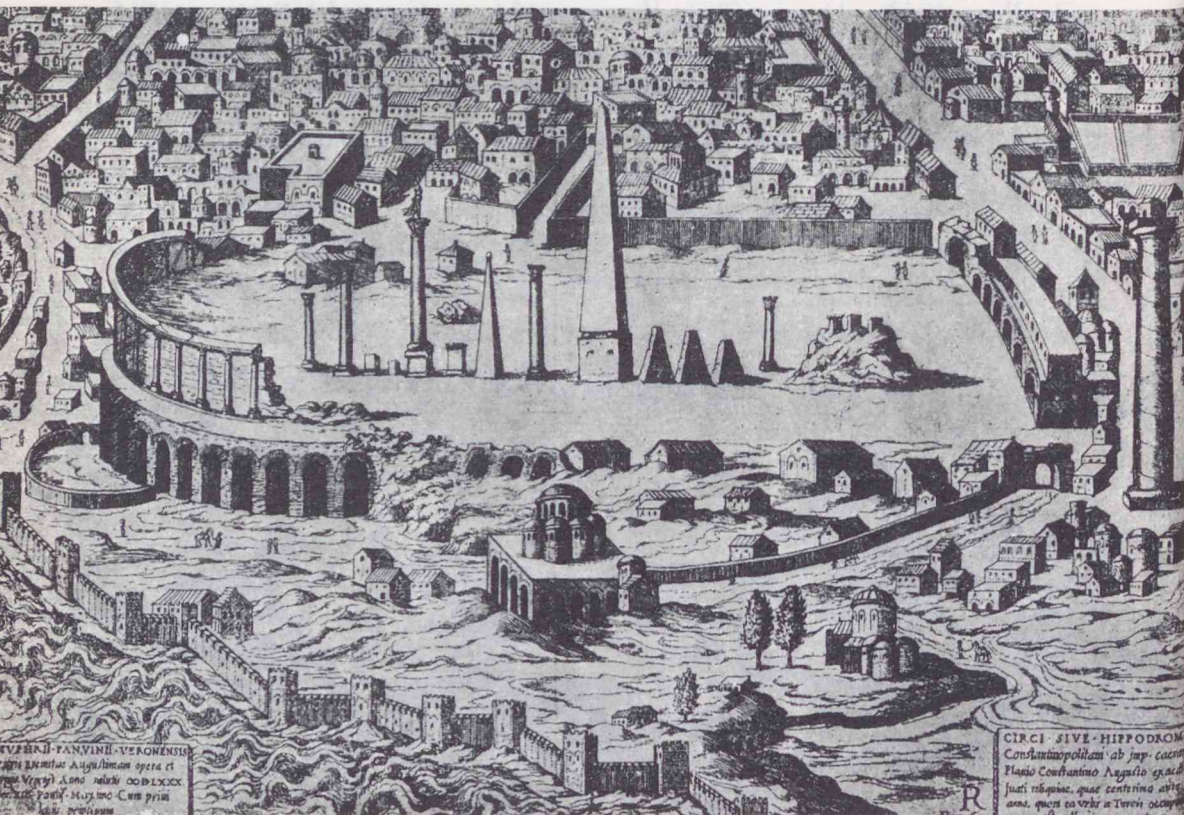

Theophylactos patriárka megtekinti kedvenc ménését. Skylitzes krónikájának miniaturája a 14. századból.

a közbotrány elkerülése végett. Lovait ritka déli gyümölcsökkel táplálta, néha bor is kijárt biztatóul nekik, istállóit pedig keleti illatszerekkel fujatta be. Pedig az adatok szerint kétezer telivérű lova volt.. Végzetét is lovak okozták: versenyt lovagolt istálló-mesterével egy bessenyővel és mikor egy völgyben lova megbokrosodva ledobta, olyan szerencsétlenül esett le, hogy két évig bénán feküdt ágyában, amikor aztán meghalt.

Philoralius a híres istállófiu, aki Anastasius császár kedvence és a nép bálványa volt, lóháton állva, kezében kardot tartva rohangu Bizáncban: bessenyő volt. I. Komnenos Alexius III-ban tüdőgyulladásban halt meg egy túlzottan

sokáig tartó “ tzykanion“ lovasverseny után, amely labdajátékkal volt összekötve és neki sietnie kellett, hogy a Bizánc kapui elé érkező kereszteshad vezéreit nekik kijáró tisztelettel fogadja..

A konstantinápolyi lóversenyter képe a 15.századból.

Az említett “ tzykanion“ volt egyébként a legszebb és közked – veltebb lovasjáték.. Ezt a játékot, amely a mai lovaspolohoz hasonlít némileg, valóban veszedelmes játéknak kell tartanunk, annal is inkább, mert sok halálos ki – menetelű verseny miatt a kor legjobbjai szólaltak fel. Cedrenus pl. kifejezetten kívánja, hogy nemes emberek, lovakok ne vehessenek részt, mert ez “bessenyőknek a játéka, akik a határvédelemben megszokták a merész lovaglást“. Szava azonban a pusztába kiáltó szava volt, mert a császárok egyenesen külön “ tzykanisterion“ pályákat, kifutókat építettek. Egy ilyen volt Bizáncban, de volt Efezusban is. A bizánciak ezt a veszedelmes bessenyő lovasversenyt állítólag II. Kosroes Parviz királyi udvarából hozták volna, akinek az írások szerint legszebb háremhölgye, a híres Shirin, aki bizánci asszony volt, vitt volna mint ujdonságot hazájába 628–után, mikor Kosroes meghalt..

A bizánciak bessenyőitől vették át a Trebizond császári udvar lovasai is. Itt is sűrűn szerepelnek a bessenyők maguk is és annyira megkedvelték a játékot, hogy maga I. Axouchos János is részt vett benne, mignem 1238-ban a lováról leesve a többi rohanó ló halálra taposta a tzykanion alatt.

Magát a "tzykanion" szót a perzsa "chougan" szóból vezetik le, de talán nem tévedünk, ha a ma használt magyar "csikó" szó bessenyő ősét látjuk benne, ha a görögösítő "nion" végződést elhagyjuk. Hiszen a bessenyőktől kaptuk egyebek között a "csödör" szavunkat is. Mindenestre közelebb járunk az igazsághoz, mint a nagy bizantológus angol Ducange, aki anyanyelvéből származtatja és pedig a "chicken" – csirke szóból, miután a csirkék szoktak amúgy össze-vissza szaladgálni... Es közelebb járunk talán a valószínűséghez a francia éles elméjű etimológusnál is, aki viszont a "chicane" sikamlós, veszedelmes szó – ből eredezteti. Sőt talán Bárczinál is jobban megközelítjük a valószínűséget, aki "állat-csalogató-szónak" minősíti..

De hátra van még a pütkösi királyság fogalma, ami tanulmányunk célja. Erről csak annyit, hogy két bizánci császár nyerte el a koronáját istállófiú letére a versenyben való kiváltságaért. Persze nem tartott soká az ilyen császárság, mert a népszerűség igen halátlan és főként mulandó valami.. Arról azonban a már idézett bizánci krónikák is írják, hogy a nyertesek kaptak egy-egy "bazilicát", amely nem templomot jelentett, hanem császári monopóliumot, amely valóban gondtalan életet jelentett a szerencsés nyerőnek, amíg egy másik a helyéről ki nem ütötte.

A magyarországi bessenyők sem maradtak el külföldön élő testvéreiktől. Nálunk javarészből az állattenyésztéssel és az ország peremvidékeinek a védelmével töltötték be hivatásukat. De amíg eddig eljutottak, királyainknak sok gondot okoztak. Főként Szent László harcolt velük sokat mert a kievi és szudali fejedelmek, sőt még a bizánci császárok is sokszor uszították őket Magyarországra ellen.

Megtelepedésük után is megmaradtak a legjobb lovasoknak és sok királyi kegyben részesültek a lovascsatákban szerzett érdemeikért. Dunántúl nyugati részein voltak legerősebb településeik és itt is tartották meg a jelek szerint legtovább ősi szokásaikat. Mindenestre feltűnő, hogy a zalai részeken a Bessenyő és László falvak oly közel vannak egymáshoz és a szent lovaskirály tiszteletére népi ünnepélyeket tartottak. Még mindig a lovas versenyek képezték a központját ezeknek a sokadalmaknak, hiszen Ipolyi Arnold püspök Mitológiájában is ír róla, hogy ezek a "jó legények" milyen bravurokkal botránkoztatták meg a papság jámborságát azzal, hogy a "vihar-Isten" napján, pütkösdkor a nép inkább sereglett egybe az ő látásukra, mintsem a templomi ige hallgatására.. S miután a pütkösd mindig nagyon közel van Szent László ünnepéhez, lehetséges, hogy az inkvizíciók alatt felölősségre vont bessenyők "zent lazlow" ja a bessenyők pütkösi királyával azonos...

Die Ahnentafel Attila's nach Johannes von Thuróc.

Von Friedrich Hirth.

Im Verlaufe meiner Studien über die Identität des alten Hiung-nu-Volkes mit den Hunnen Attila's stiess ich in der *Chronica Hungarorum* des Johannes von Thuróc auf ein aus 37 Namen bestehendes Verzeichniss der Vorfahren Attila's¹. Ich bin nicht in der Lage, über die Quellen, aus denen der Chronist seine Kenntniss dieser Namen geschöpft haben könnte, Aufschluss zu geben, da sowohl die Lebenszeit des Verfassers wie die Entstehungsweise des Werkes namentlich in den sich auf die Vorgeschichte der Ungarn beziehenden Theilen zu den noch ungelösten Problemen der historischen Kritik zu gehören scheinen, eines Gebietes, in das ich als absoluter Fremdling nicht einzudringen wage. Lorenz widmet ihm in einem Anhang über ungarische Geschichtsquellen²) einige das Werk analysirende Bemerkungen. Danach war Johannes kein Magyare, sondern gehörte dem slawischen Stamme des nordwestlichen Ungarns an. Von seinem Leben weiss man ausserordentlich wenig, und nur aus dem Titel eines Magisters lässt sich erkennen, dass er seine Bildung ausserhalb Ungarns erwarb. In seinem Geschichtswerk erzählt er auch die Begebenheiten seiner Zeit mit grosser Objectivität, so dass es unsicher bleibt, wann er schrieb und welche persönliche Kenntniss der Dinge ihm zu Gebote stand; die Benutzung amtlicher Acten scheint ihm indessen offen gestanden zu haben. Aller Wahrscheinlichkeit nach schrieb Johannes von Thuróc um das Jahr 1490³).

Dass uns die Quellen, denen der Chronist seinen Stammbaum Attila's entnommen hat, unbekannt sind, braucht uns nicht misstrauisch zu stimmen. Wenn dieser Theil der *Chronica Hungarorum* immer noch, wie ich annehme, unbeachtet geblieben ist, so mag dies darin seinen Grund haben, dass bisher niemand daran dachte, in anderen Quellen eine Bestätigung der Echtheit des auf den ersten Blick scheinbar der Phantasie eines alten Chronisten entsprungenen Namen-Verzeichnisses zu suchen. Ich selbst war anfangs geneigt an eine Fälschung zu denken. Dazu trug in hohem Masse der Umstand bei, dass am Kopfe der Liste die Namen Noah, Ham, Kusch und Nimrod in landesüblicher Verstümmelung stehen, wie denn auch im Exordium des

1) *S. Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini, etc.*, ed. J. G. Schwandtner. Wien, 1746, Tom. I, p. 81.

2) *Deutschland's Geschichtsquellen im Mittelalter seit der Mitte des 13. Jahrhunderts* von Ottokar Lorenz, 3. Aufl. in Verbindung mit Dr. Arthur Goldmann, I. Band, Berlin, 1886, p. 342 f.

3) S. Graf Géza Kun, *Relationum Hungarorum cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima*, Vol. II, p. 119 ff., wo sich ein kritischer Excurs über die Quellen des Thurocius findet.

1. Kapitels die biblische Abstammungs-Theorie ausführlich behandelt wird¹⁾ Dies ist jedoch kein Grund zu ernstlichem Zweifel, da der Chronist hierin gewissermaassen nur dem Drang der Zeit gehorchte, in der er lebte.²⁾ Einen weiteren Grund zum Misstrauen könnte die Überlieferung der Namen geben, die bei den unvermeidlichen Verballhornungen des Mittelalters wohl nur ausnahmsweise ihre ursprünglichen Formen beibehalten haben, so dass mehrere von ihnen einen geradezu untürkischen Eindruck machen müssen. Ob wir die auffallenden Alliterationen und sonstige Ähnlichkeiten in den Namen aufeinander folgender Regenten, z. B. Keled, Keue und Kear, Mike und Miske, Zamur und Zambur als die Tradition verdächtigend ansehen dürfen, oder ob sich darin etwa eine bestimmte Gepflogenheit der Namensgebung innerhalb hunnischer Familien kund giebt, lässt sich ohne die Kenntniss ihrer türkischen Aequivalente kaum entscheiden³⁾ Dass wir jedoch in

1) vgl. Kuun, Vol. II, p. 114 et passim.

2) Es würde sich kaum der Mühe verlohnen, die biblischen Abstammungstheorien für den hier in Betracht kommenden Zweck ernst zu nehmen, wie man dies früher gethan hat. S. die Abhandlung gegen J. Podhráski «In originem Hungarorum a Nemrodo» bei G. Fejér, *Reflexiones in scriptores novos rerum veterum Hungaricarum historico-criticae*, Budae, 1839, p. 50 ff.

3) Man vergleiche damit beispielsweise die Regententafel der Westtürken bei Deguignes-Dähnert, Bd. V, p. 277, deren Namen nach Verstümmelungen, wie wir sie in der ungarischen Chronik voraussetzen müssen, vielleicht ganz ähnliche Formen angenommen haben würden. Auch bei Privatpersonen kann ich in einem Falle auf etwas Ähnliches verweisen. Es heisst nämlich nach Ts'ién-han-schu (Kap. 94^p p. 2) ein General der Hiung-nu Wu-li-k'ü, der Vater derselben Persönlichkeit Wu-li-wön-tun. Der letztere führte den Titel Hu-su-lei (呼速累, canton. Fu oder U-ts'uk-lui, = оцаклы, «Mensch von guter Herkunft», Radloff, p. 1137?). Vgl. Bitschurin, *Собрание свѣдѣній*, etc., Bd. I, p. 71., infra. Die sechs unmittelbaren Nachfolger des Hu-han-yé Schan-yü (etwa von 31 vor Chr. bis 46 nach Chr.) fügten ihren Namen die Bezeichnung Jo-ti hinzu (若鞮, canton. yök-tai, bei Bitschurin, p. 86 ff.: жоди; vgl. Deguignes-Dähnert, V, p. 264 f.). Nach dem Ts'ién-han-schu (Kap. 94^p, p. 26) heisst yök-tai in der Sprache der Hiung-nu soviel wie hiau (孝), «Trauer» (匈奴謂孝曰若鞮). Wenn Bitschurin (p. 107) das chinesische hiau (孝) hier durch «ehrerbietig gegen die Eltern» (почтительный къ родителямъ) übersetzt, so ist dies an sich nicht unrichtig; aber wie hier der Begriff der kindlichen Liebe denjenigen der Trauer um den dahingeschiedenen Vorfahren einschliesst, geht aus der weiteren Definition des Historikers hervor, der hinzufügt: «Da [die Hiung-nu] seit der Zeit des Hu-han-yé intimen Verkehr mit den Han unterhielten, bemerkten sie, dass die Han ihren verstorbenen Kaisern den posthumen Titel hiau-mu [孝慕, sich in kindlicher Liebe sehnen, = 哀慕, sich wehklagend sehnen, hier: der Beklagte, der Betrauerte, wie wir sagen würden «der Hochselige»] beilegten und wurden dadurch veranlasst, [ihre Monarchen durch das Prädicat] yök-tai zu ehren». (自呼韓邪後與漢親密見漢謚帝爲孝慕之故皆爲若鞮). Ich vermute darin das in den alttürkischen Inschriften wiederholt vorkommende jor, die Trauer, Leichenfeierlichkeit (Radloff, *Altürk. Inschr. d. Mong.*, p. 120; vgl. tschagat. jigi, nach Vambéry, p. 357, «das Geweine, die ceremoniellen Weinstunden, die ein Jahr hindurch täglich um den Hingeschiedenen gehalten werden», von jig-lamak, weinen) mit einem Suffix der Hiung-nu-Sprache tai, ta, ti, dai, etc., das damit einen als posthumer Titel verwendeten Ausdruck bildet. Man sieht an diesem Beispiel, wie leicht heterogene Elemente sich mit

diesem Punkte Nachsicht üben müssen, geht aus der Überlieferung zahlreicher anderer zweifellos türkischer Namen hervor, wenn wir ihre aus gotischen, byzantinischen, arabischen und anderen Quellen stammenden Äquivalente einem Vergleich unterziehen. Gleich der Vater Attila's bildet ein solches Problem. Thurocius, dessen Text uns bei Schwandtner mit handschriftlichen Varianten mitgetheilt wird, nennt ihn Bendekus; so in der Vorfahrenliste; an anderen Stellen seines Textes Bendekucz (p. 62), Bendegwz (p. 77) und Bendeguck (p. 56), so dass der für die Identification so wichtige Auslaut zwischen *s*, *z* und *k* zu schwanken scheint. Kuun (Vol. II, p. 215) scheint die Form Bendeguz die allerdings nur einmal vorkommt, entgangen zu sein, wenn er sagt: «nomen Bendekuz indolem linguae persicae redolet, bendeh enim servum, kuz vero caelum significat». Der Vater Attila's heisst bei Jornandes bekanntlich Mundzuk, bei Priscus Μουυδιουχος, welchen Namen Kuun mit ungar. boncsok, «monile et signum militare», vergleicht und mit Vambéry (Der Ursprung der Magyaren, p. 46) auf das türkische Wort für «Fahne» zurückführt. Bei der zweifellosen Identität der Persönlichkeiten scheint mir jedoch die Voraussetzung der wenn auch krassen Verstümmelung der Form Bendeguck aus Mundzuk oder Bundzuk, die sich palaeographisch vielleicht sogar erklären lässt, wenn wir eine Verwechslung von *g* und *z* zugeben wollen¹⁾, noch am nächsten zu liegen. Dazu kommt eine unverkennbare Neigung des Thurocius, die älteren Namen des Verzeichnisses, die ja immerhin mit ungarischen Stämmen verwandt gewesen sein mögen, in die Formen der in den Chroniken gangbaren späteren ungarischen Personennamen zu zwingen, z. B. Zulta oder Zoltan, Leunte, Zambur (Zombor), Turda, Budli (Budlu), Buken, Leel²⁾, wodurch hie und da eine ursprünglich andere alte türkische Form verloren gegangen sein mag.

Personennamen vermischen. Bei der unbeschränkten Freiheit, mit der irgend ein früher Redactor bei der Verstümmelung der türkischen Urformen augenscheinlich zu Werke gegangen ist, dürfen wir vielleicht sogar den Verdacht aussprechen, dass viele unter diesen Namen der Verstümmelung ausgesetzt worden sind, um sie in die Formen eines altmagyarischen oder einer anderen Nation entsprungenen Heldengedichts zu zwingen. Was nun aber gerade die Volkssprache und Volksdichtung bei den übrigen finnisch-ugrischen Völkern, wie auch bei den Magyaren, charakterisirte, war, wie Hunfalvy (Ethnographie von Ungarn, deutsch von Schwicker, p. 169 f.) nachgewiesen hat, neben dem Parallelismus die Alliteration. Besonders scheint mir das letzte bei Hunfalvy mitgetheilte Beispiel, worin eine Reihe alliterirender Ortsnamen vorkommen, einen solchen Erklärungsversuch zu unterstützen. S. unten p. 15.

1) vgl. bei Porphyrog. Μάζαροι für Magar nach Zeuss, Die Deutschen und die Nachbarstämme, p. 747, wogegen Hunfalvy (Ethnogr. von Ungarn, deutsch v. Schwicker, p. 403, Anm. 264) χάζαροι vermuthet; Ulzinzures (Ambr.) neben Ulzingures (vulg.), Zeuss, p. 709.

2) Vgl. Kuun, Vol. II, p. 5 f.; ferner die bei v. Baer, *Die Makrokephalen im Boden der Krym und Österreichs*, etc., p. 60, nach Klapproth mitgetheilten awarischen Personennamen und das Kapitel «XIII. Die Magyaren bei den Chronisten» bei Vambéry, *Der Ursprung der Magyaren*, p. 149 ff.

Die Gelegenheit, bei der uns Johannes von Thuróc z diese Vorfahrenliste mittheilt, ist der angebliche Stammbaum des ungarischen Fürsten Almus oder Alm, den er auf Attila zurückführt. Die Zahl der Zwischenglieder ist allerdings kaum gross genug, um den Zeitraum zwischen dem 5. und dem 10. Jahrhundert bis auf Arpad, den Sohn des Almus auszufüllen. Allein dies berührt unsere Frage nicht, die sich mit der Glaubwürdigkeit des Turóc zischen Verzeichnisses der Ascendenten des im Jahre 454 verstorbenen grossen Hunnenkönigs beschäftigt. An den Namen Almus anknüpfend fährt der Chronist fort: «Qui fuit Vgek, qui fuit Ed, qui fuit Ethele, sive Attila, qui fuit Bendekus, qui fuit Turda, qui fuit Scemen», u. s. w. Es folgen dem Namen Attila's im Ganzen 37 Namen; wenn wir die sechs letzten, d. h. die biblischen, den Schluss der in aufsteigender Linie mitgetheilten Generationenreihe bildenden, von Noah oder Aba ausgehenden Namen ausser Betracht ziehen,¹⁾ sagen wir, 31 Namen, die unser Chronist oder der Verfasser einer vor der biblischen Ausschmückung liegenden Quelle, deren Varianten uns hier nicht weiter beschäftigen sollen, als die eigentlichen Vorfahren Attila's hinstellte. Ein solches Ahnenverzeichnis konnte recht gut von einem der an Attila's Hofe verkehrenden fremden Literaten niedergeschrieben worden sein. Es wäre nicht zu verwundern, wenn ein Mémoires-Schreiber wie Priscus, dem wir ja die bekannte klassische Schilderung des Lebens am Hofe des Königs verdanken, unter den Heldenliedern des Hunnenvolkes auch das Lob der Vorfahren ihres Beherrschers hätte singen hören und wenn er bei dieser Gelegenheit sich nach ihren Namen erkundigt hätte, um sie der Reihe nach niederzuschreiben.²⁾ Da jedoch die bei Thurocius mitgetheilten Namen keinerlei Spuren einer Graecisirung türkischer Laute zu verrathen scheinen, so müsste der erste Concipist einer anderen Nation angehört haben.

Angesichts dieser vielleicht ein Jahrtausend umfassenden Ahnenreihe muss sich jedem Leser der Gedanke aufdrängen, wer wohl die Träger dieser Namen gewesen sein mögen. Wenn Attila seinen Stammbaum von den Beherrschern des alten Hiung-nu-Reiches herleitete, die im 3. Jahrhundert vor Chr. an der chinesischen Mauer im Norden der Provinz Schansi sassen³⁾

1) Vgl. Kuun, II, p. 125 ff.

2) Vgl. Priscus im Corpus Scriptt. Hist. Byz. ed. Niebuhr, I, p. 205: ἐπιγενομένης δὲ ἐσπέρας δᾶδες ἀνήφθησαν, δύο δὲ ἀντικρῦ τοῦ Ἀττίλα παρελθόντες βάρβαροι ἄσματα πεποιημένα ἔλεγον, νίκας αὐτοῦ καὶ τὰς κατὰ πόλεμον ἄδοντες ἀρετάς.

3) Die von Déguignes und anderen auf Grund der Namenähnlichkeit und aus anderen keinen wirklichen Beweis bedingenden Gründen vorausgesetzte Identität der Hunnen Attila's mit dem Hiung-nu-Volke der chinesischen Geschichtsschreiber ist wegen mangelnder Beweise vielfach beanstandet worden, z. B. bei Ritter, Die Erdkunde von Asien, Bd. I, Berlin 1832, p. 243, Schafarik, Slawische Alterthümer, Bd. I, p. 323, und Hunfalvy, Ethnographie von Ungarn, deutsch v. Schwicker, p. 77. Vgl. dagegen den auf positive Literaturstellen aus

so könnten sich unter den Regentennamen der Hiung-nu, die uns vom Ende des 3. Jahrhunderts vor Chr. bis in's 1. Jahrhundert nach Chr. aufbewahrt sind, einige finden, die sich trotz der augenscheinlichen Verstümmelung der Thurócischen Überlieferung und der durch die chinesischen Transscriptionen entstehenden Schwierigkeiten wiedererkennen lassen.

Diesem Gedanken nachgehend suchte ich zunächst nach einer geeigneten Methode, die mir zeigte, wo der Hebel einzusetzen war, der uns möglicher Weise zur Identification eines oder mehrerer Namen verhelfen könnte. Bei dem Fehlen jedes chronologischen Haltes griff ich zu einem statistischen Hilfsmittel, indem ich die von Rümelin in seiner berühmten Abhandlung «über Begriff und Dauer einer Generation»¹⁾ berechneten Durchschnittsziffern zu Grunde legte. Rümelin kommt zu dem Ergebniss, dass eine Generation in Deutschland $36\frac{1}{2}$, in England $35\frac{1}{2}$, in Frankreich $34\frac{1}{2}$ Jahre dauert; er fügt jedoch hinzu, dass bei kinderreichen Völkern, wo Ehen in frühem Alter geschlossen werden, eine etwas niedrigere Durchschnittsziffer vorausgesetzt werden darf. Ich habe seiner Zeit²⁾ an einigen historischen Beispielen der chinesischen Literatur die Möglichkeit des Herabsinkens der Generationsziffer auf 31 Jahre nachzuweisen versucht. Die Eheverhältnisse bei den der Polygamie viel weniger zuneigenden, wenn auch nicht gerade kinderarmen Hiung-nu schienen mir einen Mittelweg zwischen den europäischen Völkern und den Chinesen zu empfehlen. Ich legte daher als Generationsdauer 33 Jahre zu Grunde und fügte jedem der in der Chronik genannten Ahnen eine Jahreszahl bei, die mir als ideelles Todesjahr zeigen sollte, um welche Zeit im statistischen Mittel jeder einzelne Vorfahr gelebt haben könnte. Da uns das Todesjahr Attila's (454 nach Chr.) bekannt ist, so liess ich jeden einzelnen Vorfahren genau 33 Jahre früher gestorben sein als seinen Sohn. Ich theile in Folgendem die auf diese Weise entstandene Namenliste in aufsteigender Reihenfolge nebst den von Schwandtner collationirten Varianten mit, indem ich das ideelle Todesjahr in Klammern beifüge.

1. Attila od. Ethele († 454 n. Chr.).	4. Scemen (355).
2. Bendekus, Bendekucz, Bedegwz
od. Bendeguck (421).	5. Ethei (322).
3. Turda (388).	6. Opos od. Opus (289).
	7. Chadicha od. Kadicha (256).

gleichzeitigen chinesischen Aufzeichnungen gegründeten Identitätsnachweis in meiner Arbeit «Über Wolga-Hunnen und Hiung-nu», Stzb. der philol. Classe der k. bayer. Akad. d. Wiss. 1899, Bd. II, p. 245 ff.

1) Reden und Aufsätze, Tübingen 1875, p. 285 ff.

2) «Chao Ju-kua, a new source of Mediaeval Geography» im Journal of the Royal Asiatic Society, London, 1896, p. 79 f.

8. Berend (223),	24. Bondofard (305).
9. Sulthan od. Zulta (190).	25. Tarkans od. Farkas (338).
10. Bulchu (157).	26. Othmar (371).
11. Bolug (124).	27. Radar od. Kadar (404).
12. Zambur (91).	28. Beler (437).
13. Zamur (58).	29. Kear (470).
14. Leel (25).	30. Keue (503).
15. Leuente (8 vor Chr.).	31. Keled (536).
16. Kulche (41).	32. Dama (569).
17. Ompud (74).	33. Bor (602).
18. Miske (107).	34. Hunor (635).
19. Mike (140).	35. Nemroth (668).
20. Bezter od. Beztur (173).	36. Chus od. Thana (701).
21. Rudli od. Budli (206).	37. Cham od. Japhet (734).
22. Chanad (239).	38. Abae od. Nöe (767).
23. Bukem od. Buken (272).	

Erst mit Hülfe dieser ideellen Todesjahre war ich im Stande einen Vergleich mit der in den historischen Texten der Chinesen versteckten Genealogie der Hiung-nu-Regenten anzustellen. Obgleich die Chinesen ihre Kenntniss dieses Volkes bis in die Anfänge ihrer historischen Erinnerung verfolgen, so ist doch der erste Monarchenname ihrer Aufzeichnungen der des Schan-yü (so hiess bei den Hiung-nu der Regent) namens T'ou-man.¹⁾

1) Im Schi-ki des im Anfang des 1. Jahrh. vor Chr. schreibenden Ssi-ma Ts'ien (Kap. 110, p. 9) wird ausdrücklich mitgetheilt, dass von ihrem angeblichen ältesten Vorfahren Tschunwei bis auf T'ou-man reichlich tausend Jahre verflossen, dass jedoch Nachrichten über die Geschichte dieser Zeit nicht zu erlangen gewesen seien. Wir dürfen daraus schliessen, dass die chinesischen Historiker damals den Anfang des Staatswesens der Hiung-nu in das 13. Jahrhundert vor Chr. verlegten. Der Name T'ou-man (頭曼) könnte ebenso wie der Name des ersten Kakhan der Türken T'u-mön (土門) mit туман, Nebel, düster, zusammenhängen (vgl. im Codex Comanicus, Radl., p. 56: *tuman betli*, von düsterem Antlitz). Der Bedeutung wegen würde ich jedoch туман, zehntausend, vorziehen, wie ich aus den Ursprungserklärungen des chinesischen Familiennamens Wan (萬, canton. Man), d. h. «zehntausend», schliesse. Nach dem Tschöng-tsiau-t'ung-tsch'i, einem Werke, dem wir mancherlei Aufschlüsse über türkisch-chinesische Familiennamen verdanken, ist dieser Name aus T'u-wan (吐萬), canton. T'ou-män, abgekürzt worden (T'u-schu-tsi-tsch'öng 14, Kap. 478, p. 1), und da die Bedeutung der abgekürzten Form mit der des türkischen туман zusammenfällt, so liegt die Voraussetzung der Verwendung dieses Ausdrucks als Name bei den ältesten Türken nahe genug. Thatsächlich lesen wir in der angeführten Quelle (Abth. 14, Kap. 599), dass T'u-wan im Norden von Tai «einen Stammesführer» bedeute (代北複姓吐萬氏代人世爲部落酋也). Eine andere Form, in der dieser Ausdruck in das Verzeichniss tatarischer Familiennamen übergegangen ist, findet sich in dem Doppelnamen T'u-mön (吐門), der später in Mön (門) abgekürzt wurde. Man könnte auf eine lange Reihe solcher abge-

Die Regierungszeit der einzelnen Schan-yü, sowie die gegenseitigen Verwandtschaftsverhältnisse, sind in den chinesischen Texten mit lobenswerther Präcision verzeichnet. T'ou-man wurde im Jahre 209 vor Chr. von seinem Sohne Mau-tun ermordet. Dieser wurde, durch hervorragende Herrschertugenden unterstützt, zum Begründer der ersten grossen Mächtefaltung des Hiung-nu-Reiches. Er regierte von 209 bis 175 v. Chr. Sein Todesjahr ist nur um zwei Jahre von dem ideellen Todesjahr des in Attila's Ahnentafel Beztur genannten Vorfahren verschieden. Dies ist selbstverständlich nur ein glücklicher Zufall, da das Gesetz von der Dauer einer Generation, auf nur eine Familie angewendet, im Falle der einzelnen Glieder einen weiten Spielraum für Abweichungen zulässt; allein dieser Zufall brachte mich sofort auf den Gedanken, die von mir schon vorher in Gemeinschaft mit Radloff aus linguistischen Gründen vorausgesetzte Lesung Baktur als wahrscheinliche türkische Urform der chinesischen Transscription Mau-tun oder Mo-tö (wobei ich auf das in der Einleitung zu diesen Erörterungen Gesagte und den am Ende dieser Abhandlung mitgetheilten Exkurs «Über die Transscription Mau-tun = Baghatur» verweise) mit dem Namen Beztur in Zusammenhang zu bringen. Dass in der Schreibweise des ungarischen Chronisten ein *z* an Stelle des ursprünglichen *k*-Lautes eingetreten ist, lässt sich durch Präcedenzfälle erklären.¹⁾ Beztur könnte palaeographisch durch Begtur zu erklären sein, aber auch durch Bectur, wenn wir die Variante als aus missverstandenenem Zetacismus entstanden einer frühen Abschrift zuschreiben wollen. Meine Hoffnungen, in der Ahnentafel die Regenten der Hiung-nu wieder zu finden, waren mit dieser Entdeckung bedeutend gestiegen und ich begann dem verstümmelten Namenverzeichniss der alten Chronik mit grösserem Ernste näher zu treten. Wenn es, sagte ich mir, bei dieser immerhin auffallenden Annäherung im Laute des Namens sowohl wie in dem wahrscheinlichen Todesjahr sich nur um einen merkwürdigen Zufall handelt, so müssen weitere Analogien ausgeschlossen sein. Finde ich jedoch an der richtigen Stelle auch nur ein einziges weiteres Beispiel für die linguistische Identität zweier aus den beiden zweifellos gegenseitig in keinerlei Zusammenhang stehenden Quellen entlehnter Namen, so darf ich annehmen, dass die Thuróczi'sche Ahnentafel trotz aller Namens-Verstümmelungen nicht

kürzter Namen verweisen, deren ursprüngliche Form auf tatarischen (türkischen, tungusischen oder mongolischen) Ursprung zurückgeführt wird. Das Vorhandensein so vieler im Laufe der Geschichte in China naturalisirter Familien lässt uns ahnen, in wie hohem Grade die Rassenkreuzung bei der Beurtheilung der jetzigen Bevölkerung China's in Betracht kommt.

1) Vgl. den Namen Bendekwz neben Bendeguck = Mundzuk, sowie die Namen Μάζαροι und Magar. Thurocius selbst führt auf p. 60 einen Ortsnamen Kesmawr an, wozu Schwandtner bemerkt: «In MS. legitur Cezumaur et Cezunmaur, quod est hodie Zeiselmaur, inferioris Austriae oppidum, olim Cetii Murus».

ganz aus der Luft geschöpft ist. Denn dass die Kunde von auch nur einem unter den Monarchen der alten Hiung-nu durch die Vermittelung der chinesischen Literatur zu dem Verfasser der *Chronica Hungarorum* oder irgend einem seiner Vorgänger von Attila's Zeiten her gelangt wäre, ist kaum denkbar. Finden sich mehrere oder auch nur zwei Namen in annähernder Übereinstimmung, so scheint mir der Zufall ausgeschlossen. Der Chronist, für den ja die Aufzeichnungen chinesischer Geschichtsschreiber so gut wie nicht vorhanden waren, könnte seine Kenntniss nur aus Quellen geschöpft haben, die in letzter Linie auf Attila selbst oder einen mit seiner Genealogie vertrauten Zeitgenossen zurückgehen.

Da, wie schon bemerkt, die Verwandtschaftsgrade der einzelnen Regenten in den chinesischen Texten mit grosser Sorgfalt niedergelegt sind, so kam es jetzt darauf an aus den Berichten des Schi-ki und des Ts'ién-han-schu eine genealogische Tabelle herzustellen. Ich theile dieselbe sogleich mit, indem ich die Reihenfolge der einzelnen Regenten durch arabisches, die Generation, der sie angehören durch römische Ziffern andeute. Ich habe die Tabelle nur bis auf das Ende des letzten Jahrhunderts v. Chr. fortgeführt, da die Fortsetzung über den Hu-han-yé Schan-yü hinaus keinerlei Anhalt zum Vergleiche mit der Thurócischen Tafel zu bieten schien.

Man vergleiche mit der meinigen die Regententafel bei Deguignes (*Geschichte der Hunnen*, u. s. w., deutsch von Dähnert, Bd. V. Genealogisch-chronologische Einleitung, p. 264); nur bemerke man, dass bei Deguignes Hü-lü-k'üan-k'ü, der zwölfte Schan-yü, ein «Bruder des Hu-lu-ku» genannt wird, während er nach dem chinesischen Texte ein «Bruder des Hu-yen-ti», also ein Sohn des Hu-lu-ku war, — ein kleiner Irrthum, der jedoch für unsere Frage von Wichtigkeit ist¹⁾ Die Abweichungen in der Schreib-

1) Ts'ién-han-schu, Kap. 94^a. p. 30: Die Yen-tschī, Wittve des verstorbenen Schan-yü Hu-lu-ku, setzte entgegen den letzten Bestimmungen desselben, nicht dessen Halb-Bruder, sondern seinen unmündigen Sohn, den linken Luk-li Prinzen als Hu-yen-ti Schan-yü zum Regenten ein (更立子左谷蠡王爲壺衍鞬單于), ferner p. 34: «Nachdem Hu-yen-ti Schan-yü nach 17 jähriger Regierung gestorben war, trat sein jüngerer Bruder der linke Hién-wang als Hü-lü-k'üan-k'ü Schan-yü die Regierung an» (壺衍鞬單于立十七年死弟左賢王立爲虛閭權渠單于). Vgl. Bitschurin, *собрание свѣдѣній о народахъ*, etc., Bd. I, pp. 56 und 64; Wylie, «History of the Heung-noo in their relations with China» im *Journ. of the Anthropol. Institute*, London, Vol. III, pp. 442 und 448, und Parker, «The Turko-Scythian Tribes», *China Review*, XX pp. 118 und 123, mit der Regententafel auf p. 125. Der 8. Regent Hü-li-hu war nach Schi-ki (Kap. 110 p. 28) ein Bruder des Wu-wei Schan-yü; Hu-yen-ti war, wie aus der oben citirten Stelle hervorgeht, thatsächlich der Sohn, und nicht der Bruder des Hu-lu-ku Schan-yü, wonach Parker's Tabelle zu berichtigen ist. Ich stütze meine Regententafel auf den Text des Schi-ki (Kap. 110), soweit er reicht, d. h. bis zum 9. Regenten Tsü-ti-hóu, und erst von da ab auf das

Stammtafel der Hiung-nu-Regenten vom 3. bis zum 1. Jahrhundert vor Chr.

- I. 1. T'óu-man (頭曼, = Tüman, Tuman?), starb 209 v. Chr.
- II. 2. Mau-tun oder Mo-tö (昌頓, Mak-tut, Mak-tuk, = Baktur), 209-175 v. Chr.
- III. 3. Kí-yu (Ki-yuk 稽粥), genannt Lau-schang (老上), wörtlich: «alterhaben», d. i. ehrwürdig, 175-160 v. Chr.
- IV. 4. Kün-tsch'ön (軍臣), 160-126 v. Chr. 5. I-tschí-schö, I-tschi-yé = Isgi? (伊稗斜), 126-114 v. Chr.
- V. Yü-t'an (於單), kam nicht zur Regierung. 6. Wu-weí (烏維), 114-105 v. Chr. 8. Hü-li-hu (呼犁湖), 102-101 v. Chr. 9. Tsü-ti-hóu (且鞮侯), 101-96 v. Chr.
- VI. 7. Wu-schí-lu (烏師盧), 10. Hu-lu-ku (Khul-lu-ku, 狐鹿姑, japanisch Ko-rok-ko), 96-85 v. Chr.
- VII. 11. Hü-yen-ti (壺衍鞮), 85-68 v. Chr. 12. Hu-lu-k'üan-k'ü (Ülök'unk'ü, Lükwunkü? 虛閭權渠), 68-60 v. Chr.
- [13. Wu-yen-kü-ti (握衍胸鞮) einer von Wu-weí abstammenden Seitenlinie angehör. Prätenden 60-58 v. Chr.]
- VIII. Hu-tu-wu-ssü (呼屠吾斯), genannt Tschí-tschí (Tschat-tschí = Tschaltschy? 鄧支), floh nach Sogdiana, wo er 36 v. Chr. von den Chinesen hingerichtet wurde. Muthmaasslicher Stammvater der Linie Attila's. 14. Kí-hóu-schan (稽侯狁), genannt Hu-han-yé (呼韓邪 = Okhangi?), setzt die Dynastie unter dem Schutze der Chinesen fort, 58-31 v. Chr.

weise der Namen rühren zum Theil daher, dass Deguignes die Weisungen der Lautscholien unbeachtet liess, weshalb er auch fälschlich Tanju für Schan-yü liest.

Man wird aus meiner Tabelle ersehen, dass bisweilen Brüder und Oheime die Nachfolge in der Regentschaft angetreten haben. Es ist daher wichtig, diejenigen Schan-yü hervorzuheben, auf denen die Fortpflanzung des Geschlechtes bis auf Tschī-tschī, den bei der Thronfolge übergangenen ersten ein besonderes Reich im Westen gründenden Schan-yü, ruhte. Es handelt sich um die in meiner Tafel mit den arabischen Ziffern 1, 2, 3, 5, 9, 10 und 12 bezeichneten Regenten. Indem ich die Identität des Mau-tun oder Baktur mit dem Beztur der attilanischen Ahnentafel voraussetze, stelle ich nun die Repräsentanten der acht Generationen aus den drei letzten Jahrhunderten vor Chr. zusammen. Danach entspricht:

I,	1.	T'ou-man	21.	Rudli (Budli).
II,	2.	Mau-tun (Baktur)	20.	Beztur (Beztur).
III,	3.	Lau-Schang (= uigur. mingi)	19.	Mike.
IV,	5.	l-tschī-schö (= Isgi?)	18.	Miske.
V,	9.	Tsü-ti-hóu	17.	Ompud.
VI,	10.	Hu-lu-ku	16.	Kulche.
VII,	12.	Hü-lü-k'üan-k'ü	15.	Leuente.
VIII		Tschī-tschī (Tschaltschy?)	14.	Leel.

Aus diesen acht Generationen glaube ich ausser Baktur und Beztur noch in vier Namen der beiden Überlieferungen gegenseitige Beziehungen entdecken zu können.

Vorsetzung folgt.

Ts'ién-han-schu als den späteren Text. Das Missverständniß bei Deguignes mag damit zusammenhängen, dass der Übersetzer der oben citirten Stelle des Ts'ién-han-schu sich keine klare Vorstellung von der Persönlichkeit der Yen-tschī machte, die nach dem Tode Hu-lu-kus «ihren Sohn, den linken Luk-li-Fürsten», als Schan-yü einsetzen liess. Im chinesischen Text heisst sie Tschuan-k'ü Yen-tschī (顯渠關氏). Bitschurin (pp. 56, 64, 67, 85 et passim) übersetzt anfangs Яньчжы Чжуань Кюй, indem er Tschuan-k'ü augenscheinlich als Personennamen auffasst, sagt jedoch in der Folge Чжуанькюй Яньчжы, wobei Tschuan-k'ü als Epitheton zu Yen-tschī wohl auf einen Titel deuten soll; ähnlich Wylie (passim). Parker übersetzt «Queen Chwan-kü», spricht jedoch (p. 123 Anm. 140) mit Recht seine Zweifel an der Identität der verschiedenen «Chwan-kü» genannten Königinnen aus. Ich bin geneigt, darin überhaupt keinen Personennamen zu erkennen, indem ich den ganzen Ausdruck für die Transcription eines Hiung-nu-türkischen Wortes halte. Die orthodoxe Aussprache des ersten Zeichens 顯 ist allerdings tschuan; dasselbe Zeichen wird jedoch nach K'ang-hi auch an Stelle von 團 t'uan verwendet und in diesem Falle cantonesisch t'ün gelesen (s. Eitel p. 870). T'ün-k'ü darf jedoch ohne Bedenken als Transcription für türkisch тулкы angesehen werden, was ich von тух, dem in allen Dialecten bekannten Wort für «Wittwe», und dem Adjectivbildenden Nominal-Affix кы (s. Radloff, Alttürk. Inschr., N. F., p. 53) ableite. Ich lese daher tulky Yen-tschī und übersetze «die verwittwete Yen-tschī». Bei genauer Analyse des Textes kann jedoch auch ohne eine solche Erklärung kaum ein Zweifel darüber bestehen, dass Hu-yen-ti der Sohn, und nicht der Bruder des Verstorbenen Schan-yü Hu-lu-ku gewesen ist.

Odoacer: German or Hun?

ROBERT L. REYNOLDS AND ROBERT S. LOPEZ*

THE history of the migrations which marked the downfall of both the Roman Empire in the West and the Han Empire in China is still very obscure. "Nowhere, since the time of Alexander the Great, do we feel so strongly that the meagreness of the sources flouts the magnitude of the events."¹

Unfortunately, the starting point, hence the guiding thread of all these migrations, lies in Central Asia, whose political, economic, and cultural history will in most of its details remain to us a blank page. For even such remote and belated repercussions of Central-Asiatic events as took place within the view of the classic world are but dimly shown to us in cursory, contradictory, and often unreliable sources.

To be sure, new archaeological and philological material has been piling up in the last two or three scores of years, which has been used in a number of valuable studies. But little of such evidence is specific enough to contribute to the revision of the histories of individual tribes. It is clear, nevertheless, that non-Germanic steppe peoples and cultures must have had a deep influence on many groups which were denominated German by a bygone generation of historians and philologists.²

Two chief difficulties are encountered by anyone attempting to use the Asiatic materials which throw light upon the history of the great migrations. In the first place, despite the archaeological and philological discovery of Asia, no one has yet appeared to draw together from the one hand the learning of Ural-Altai philology and archæology and from the other the written documents and monuments, the epics, sagas, and even the modern folklore, of the West. Moreover, the affinities of the varied Asiatic peoples are still uncertain. It is still unclear whether the earliest Turks were ethnically more akin to the "Mongoloid" or to the "Caucasic" stocks (although the Turkish speech has always been Altaic), and whether the leading tribe of the Hunnic conglomerate was Turkic or Mongolic. Even the identifications of the Hunni with the

*Dr. Reynolds is professor of history in the University of Wisconsin and Dr. Lopez is assistant professor of history in Yale University.

¹ J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire* (2d ed., London, 1923), preface.

² Cf. Bernhard Salin, *Die altgermanische Thierornamentik* (Stockholm, 1904); Ellis H. Minns, *Scythians and Greeks* (Cambridge, 1913); M. I. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia* (Oxford, 1922); J. M. de Groot, *Die Westlande Chinas* (Berlin, 1926); A. A. Vasiliev, *The Goths in the Crimea* (Cambridge, Mass., 1936); Frederick J. Teggart, *Rome and China* (Berkeley, 1939), with bibliography.

Hiung-nu and of the Avars with the Yuan-yuan are not definitely proved. We do perceive that all these tribes were so thoroughly commingled by inter-marriage, migration, and conquest that we can scarcely speak of clear-cut ethnic border lines. At the most, we can speak of linguistic groups, as far as the Asiatic evidence goes.

When we turn to the Western source materials, we find that a rich secondary literature has already been created from such evidence alone.³ But it is a noticeable characteristic of most of it that the history of every group of invaders of the Western Empire—except for the Huns, the Avars, the Alans, and a few such tribes—is reconstructed on the assumption that each such group was Germanic. This assumption is maintained not only when the weight of philology and contemporary statement support it but when neither does, a phenomenon which is apparently a consequence of the fact that when the pioneering research in the field was undertaken—to organize and to bridge the great gaps in the surviving Western sources—it was almost exclusively promoted by Germans. The eager nationalism of the rising German Reich turned their attention to the task in the first place; the picture of the migrations which emerged from their studies quite justified the zeal of their retrospective patriotism.

Whatever may have been the state of information two generations ago to support their assumption that the solution for doubts should be sought in a "Germanic" direction, consideration of the import of the new materials from Asia suggests that a wider horizon should now surround the interpretation of even the well-picked-over Western sources. Perhaps on re-examination these sources can be better fitted into those from South Russia and Central Asia and can even provide clues to steppe history itself.

With such ideas in mind, may we try some modest "chunk of history," giving it revisionist treatment, in a sort of experiment designed to test the possibilities of a "Hunnic" rather than a "Germanic" approach? Despite our weakness in Ural-Altai and Scytho-Sarmatian materials, it does seem to us worth essaying, in connection with King Odoacer and the whirlpool of peoples in which he made his career.⁴

³ The basic general works are those of Eduard Wietersheim, *Geschichte der Völkerwanderung* (2d ed., Felix Dahn, Leipzig, 1880-81) and Ludwig Schmidt, *Allgemeine Geschichte der germanischen Völker* (München-Berlin, 1909) and *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgange der Völkerwanderung* (Berlin, 1910-18); also Alfons Dopsch, *Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung* (2d ed., Wien, 1923-24); Torsten E. Karsten, *Les anciens Germains* (Paris, 1931); N. Aberg, *Nordische Ornamentik in vorgeschichtlicher Zeit* (Leipzig, 1931), with bibliography.

⁴ We are particularly indebted to Professors Sidney Fish, Ernst Herzfeld, Karl Menges, and Martin Sprengling, and to Dr. Orkhan Yirmibesh for their valuable suggestions, without which this paper could not have been written. It goes without saying that they cannot be responsible for the judgments expressed in it.

For the purpose we find in the Western sources the names of a number of key persons: Odoacer; his father, Edicon; his son, Thelan or Oklan; his brother, Hunoulphus. Bits of the careers of each are revealed. With their names were associated the tribes or groups of the Torcilingi, Sciri, Heruli, and Rogians, or Rugians, concerning whose histories there are also fragments of information. For philological work there are these and some other names.⁵

The Torcilingi (some manuscripts carry the spelling "Turcilingi") are to us little more than a name. They appear in the extant sources only twice.⁶ In the *Historia Miscella* of Landulphus Sagax they are listed with those nations which under Attila's command took part in the battle of Châlons. The statement is unconfirmed by other sources. While the *Historia* is itself a late and unreliable chronicle, it includes some materials from earlier and better sources which have not come down to us. In the list of Landulphus, the Torcilingi appear jointly with the Sciri.⁷

The Torcilingi are mentioned the other time in the account of Jordanes—once more, jointly with the Sciri—as forming the core of the tribes or mercenary bands of which Odoacer was the leader when he deposed Romulus Augustulus. Jordanes refers to the Torcilingi three times, but only and always in connection with a single event: Odoacer's seizing of power over Italy. After that, we hear no more of the Torcilingi, not even in connection with Odoacer's later career.⁸ Furthermore, Jordanes is the only firsthand source calling Odoacer king of the Torcilingi; most often Odoacer is called king of the Sciri or a Scirian.⁹ Neither Landulphus nor Jordanes supplies a scrap of information as to the race, language, mode of life, origins, or earlier whereabouts of the Torcilingi.

Nevertheless, the German scholars of the nineteenth century built up a pedigree and a *Lebensraum* for these obscure "ancestors." Since the Torcilingi were mentioned (in the fifth century) in company with the Sciri, it was deduced that the two peoples had been neighbors and kinsmen in the first cen-

⁵ Jordanes, *M.G.H., Auct. Ant.*, V, *Get.*, 70, IX. See appendix to this essay, p. 51 below.

⁶ Kaspar Zeuss, *Die Deutschen und die Nachbarstämme* (München, 1837), pp. 155, 189, suggested that the Πουτίλλειοι mentioned by Ptolemy, II, 11, 7, were the Torcilingi. This was accepted by Karl V. Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde* (Berlin, 1870-1900), III, 319, and IV, 494. But most scholars have rejected this identification, which entails an amazing number of metatheses in order to build a Germanic etymology. Even the acceptance of this dubious proposal would not affect the thesis of this paper.

⁷ On the passage of the *Historia Miscella*, cf. Wietersheim, II, 245. See also Sidonius Apollinaris, *Carmina*, VII, 321.

⁸ Jordanes, *Get.*, 120, XLVI; 133, LVII, and *Rom.*, 44. In Paul Diac., *M.G.H., Auct. Ant.*, II, *Hist. Rom.*, XV, 8, and elsewhere, the name of the Torcilingi appears, but the source in such later references is evidently Jordanes.

⁹ See A. Nagl, "Odoacar," Pauly-Wissowa, *Real-Enzykl.* (1888 ff.); Moritz Schoenfeld, *Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen* (Heidelberg, 1911), s. v. One Byzantine writer, Theophanes (ed. de Boor, 1883), I, 119, 122, says that Odoacer was a Goth, but the source is late and is contradicted by all the earlier writers.

ture. Or they were supposed to have been the royal clan of the Sciri, which is not far from our own conjecture, as will be shown below. Some scholars, leaving behind the caution of those who first worked over the sources, found for the Torcilingi an early home on both sides of the Oder, with the Sciri on the east, the Vandals on the left, and the Rugians on the north.¹⁰ So surrounded, the Sciri and Torcilingi then became lesser twigs of the great Gothic tree.¹¹ As a last step, historical dictionaries of Germanic names came to list *Torcilingi* among the rest, even though a question mark had to be put in place of the etymology which no efforts had been able to produce.

As far as etymologies go, however, it is not difficult at all to suggest them, if the starting assumption be that the Torcilingi were some sort of Turks. An early Turkish form *Türk-lük*, "Turkdom," might be postulated. Or the root *Turk*, designating Turks both in early and in modern times, might have been "bedeutsched" in barbarian circles, by process of analogy, through the addition of the suffix *-ing* or *-ling*, as in Karling, Merowing, Sikling, Knythling, for descendants of Karl, Merovech, Sigehere, and Knut. Or the same suffix might have been added to the Turkish personal name *Ṭoghril*, *Ṭoghrul*, or *Ṭogrul*, of which we have samples from the eleventh century on, and which was borne, *inter alios*, by the founder of the Seljuk empire.¹²

These have been simply offered as possibilities; there may be better. The first to suggest that the Torcilingi were Turks was Cesare Balbo. The Italian historian knew no Turkish but had no particular urge—as had the Dahns and Grimms—to aggrandize the German peoples; he wrote, "Of the Torcilingi one would say, judging from their name, that they were Turks." The French orientalist, Edouard Blochet, holds for *Türk-lük*, in remarks buried in an essay where a medievalist would hardly look for them. Besides, the essay for good reasons enjoys little credit among orientalists.¹³

¹⁰ Besides Schoenfeld, *s.v.* "Thorcilingi" and p. 289, see Schmidt, *Allgem. Gesch.*, p. 135, and *id.*, *Gesch.*, I, 349-50; Gudmund Schütte, *Our Forefathers, the Gothic Nations* (Cambridge, 1929), II, 29; G. Romano, *Le dominazioni barbariche in Italia* (Milan, 1909), p. 46, etc. R. Much, *s.v.* "Turcilingi," Pauly-Wissowa, *Real-Enzykl.*, and *Deutsche Stammeskunde* (Berlin-Leipzig, 1920), pp. 125-26, gets rid of all problems by assuming that the term is just another name for Sciri. Especially, *cf.* Müllenhoff, as cited in note 6 above.

¹¹ The end product of a century of scholarship with a "Germanic bent" is perhaps this quotation from Schütte, II, 29, "No ancient historian or law codex states that there existed a special (Gothic) branch embracing Rugians, Sciri, and Torcilingi. These tribes may be called supernumerary members of the East Gothic sub-group. . . . Owing to occasional co-operation at certain times, they may most conveniently be considered under a common heading." There is, however, nothing to criticize in the conscientious scientific work which goes with these assumptions.

¹² Kar-luk is probably a farfetched analogy; its etymology is not established; *Ṭogrul* seems a fairly plausible root, with a little metathesis. There is the Petcheneg princely name, *Turak*, *cf.* Gyula Németh, *Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós* (Budapest-Leipzig, 1932), pp. 30-31.

¹³ C. Balbo, *Sommario della storia d'Italia*, IV, chap. v; E. Blochet, "Les noms des Turks dans le chapitre x de la Génèse," *Revue de l'Orient Chrétien*, XXVIII (1931-32), 412 ff.

The Sciri are more frequently heard of than the Torcilingi, although notices are cursory and indefinite. Pliny the Elder, in a passage which is outstandingly unspecific, even for that vague section of his dealing with the misty Baltic regions, mentions an *Aeningia*, off somewhere north or east. Perhaps giving notice of Aeningia's inhabitants, or perhaps just mentioning something else he had heard about the general region, he then writes of Sarmatians, Venedae, Sciri (or maybe the original text of Pliny carried Ciri or Cyri), and Hirri. The latter two, for all the text reveals, may have been subgroups of the Venedae, or the memory of some rhyme scheme.

After having finished this vague section, Pliny turns with manifestly increased confidence to a discussion of the Germans; he does *not* include the Sciri, nor any group with a similar name, in his catalogue of Germans. Neither Caesar nor Tacitus had heard of Sciri.

At some time after 300 B.C. (or after 200 B.C., or even a good deal later than that again, for all the certainty we have), "Galatae and Sciri" tried unsuccessfully to capture Olbia, a Greek city on the northwestern coast of the Black Sea. That is all the *Protogenes Inscription* has to say about the Sciri.¹⁴ Since Greek was vague in its use of the term *Galatae*, the latter may have been true Kelts, in which case all we know is that the Olbians excluded the Sciri from that category; or the term may have covered both Germans and Kelts, in which case we conclude that some Greeks thought that the Sciri were neither.

Following the time of Pliny there is silence concerning the Sciri for three hundred years. About 381 and again in 408 A.D., they were combined with Carpi, Sarmatians, and Huns in affrays along the lower Danube. First they tried, with Carpi, to push across the river; the second time they tried with Huns. Indeed, the second time the Hunnic khagan, Uldes or Uldin, was apparently their sovereign. On each occasion they met with military disaster, and many Sciri were sold or settled as peasants in eastern Roman territory.

Those Sciri who remained north of the river apparently fell under the rule of Attila the Hun; as we have seen, they were reported to have been with him at Châlons. After the death of the Great Hun, the Sciri appear as the bitterest foes of the Ostrogoths, who had led in the coalition against the heirs of Attila. The Scirian leaders, Edica or Edicon, and his son, Hunoulphus, began an all-out war against the Ostrogoths. In the opening clashes the Ostrogothic king, Valamir, father of Theodoric the Great, lost his life; but shortly after, the Sciri met with crushing defeat near the Bolia river (468 A.D.), and Edicon

¹⁴ Minns prints the text in his appendixes. Rostovtzeff holds for an early date (say, early third century, B.C.). But for other comments, with basic edition of the text: *Corpus Inscriptionum Graecarum*, 2058.

himself apparently found death in the battle. Hunoulphus escaped with a following to Constantinople, where he rebuilt his power as a *condottiere* in the imperial service.

Soon after the Scirian disaster, Odoacer, another son of Edicon, began a career quite parallel to that of Hunoulphus, but under Ricimer, in Italy. The latter used him in the struggle against Emperor Anthemius (472). Four years later, the uprising of the barbarian mercenaries against Orestes and his son, Romulus Augustulus, gave Odoacer and his Sciri and Torcilingi and their associates, the rule of Italy. It is very likely that Odoacer set in motion his plotting in agreement with Hunoulphus, who was just at that moment at the height of his influence at the eastern court. Some years later, Hunoulphus, fallen into disgrace with Emperor Zeno, joined Odoacer in Italy, with a small bodyguard. Thus both remnants of the Scirian group, scattered after the battle of the Bolia, were joined again, about 486.

But in 488 the last days of the Sciri began: Theodoric the Great, followed by the Ostrogothic people and a train of lesser groups, and backed in the enterprise by Zeno, descended upon Italy. After long and bloody fighting, Odoacer was defeated and then treacherously murdered (March 15, 493).¹⁵ The nearest relatives of Odoacer were killed at once upon Theodoric's orders; many of his followers were killed by mobs. After that, like the Torcilingi, the Sciri disappear, save a few simple peasants of the name, left in the Balkans and known to Jordanes.¹⁶

One possibility remains, though the evidence is insecure, that some sort of Sciri yet survived. Jordanes' list of the peoples who remained faithful to Attila's son, Dengesich, includes Ultinzures, Bittugures, Bardores, and Angisciri, who—according to the writer in Pauly-Wissowa, *s.v.* "Hunni"—"evidently bear Turkish-Hunnic names."¹⁷

Now, as sketched above, the Sciri were found, *in the nineteenth century*, to be an old Gothic group, indeed, the first of them all to have raided the classic peoples in Gothic style (on the strength of the Olbia inscription). But there is absolutely nothing that hints that any contemporary author thought of them as Germanic.¹⁸ German philologists have found significance in the name, however, by adding an *r* to the root *ski*, "to shine" or "to glow." One scholar, endorsing this etymology, wonders whether the Sciri were

¹⁵ *Anon. Vales.* On the epos which pictured Odoacer as the betrayer, not the betrayed, *cf.* Schmidt, *Gesch.*, I, 163; Schütte, II, 35.

¹⁶ Sources and bibliography on the Sciri are listed in Schmidt, *Gesch.*, I, 350 ff.; Schütte, II, 30 ff.; K. Kretschmer, "Sciri," Pauly-Wissowa, *Real-Enzykl.*

¹⁷ Jordanes, *Get.*, 128, LIII. The words in quotation marks are from Kiessling, "Hunni," Pauly-Wissowa, *Real-Enzykl.*

¹⁸ Save for Procopius, who once calls them Goths (*De Bello Goth.*, book I, 1). But the ethnological inaccuracy of that particular passage makes it worthless; he lumps together as Gothic the Alans (who certainly were not Germans, but Iranians), and the Sciri.

“shining” because of their illustriousness (as in the Latin *clari, splendidi*), or because of their innocence (as in *candidi, sinceri*), or because of racial purity (*reinen, unvermischten*). A Danish scholar has no doubt: the Sciri were “the pure ones.”¹⁹

By way of suggestion, it can be mentioned that a very common word in modern Persian and in Pahlavi, *shir*, might be considered. The word has two quite different meanings: “milk” and “lion.” Steppe peoples rely and have relied upon milk; but “lion” has always been an attractive name to peoples. In old Persian, *shir* in the sense of “lion” would have been *shagr*, and the fall of the *g* may have taken place quite early;²⁰ it can be conjectured that the name among the Scytho-Sarmatians was similar. But if there was any substance under Pliny’s text, his Sciri lived in lands now postulated to have been the ancestral homes of Baltic or Slavic tribes, or even of Finns. Perhaps etymologizing with those languages should be attempted.

Sciri and Torcilingi are said to have formed the main element among the mercenaries who revolted against Romulus Augustulus and hailed Odoacer as *rex gentium*. Long before Odoacer reached this position, his father and brother had been leaders of the Sciri. However, most of the sources also mention that Heruls and Rugians, or Rogians, were included in the following of Odoacer in 476. There is no need for the Heruls to have been related by blood or speech to the others; Sarmatic Alans joined up with Germanic Vandals, Germanic Lombards made common cause with Mongolic (?) Avars against Germanic (?) Gepids, and so on.

It may be granted that the Heruls apparently were Germanic despite the fact that most of the personal names of their leaders baffle German philologists.²¹ In any case, only a fraction of the Heruli could have been included in the mixed bands which followed the fleeting fortune of Odoacer. An independent kingdom of the Heruls, back in Europe’s interior, is often mentioned long after Odoacer’s fall, and various leaders of Herul troops fought over Europe and the Near East and Africa, for their own accounts or in Byzantine

¹⁹ R. Much, “Skiren,” *Real-Lexikon der germanischen Altertumskunde*. Schütte, II, 29, adds, “The Sciri belong to a series of (Gothonic) tribes with names of the short type.” Incidentally—and this accounts for so unusual a classification—he works out a theory which is developed in various ways in his studies, to the effect that short names were the original Germanic type but that longer compound names spread from Ostrogothic beginnings starting about the time when the Huns came to dominate. He does not connect the two phenomena. One might suggest that the longer compound names follow polysyllabic Iranian patterns as well as resembling the “word-built” pattern of Turkic names. Cf. especially Schütte, I, 187 ff.

²⁰ Cf., for instance, E. S. D. Bharucha, *Pahlavi-Pāzend-English Glossary*, p. 245.

²¹ We find among the Heruls an Ochus, which appears Iranian; an Aordus which appears to be based on the name of the Sarmatian Aorsi; and even a Verus, which is quite Roman. Names which “sound” perhaps Dacian were Andonnoballus, Datus, Faras, Alvith, for which neither Förstemann nor Schoenfeld offers a Germanic etymology or can offer one only on the supposition that Greek sources misspelled the name. Only Halaricus, Rodvulf, and Fulcaris yield results to Germanic etymology.

service. The Heruls are variously depicted by Greek and Roman observers as daring seamen, as excellent cavalymen, or as fierce, naked warriors fighting exclusively afoot! They remind one of the Northmen-Danes-Varangians-Rösnormans of the eighth to the twelfth centuries. They apparently migrate through other peoples, they adapt themselves and their fighting techniques to the most various circumstances, they pick up outlandish names—and maybe womenfolk and speech?—they serve bravely for pay, and they found kingdoms which vanish again.²²

The Rugians, or Rogians, counted by Jordanes among the peoples of Odoacer, were probably Germanic, *if* they were the same Rugians whose king Odoacer killed and whose kingdom he destroyed. Two branches of one folk often fought; there were the bitter struggles between the Ostrogoths of Theodoric Strabo and the Ostrogoths of Theodoric the Great; there were the Frankish civil wars of the Merovingians and Carolingians; the Norse leaders fought each other, and so on. But it really is strange—and has puzzled all scholars who have touched the problem—why no source hinted that a king hailed by at least some Rugians as their leader should throughout his reign have been the Rugians' enemy.²³ The sources carefully mention that when Theodoric marched against Odoacer, one of the former's roles was to pose as avenger of the Rugian king Odoacer had executed. Earlier, when Odoacer destroyed the Rugian kingdom, he resettled in Italy a number of Romans from those lands above the Brenner Pass, but he was content simply to wreck the power of the Rugians, without trying to become their king. In no case, in other words, did Odoacer behave as we should expect a Rugian princeling to have behaved, nor is there contemporary comment on such conduct of his.

It is necessary to note that our source which connects Odoacer with some sort of Rugian (?) following does *not*—precisely in that passage—spell the tribal name as any other author spells it, or as he (this is Jordanes) himself spells the name when writing about the enemy Rugians whom Odoacer destroyed. In the latter case he spells with a *u*; Odoacer's enemies were Rugians. In the former case he uses an *o*; Odoacer was a Rogian or had Rogians in his train.

Jordanes had occasion in three different passages to refer to the events which brought Odoacer to power. Once he does not mention any "Rogian"

²² Sources and bibliography in Schmidt, *Gesch.*, I, 333 ff; Karsten, pp. 75-76; Rappaport, "Heruli," Pauly-Wissowa, *Real-Enzykl.* Several classic and postclassic writers mention the Heruls as "Scythians," but save that it implied the author thought they lived the nomad life, the term, of course, had no classificatory significance.

²³ Paul. Diac., *Hist. Lang.*, I, 19, tried in a curious way to explain why Odoacer, whom Jordanes had called *Rogus* or king of the *Rogians*, should have waged war against the Rugians. The Lombard historian built up the assumption that while Odoacer ruled part of the people, the rest were his enemies. Cf. Schmidt, *Gesch.*, I, 325 ff.

follower: "*Torcilingorum rex habens secum Sciros, Herulos.*" In another passage he says: "*Odoacer, genere Rogus, Thorcilingorum Scirorum Herulorum turbas munitus . . .*" In this second case, it appears that Rogus is not a tribal name, but a family name, showing descent from some real or mythic Rogus. The third passage might go to show that the name did refer to a tribe: "*sub regis Thorcilingorum Rogorumque tyrannide . . .*" Here, however, the Sciri and the Heruls are forgotten, as though they were secondary in describing Odoacer's real status. Putting these statements in at least one logical sequence, it appears that Odoacer was the Torcilingi-king, of the stock of Rogus, with Sciri and Herul followers.²⁴

The evidence strongly hints that Odoacer's Rogian connection did not tie him with the tribe of Rugians, but that instead it linked him with the family of some Rogus. Among the Huns only do we find this name, and when we find it, it belongs to a man well worthy to give it to his line. One of the three brothers who ruled the Huns before Attila was Rogas or Ruga or Rugila (as the different sources, including Jordanes, variously call him). The other brothers were Octar or Otcар, and Mundiukh or Mundzuch—the latter Attila's father.

German tribes and families often sprang, or thought they sprang, from some noted leader, but among the Turks and Mongols the same thing was true. We have the Ottoman Turks, the Seljuk Turks, the Chagatai Mongols, and the Nogai Tatars, to mention only a few.²⁵ It is quite possible that Odoacer's Torcilingi, or at least their royal clan, were thought of as derived from Attila's uncle, Rogas the Hun-king.²⁶

What was the nation of the leader of those Torcilingi, Sciri, and Rogians? "*Genere Rogus,*" says Jordanes, and as we have seen, a Rogas was one of Attila's uncles. Octar or Otcар are names given the other, and there is no paleographic reason to prefer either of those forms, unless further evidence should tip the balance. As a matter of fact, such evidence is available.

There is a fragment of a Greek chronicler, quoted by a later grammarian, which presents us with a Hunnic name more or less halfway between an Otcар and an Odoacer: "*Odigar, the supreme ruler of the Huns, died.*" These are the only extant words from that source. We have no means to locate the quo-

²⁴ Jordanes, *Rom.*, 44; *Get.*, 133, LVII.

²⁵ Some of these eponymic heroes were probably legendary; the existence of a Seljuk is doubted (*cf.* E. Rossi, "Turchi," *Encicl. Ital.*, with bibliography). But Othman, Chagathai, and Nogai were historical.

²⁶ This is also the opinion of Blochet, *loc. cit.* Jordanes, *Get.*, 88, XXIII, mentions "Rogas" beside the Finns, Aestii, Slavs, and Eruli, subjugated by the Ostrogothic king, Ermanaric, about 350 A.D. Nobody has been able, so far, to explain this passage; neither can we, unless it reflects some tradition that Rogas and his kin had been forced for some time to accept some sort of overlordship by Ermanaric. This would be our only evidence for such a fact. *Cf. Get.*, 105, XXXV.

tation as to time or place. Whether the personage in question was Attila's uncle, or still another Hun-king, his name certainly approaches that of Odoacer.²⁷ Odoacer's own name evidently could not be pronounced by Roman mouths without some kind of alteration.²⁸

Like *Torcilingi*, *Odoacer* is one of the names included in the onomastic dictionaries of the German tongues and like the former, it appears with a question mark in place of an etymology. But Turkish offers at least two promising choices: If we regard this name as an adaptation of *Ot-toghar*, it may mean either "grass-born" or "fire-born." And a shorter name, *Ot-ghar*, which is closer to Otcar, might be translated by "herder."²⁹ If Ratchis could become Radagaisus, why could *Ot-toghar* or *Ot-ghar* not have become Odoacer or Odovacer?³⁰

In addition to Otcar and Odigar and Odoacer, there was still "another" of like name, who had a career as an unlucky free lance around Angers in the 450's and 460's.³¹ In our unique source for this leader, written a century after the events by Gregory of Tours, we find this Adovacrius or Odovacrius heading a "Saxon" band. He and his men took part in a chaotic struggle for control of the Loire region, between the battle of Châlons (451) and the consolidation of Visigothic authority in the region, by Euric (466-484).

Since Gregory is the only chronicler who mentions this "Saxon" (?) it is worth while to analyze his story, unfortunately very confused.³² According to the historian of the Merovingians, "Adovacrius" went to Angers "*cum Saxonibus*," sometime after the battle of Châlons.³³ Childeric I, king of the Salian Franks (and father of Clovis; hence Gregory's interest in this business), intervened in the same area. Paul, a Roman count who had first beaten off the Visigoths in the district with the help of the Franks, was killed in a new

²⁷ Menander Protector (*Fragm. Hist. Graec*, IV), p. 269.

²⁸ Cf. Ratchis-Radagaisus, Karl-Carolus, etc. In Latin the name Odoacer is often spelled Odovacer, with a *v* which is never indicated in Greek.

²⁹ al-Kāshgharī, *A Dictionary of the Turco-Tataric Languages* (Constantinople, 1915-17), s. v. There is also the Kalmuk word *oduaki* ("the present one"; Ramstedt, *Kalmückisches Wörterbuch*, Helsinki, 1935), if the addition of an *r* could be explained in some way. The form ODOVAC is found on Odoacer's coins.

³⁰ Curiously enough, the name of Odoacer has its historical revival in non-German groups, though its use by them has been taken to indicate that they were thereby manifesting surrender to German influence. The Přemysl Ottakar, crowned king of Bohemia in 1198, may have been showing in his name the vestiges of old Avar or Magyar relations with the Czechish nobility. It is closer to *Ot-toghar* than to Odoacer itself.

³¹ While in the following section of our paper we develop the thesis that the "Adovacrius" of the Loire region in the 450's was the same as Italy's Odoacer, it should be noted that the major thesis of this study—that the latter was a royal Hun—does not depend upon this subsidiary point.

³² Greg. Turon., *Hist. Franc.*, M.G.H., SS. Rer. Merov., I, 83, 18, and 19.

³³ The phrase "*cum Saxonibus*" is reminiscent of the one Jordanes used when describing Odoacer's seizure of power: "*habens secum Sciros . . .*" In both passages the authors appear to be indicating that while the leader was of one breed, the troops were of another, as a modern historian would imply if he wrote, "Lawrence, with his desert Arabs."

affray—apparently in a joint onslaught of Childeric and “Adovacrius” against him. The winners seem to have quarreled immediately after the death of Paul. Many of the “Saxons” had been killed in the battle with Paul’s Romans; then “their islands” (whose?) were captured by the Franks. Finally, in his last sentence in this account, Gregory made an astonishing leap, certainly through space and likely through time: “Odovacrius” (no longer “Adovacrius”) came to an agreement of *foedus* with Childeric, concerning matters far off on the other side of Gaul. They jointly “subjugated those Alamans who had invaded part of Italy.” Here Odovacrius is no longer connected with a “Saxon” band.

It seems well established that Gregory of Tours took this detailed information about Angers from a municipal compilation which has not come down to us, the *Annales Angevini*.³⁴ His condensed and unclear account is apparently an extract or a direct copy of those lost *Annales*, except for the agreement of “Odovacrius” in the last sentence. This combination of Childeric and “Odovacrius” for joint business touching Italy hardly grows out of their squabbles at Angers. For his last fact Gregory could have drawn on the text or the extract of the text of some *foedus* between Childeric and the Italian Odoacer, after the latter had risen to power.

This last supposition jibes with other material we have on the basic foreign policy of the successor of Romulus Augustulus; this policy apparently aimed at securing the flanks of Italy by a chain of treaties with the barbarian rulers of Gaul and Africa, and at securing wherever possible direct control over all territories included in the Italian prefecture. We know that in this last connection, he reconquered Dalmatia from the murderers of Julius Nepos, and that he destroyed the Rugian kingdom in Noricum. When he could not retain lands above the Alps, he aided their Roman inhabitants to withdraw into Italy proper. As to his western neighbors, we have long had evidence of treaties made early in his reign with Visigoths, Burgundians, and Vandals. Gregory of Tours appears in this muddled passage to complete the chain by revealing a pact made around the same time (Childeric died about 480) by which the Franks of Childeric helped him restrain the Alamanni in the Rhaetian parts of the Italian Prefecture.³⁵ (No other source reveals evidence of Alamannic invasion of Italy proper, south of the Alps, at this time.)

Beyond the fact that Gregory apparently had reason to fuse “Adovacrius”

³⁴ Cf. Wilhelm Junghans, *Histoire critique des règnes de Childerich et de Chlodovech* (Paris, 1879), pp. 12 ff.; Godefroid Kurth, *Etudes franques* (Paris-Bruxelles, 1919), II, 214 ff.

³⁵ On the foreign policy of Odoacer, cf. especially Ferdinando Gabotto, *Storia dell' Italia occidentale* (Pinerolo, 1911), I; Ludwig M. Hartmann, *Geschichte Italiens im Mittelalter* (Stuttgart-Gotha, 1923), I; Luigi Salvatorelli, *L'Italia dalle invasioni barbariche al secolo XI* (Milano, 1939), pp. 70 ff.; G. B. Picotti, “Sulle relazioni fra re Odoacre e il Senato e la Chiesa di Roma,” *Rivista Storica Italiana*, ser. 5, IV, 363 ff., with bibliography.

with "Odovacrius" and our deduction that the latter was Italy's Odoacer, there are general reasons for identifying "Adovacrius" of Angers with the same ruler. Just before the Angers incidents began, Sciri and, probably, "Torcilingi" had been in Gaul with Attila; after the latter's withdrawal, northern and central Gaul were in confusion and there was no reason why petty leaders of all sorts should not try there to make their fortunes. If Sciri were there under Odoacer, that explains why he is not mentioned in connection with the war his father and brother waged against the Ostrogoths; it also explains why, about four years after his kinsmen had met crushing defeat in central Europe, he had sufficient followers to cause Ricimer to enlist him for Italian enterprises.

But Gregory calls Adovacrius' followers "Saxons," not Sciri.³⁶ The fact that this is the unique reference to Saxons in the region, for a long time after, bears no weight; scraps of peoples strayed far in those days and it cannot be held that Sciri wandered but denied that Saxons could. Besides, the Saxons then were great pirates and the region was open to penetration from seas they roamed. However it can be pointed out that palaeographically the confusion of *Sciri* and *Saxones*, either by Gregory in reading his own source or by a copyist working on an early text of Gregory's history, is quite reasonable. The Saxons lasted on; long before the time of Gregory himself the Scirian name had disappeared. And Gregory was not a particularly erudite man.³⁷

Pretty good cases can be made out then, for theories that in the period of the migrations two or at most three Odoacers flourished: Othar, uncle of Attila the Hun; Odigar, "the supreme ruler of the Huns," who was probably the same man; and Odoacer, leader of Torcilingi and Sciri, who tried first in Gaul and then succeeded in Italy.

Of Edicon, Odoacer's father, we do not hear before the death of Attila; by that time, however, he would have been at least in middle age, for his son Hunoulphus shared leadership with him (and, if the suggestions in the preceding section be accepted, his other son was a leader at the same time in Gaul).³⁸

Only a few years before (448), we read of an Edica or Edicon who was a very high official under Attila. The Hunnic ruler sent this man to Constantinople as ambassador to Theodosius II, along with a noble Roman, Orestes, who probably acted as interpreter and liaison officer. Priscus, the Greek who tells of this legation, first calls this Edicon a "Scythian," which was the archaistic name often used in that day for steppe nomads of Southeastern Europe and

³⁶ While Sciri were at Châlons, these passages in Gregory are the only notice we have of Saxons in those parts where this "Adovacrius" operated, for centuries before and after Gregory's day.

³⁷ Confusions of the *CI* letter group with an *A*, and of *R* with *X*, are far from impossible in the script of the time, while *IR* could also be confused with *IBUS*.

³⁸ Odoacer was about sixty in 493 (*cf. Nagl, loc. cit.*).

Central Asia.³⁹ However, Priscus goes on to relate that the emperor invited Edicon to a state banquet but did not extend the invitation to Orestes. When the latter complained, courtiers told him that he could not expect the same treatment as Edicon, "a Hun by race, excellent in fight." Now, though Priscus would have meant "Scythian" to be taken as a literary term, he would not have used "Hun" for anyone not a Hun; in his day "Hun" meant Hun (only later did it extend to mean peoples like Avars and Magyars, when it became in its turn an archaistic term), and Priscus, of all Greeks in his day, knew the Huns.

A bit later, Orestes seems to have persuaded his noble Hun to plot the poisoning of Attila. Edicon, however, made no move to effect that project; indeed, he revealed the plot to Attila, who forgave him. Orestes abandoned the Hunnic court.

We need scarcely recall that many years later, Orestes made his own son Emperor of the West, through a new betrayal of his new lord, Julius Nepos. Then Odoacer, son of an Edicon, put Orestes to death and sent into retirement the son of Orestes, Romulus Augustulus.

As for Edicon, the "Hun by race" who was so high in Attila's service, we do not hear of him after the return of his mission to Constantinople. But within a few years we find Edicon the "Scirian," father of Odoacer and Hunoulphus, leading a bitter attack upon the Ostrogoths who had betrayed their allegiance to the heirs of Attila. While there is no positive proof that the two Edicons are identical, nothing seems more probable. It is more or less taken for granted by all who have touched the problem. If so, Odoacer was the son of a "Hun by race, excellent in fight."⁴⁰

The name Edicon is not found among early Germanic peoples; Germanic philologists have been unable to find an etymology for it. But there was a Mongolic Edgü among the chieftains of the Golden Horde, as late as the thirteenth century.⁴¹ There is a "good" etymology in the Ural-Altai linguistic group; in fact, *ädgü* in Turkish means "good."⁴²

Odoacer's son is called by two different names in our sources: Thelan and

³⁹ Priscus, fragments 7 and 8; see especially pp. 76-83 and 95.

⁴⁰ Approving the identification of the Edicons are, among others, Wietersheim-Dahn, Förstemann, Hodgkin, Bury, Nagl. Only A. Juris, "Über das Reich des Odovakar," *Gymnasium Program* (Kreuznach, 1883) is definitely against the identification because of Priscus' statement that Edicon was a Scythian. He gives no other reason. The French historiographer of the seventeenth century, Henri de Valois (Valesius), recognized Edicon, who was a Hun (Priscus), as Odovacar's father; and in the eighteenth century Tillemont agreed with this opinion. Le Nain de Tillemont, *Histoire des empereurs et des autres princes qui ont régné durant les six premiers siècles* (Brussels, 1740), VI, 178-79.

⁴¹ Edgü-Timur was a lieutenant of Ogotai in 1239, cf. B. Spuler, *Die Mongolen in Iran* (Leipzig, 1939), pp. 39, 383, with sources.

⁴² Etymology suggested by Blochet.

Oklan.⁴³ This would seem to hint that one or the other was a title or a nickname; neither has a satisfactory Germanic etymology.

Thelan resembles the name borne by the khagan of the eastern Turks, Tulan, who reigned from 587 to 600 A.D.

Oklan resembles closely the Turkish-Tatar word *oghlan*, "youth," which in modern times came through into German as *uhlan*, the name for lancers of "tartar" type. If this etymology be accepted, then the young man was named Thelan and he was also called familiarly or even by title, "The Youth."

The name of Odoacer's brother, Hunoulphus, is formed of two elements which often recur in the names of early Germans: *hun* and *wulf*. The latter word is self-translating, but the meaning of *hun* has not been agreed upon by philologists. However, the best and most generally accepted of all guesses so far offered is just "Hun." The early barbarians, impressed by the might of the Huns, seem to have begun giving the name to their offspring well before Attila's glory won him the highest seat in their Valhalla.⁴⁴ Thus the son of the famous Vandal-Alan king, Gaiseric, was named Hunneric: "king of the Huns" or "Hun-king." And the son of the renowned Ostrogoth, Ermanaric, was named or nicknamed Hunimund: "under the *mund* (or suzerainty) of the Huns"; actually he did reign under the suzerainty of the Huns, if we may believe Jordanes respecting this period of Ostrogothic history.⁴⁵

Continued in next issue.

⁴³ On the spellings of Thelan-Oklan, cf. Schoenfeld, *s. v.* The best source, Joh. Antioch., fragment 214a, spells Ὀκλάν. One is reminded of the words *Infanta* and *Junker*, grown into titles.

⁴⁴ Ernst Förstemann, *Altd deutsches Namenbuch* (2d ed., Bonn, 1900-16), I, *s. v.*

⁴⁵ According to the vague story of Jordanes, Hunimund was succeeded, after a long interregnum, by Valamir, Theodoric's father, who was to die fighting the Sciri. But Ammianus gives different names. He speaks of a king, Withimer, after whom the Ostrogoths were ruled in the name of the minor Witheric, by Alatheus and Safrac, two lieutenants of the Huns. The first name, probably Grecized by Ammianus, is difficult to etymologize; the other seems Sarmatic(?)—at any rate, non-Germanic—like Candac, Suktak, and other names of the sort which were common in the period.

Korabeli francia krónikás
bizalmas jelentése a „min-
den szépséget nélkülöző
magyar királyról...”

THE DATE OF THE COMPOSITION OF ANDREAS
CAPELLANUS' *DE AMORE*

ONE of the main arguments by which Gaston Paris was induced to fix the first few years of the thirteenth century as the time in which Andreas Capellanus probably composed his famous book, *De arte Honeste Amandi*, was Andreas' two allusions to Hungary.¹ In the colloquy of a nobleman and a noblewoman, an Italian count is contrasted with an unnamed king of Hungary who despite his most ungainly appearance is praised by all:

Rex est in Ungaria intensa plurimum habens crura simulque rotunda prolixosque et aequales pedes et omnibus fere decoribus destitutus. Quia tamen nimia morum inuenitur probitate fulgere, regalis coronae meruit accipere gloriam et per uniuersum paene mundum resonant eius praeconia laudis.²

Paris declared that this king of Hungary must have been Andrew II (1204–1235), who was son of a French princess and of whom 'on parlait beaucoup en France au commencement du XIIIe siècle tant à cause de sa participation à la cinquième croisade que de son séjour en Italie et de son mariage en troisièmes noces avec Béatrice d'Este.'³ Hungarian historians do not record such an unpleasant picture of King Andrew. On the contrary, they remember his gallantry and his chivalrous nature; they rather stress his great physical strength; but far from lauding his virtues, they dwell on his weakness of character, his prodigality, and his general lack of prudence and acumen. The only really memorable act of his long reign, so nearly ruinous to Hungary, was the grant of the Hungarian *Magna Charta*, which he was forced to bestow upon the Hungarian nobility in 1222.⁴ The events

¹ Gaston Paris, 'Le Conte de la Charrette,' *Romania*, XII (1883), 526 ff. K. Voretzsch evidently follows G. Paris when saying that the treatise *De Amore* reflects the views of French society in the beginning of the thirteenth century: *Einführung in die Geschichte der afrz. Lit.* (3rd ed., Halle: Niemeyer, 1925), p. 337; likewise, G. Lanson, *Hist. de la Litt. Franç.* (17th ed., Paris: Hachette, 1922), p. 126.

² E. Trojel, ed., *Andreae Capellani Regii Francorum De Amore Libri Tres* (Copenhagen, 1892), p. 62.

³ G. Paris, *loc. cit.*, note.

⁴ A. Domanovszky, *Die Geschichte Ungarns* (München u. Leipzig: Rösl. 1923), p. 60.

rary of Andreas. Coloman, the 'Lover of Books,' one of the greatest of the mediaeval kings of Hungary, had studied for the priesthood, and his reign is a significant landmark in the history of European civilization: the *Chanson de Roland* bears a covert memory of his resistance to the irregular hordes of the vanguard of the First Crusade,¹ and his law, which forbade the burning of witches,² is an act of enlightenment unparalleled in the twelfth century. The identification is likely to be of interest to students of Hungarian history also,³ for it has long been disputed whether Coloman's appearance was really as ungainly as depicted in John Thuroczy's Chronicle.⁴ According to Thuroczy, Coloman was flabby and very ugly, but witty and clever.⁵ The traditional portrait of this king is in keeping with Andreas Capellanus' cryptic eulogy.

Gaston Paris was undoubtedly right in presuming that Hungary was a topic of general interest to circles frequented by Andreas when he composed his *De Amore*. But since the description of the king of Hungary does not agree with the historic portrait of any contemporary of our author, and since, as has been pointed out, it most probably refers to King Coloman who died sixty years before the only actual date found in *De Amore*,⁶ would it not be natural to suppose that the work was composed at a time when the pros and cons of the prospect of a marriage between the French princess and the king of Hungary were discussed in court circles? Evidently, Andreas was not enthusiastic over the plan and gave rather free expression to his feelings.⁷ He was, however, prudent enough to give due praise to

¹ P. Boissonnade, *Du Nouveau sur la Chanson de Roland* (Paris: Champion, 1923), pp. 181, 182.

² *De strigis uero, quae non sunt, ne ulla quaestio fiat.*

³ Authentic references to Hungary are rare in the mediaeval historians of France; cf. H. Marczali, *Ungarns Geschichtsquellen im Zeitalter der Árpáden*, Berlin, 1882; mediaeval French poetry, on the other hand, abounds in the portrayal of an imaginary land which had little to do with real Hungary; cf. Louis Karl, 'La Hongrie et les Hongrois dans les Chansons de Gestes,' *Revue des Langues Romanes* LI (1908), 5 ff.

⁴ Cf. the discussion of the question in J. F. Michaud, *Bibliothèque des Croisades* (Paris, 1841), III, 210 ff. Michaud apparently accepted Thuroczy's portrait, whereas modern Hungarian historians are agreed in regarding it as exaggerated, indeed, even a malicious invention. G. Pray, *Historia Regum Hungariae* (Buda, 1801), I, 96, writes: 'Colomannum domestica chronica tam deformem pingunt, ut monstro similior, quam homini, fuisse uideatur. Pilosum enim, luscum, gibbosum, claudum, blaesumque perhibent.' The adjectives are from Thuroczy, *loc. cit. infra*. Coloman must have been, indeed, *omnibus decoribus destitutus*. For protests against this ugly portrait, cf. J. Csuday, *Geschichte der Ungarn* (Berlin, 2d ed., 1899), I, 170, 171; I. Acsády, *A Magyar Birodalom Története* (Budapest, 1903), I, 182, etc.

⁵ Cf. J. Thwrocz (Thuroczy): *Chronica Hungarorum* (in J. Bongars: *Rerum Hungaricarum Scriptores Varii*, Frankfurt a/M, 1660), p. 68: 'Erat autem habitu corporis contemptibilis sed astutus et docilis.'

⁶ Namely, 1174; in this connection, it matters little whether Zonta was right in supposing that the letter of Marie de Champagne was fictitious. Cf. Zonta, *op. cit.*, p. 51.

⁷ *Op. cit.*, p. 87: *Malo igitur aere modico Franciae contenta adesse et liberum eundi, quo uoluerit, possidere arbitrium quam Ungarico quidem onusta argento alienae subiici potestati.*

which Paris mentions took place too late during his reign to make him well-known in France. He joined in the Fifth Crusade in 1217, and achieved nothing. His expedition was a complete failure, and discouraged, he soon returned to Hungary; it was an unpleasant adventure on which he had embarked half-heartedly and which he would never have started but for an oath taken before the death of his father.¹ His third marriage with Beatrice d'Este took place as late as 1234, one year before he died.² A stay of his in Italy is not recorded by Hungarian historians. Thus, all historic data speak against a possible identification of the unnamed king of Hungary, contemporary of Andreas Capellanus, with Andrew II. Trojel was right to question the correctness of Paris' conjecture, and more plausible still is his argument that the passage quoted might refer to Bela III, Andrew's father, who married Marguerite, daughter of Louis VII, in 1186. Still, Trojel,³ like Paris, was too eager to find a possible relationship between France and Hungary towards the end of the twelfth century, and forgot Andreas' portrait of the king himself. The weightiest argument against Trojel's idea is the fact that Bela III was, to all appearances, most comely, and by no means *omnibus decoribus destitutus*. According to a contemporary witness, Richard, burgher of London, he was a man, tall and handsome, in whose countenance the glory of royalty was resplendent.⁴ On the basis of this historic fact, Trojel's conjecture must be discarded also.

There remains only one difficulty to be solved. In all probability, the present tense found in the passage of *De Amore* led Paris and Trojel to search for a contemporary king of Hungary. Aside from the point that Andreas would probably not have used such strong terms in portraying a son-in-law or a grandson of his king, would it be too daring to suppose that Andreas, whose inaccuracy in matters of grammar and syntax is well known,⁵ employed the historical present. Indeed, one variant, in manuscript *H*, says *resonabat* instead of *resonant*.

It is certain that the passage quoted does not refer to Bela III, and there is no evidence at all for the hypothesis according to which it might refer to Andrew II. On the other hand, if the verbs in the passage are regarded as historical presents, another, more satisfactory, solution of the problem may be offered. The high praise given to the anonymous king of Hungary is in keeping with the historic and traditional character of King Coloman, who ruled from 1095 to 1114, and was nearly a contempo-

¹ S. Mika, *A Hüberiség és a Keresztshadjáratok Kora* (Budapest: Franklin-Révai, n. d. (190-?), pp. 594, 595, 605.

² L. Erdélyi, *Árpádkor* (Budapest: Pallas, 1922), pp. 201, 202.

³ Trojel, *op. cit.*, p. ix.

⁴ *Mon. Germ. Hist.*, SS., XXVIII, 200; quoted by H. Marczali, *Magyarország Története az Árpádok Korában* (Budapest, 1896), p. 311.

⁵ G. Zonta, 'Rileggendo Andreas Capellano,' *Studi Medievali*, V (1911), 52.

a near relative and predecessor of the king of Hungary. He would have been even more cautious if the marriage had actually taken place.

To sum up, the two allusions to things Hungarian seem to point to the fact that Andreas Capellanus' treatise *De Amore* was written between 1174 and 1186, and not in the beginning of the thirteenth century.

ARPAD STEINER,
New York City.

*

CASSIODORUS ROMAI SZENATOR ÉS SZENT GELLÉRT CSANÁDI PÜSPÖK SZELLEMI KAPCSOLATAI.

Leslie W. Jones,princetoni egyetemi tanár szerint Cassiodorus írásai az egész középkorra nagy hatással voltak.Többek között felsorolja a csanádi püspökre,Szent Gelléltre gyakorolt irodalmi hatását is,aki Bolognában és a francia Chartresben tanult. A kutatások olyan irányban haladnak,hogy a Theodorik féle könypusztítások nem is voltak olyan nagymérvűek,mint azt kezdetben sejtették és hogy a jelzett nagy egyházi író több műve az avarok kezébe került.

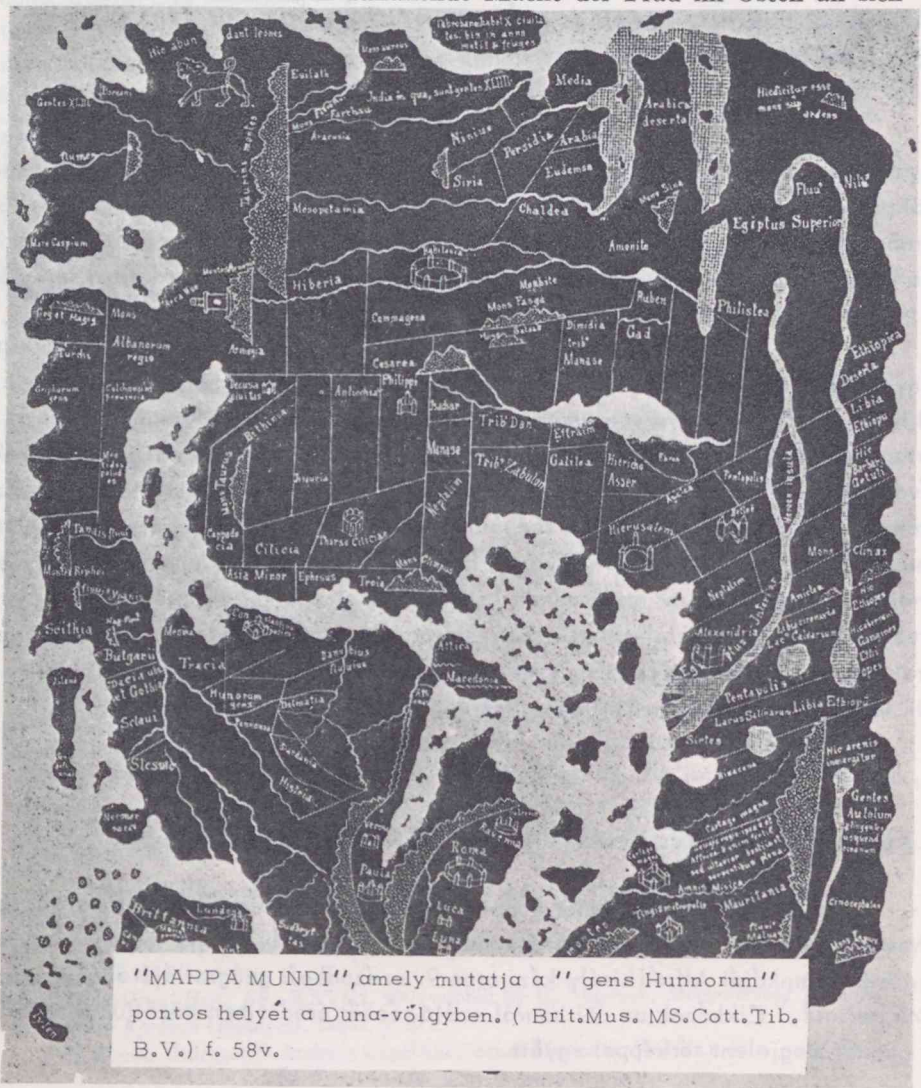
A jelzett kutatások mellé egész sor kérdést kellene feltennünk az irányban,hogy az ősi marosvásárhelyi püspök,aki bár nem beszélte a magyar nyelvet,hogyan tudott oly gyorsan annyi magyar püspököt "nevelni",mint Beszter és a vértanúságban is társa, Budli püspökök ? Kétségtelennek tartjuk, hogy az avarok műveltsége nem volt annyira felszines,ahogy ezt eddigi ismereteink tartották. Ezt a tételt látszik igazolni a Petőházán talált "rátétes " Tassilo-kehely is,amelyet a német régészek ugyan a korai avar térítések idejéből megmaradt szent edénynek tartanak ugyan,de "bajor ötvösműnek". Minden esetre,mikor a csanádi püspök a híres "Deliberatio supra hymnum trium puerorum" munkáját megírta, M.Manantius koraközépkori irodalomtörténész szerint,okvetlen a birtokában volt Cassiodorus egyik legnagyobb terjedelmű munkája Marosvárott...

*

ALFRÉD KIRÁLY "GEOGRAPHIA"-JA AZ ŐSI MAGYARORSZÁGRÓL....

Gustav Huebener bonni földrajztörténész értékes adatokat tár fel a honfoglaláselőtti magyarság tartózkodási helyéről,bírálva Kemp Malone nagyjelentőségű munkáját Alfréd király kézíratos 9. századbeli geográfijáról."Speculum" 1946,rwi.old. Cikkének az ősi honról szóló részét eredetiben közöljük a melléklet gyanát megjelent térképpel együtt.

“...Zu der Ansicht von Malone, dass Alfreds *Mægðaland* wahrscheinlicher ‘Land der Stämme’ bedeutet als ‘Land der Mädchen,’ möchte ich hier nur anführen, dass ich auf S. 23 ff. meines zitierten Buches eine grössere Reihe von Zeugnissen aus der *Germania* des Tacitus, aus Paulus Diakonus, der *Hervararsaga*, aus Adam von Bremen und aus arabischen Schriftstellern angeführt habe, die alle darin übereinstimmen, dass die Stellung der Frau im Osten Europas, eine vom Germanentum verschiedene, stärker hervortretende gewesen sei. So ist *Mægðaland* ebensowenig wie das von Alfred dem Grossen erwähnte *Cwénland* als eine Beziehung auf die dem männerstaatlichen Germanen auffallende Macht der Frau im Osten an sich

"MAPPA MUNDI", amely mutatja a "gens Hunnorum" pontus helyét a Duna-völgyben. (Brit.Mus. MS.Cott.Tib. B.V.) f. 58v.

unwahrscheinlich. Ich dachte selbst früher an die Möglichkeit *Mægðaland* mit den Magyaren in Zusammenhang zu bringen, die auf ihren Zügen omv Ural in das heutige Ungarn Russland durchquerten. (Vgl. *Engl. Stud.*: Bd. LX, S. 49 ff.) Wenn ich heute alles Für und Wider berücksichtige, vor allem auch, dass Alfred *Mægðaland* eben in der Gegend des heutigen Litauen ansetzt, wo wie gesagt seit Tacitus auffiel, dass die Frauen mit den Männern oder allein auf die Jagd und in den Kampf zogen, so erscheint mir die Interpretation von *Mægðaland* als Mädchenland gesichert. Wer noch jetzt im letzten Kriege mit den Frauenbatallionen der Sowjets im Osten zu kämpfen hatte, wird die alte Namenscharakteristik der stärkeren geschlechtlichen Undifferenziertheit des primitiveren Ostens begreifen. Gegen die Gleichung *Mægðaland* gleich Magyaren spricht die für dieses Volk reichlich nördliche Ansetzung. Das sprachlich an sich zulässige, von Malone vorgeschlagene 'Land der Stämme' ist abgesehen von der grossen Tradition, die hinter dem Mädchenland steht, an sich sehr abstrakt.

*

A KIEVI ŐSI MAGYAR ÖTVÖSMŰHELY ÚJ REMEKEI....

Staraya Riazanban Alexander Mongait vezetésével az orosz régészek a "steppei nomád népek kultúrája" nyomait kutatva az ősi városban, amely hajdani "védelmi hely" volt, "szíriai jellegű" ezüst tárgyakra bukkantak, amelyeknek az eredetét jóval a tatárjárás előtti időkre teszik, mert a vár felégetésekor a leomlott falak takarták el őket. A legszebbek közöttük a közölt karperecek, amelyek mindegyike az ősi honfoglaláselőtti ötvösműhely jellegzetességeit viseli.

A mellékelt karperecek között legjelentősebb az első magyar zenész ábrájával díszített ezüst ékszer. A neves orosz régész nyomán az amerikai "Archeological News" közölte a citerás és táncos ábrázolást. Magyar eredetét bizonyítja minden aprólékos részlet a díszítő motívumok köréből.

GRIFFMADARAS MAGYAR

MOTÍVUMU KARPERECEK.

A STARAYA RYAZANI MAGYAR KARPERECEK.

(A. Mongait felvételei az "Archeological News" nyomán.)

Az ezüst ékszerek figurális díszítései között szerepelnek a megszokott turulok, griffmadarak, de a legjelentősebbek a táncoló leány és a citerás alakjai. A másodikról könnyen rekonstruálható a honfoglaláskori hajfonat, a csúcsos kucsma és a citeratartó készség alatt keresztbetett lábakon a borcsizma. Maga az ábrázolás elűt a korabeli merev bizánci emberábrázolások mozdulatlan-ságától és a húrokat tépő kéz ujjai szinte mozognak, amíg a zeneérett ősmagyar félrefordított arccal figyel a táncoló leány alakját.

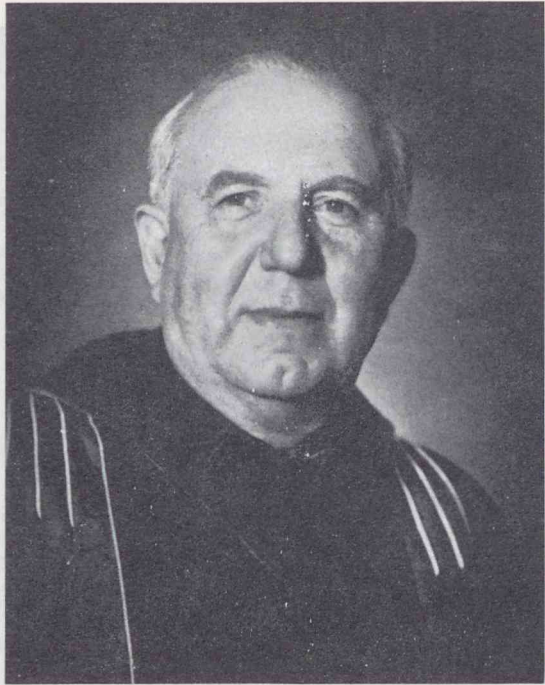
A jelzet darabokkal együtt a leletnél több Krim félszigeti eredetű kórsót és iráni származású üvegtárgyakat is találtak bizánci brokátmaradványokkal együtt, ami gazdáinak magas életszínvonalára utal.

SZENT ISTVÁNT ÁBRÁZOLJA-E A BAMBERGI LOVAS ?

A Buenos Airesben megjelenő "Prensa" 1968 január 14. számában ezt akérdéstteszi fel a neves argentin történész, Rodolfo M. Modern. Állítása szerint egyesek ugyan II. Konrád német császár szobrának tartják, mert nem messze a világhírű szobortól valahol szerepel a neve. Az argentin tudós azonban vette magának a fáradságot és nyomozni kezdett a 11. századi katedrális számadás könyveiben, ahol sikerült adatokat találnia, hogy az István királyt hordozó ló letörött füleinek és egyik lábának kijavításáért a dóm kanonokjai mennvit fizettek. Tovább kutatva, megtalálta az első magyar király ereklyéiről maradt listát is, amelyet legutóbb a Hohenlohe hercegek irattak át. Történelmileg adathozható, hogy az ereklyék Nagy Lajos idejében kerültek Esztergomba. Ezek szerint tehát a mellékelt lovasszobor Szent István legrégebbi ábrázolása.

SZENT ISTVÁN BAMBERGI LOVAS SZOBRA(?).

GABRIEL L. ASZTRIK KITÜNTETÉSE

Gábrriel L. Asztrikot, az indianai Notre Dame egyetem középkori Intézetének igazgatóját nagy kitüntetésben részesítette a milánói világhírű Ambrosiana : meghívta díszdoktorai sorába.

A külföldön élő magyar medievalisták nesztora már eddig a francia Tudományos Akadémia levelező tagjaként megkapta kiváltságos tudósoknak fenntartott francia Becsületrend lovagi keresztjét, de az újabb kitüntetés a szellemtörténésznek szól, akinek az érdemeit a jelzett olasz, legmagasabb tudományos társaság óhajtotta elismerni.

Ad multos annos !!!

A D A T T Á R

A KASSAI KÓDEX SZÖVEG–KIADÁSA : közli : Fehér Mátyás

(A végső szövegkritikai kiadás előtt minden közlésijogot fenntartunk.)

MONITA MAGISTRI PAULI AD FRATRES INQUISITORES.....

...ne inquisitores et iudices repente procedant, nam nota, quod non possumus iudicare de facto, nisi plene intelligamus motiva accusatorum.... pagani constitutionibus canonicis non subiacent et est contra fratrem Johannem, qui vult gentem nostram nondum christianam subiacere in sacris..... nec debent dare decimas incole in sacris non instructi et minime si non sunt baptisati, et est contra abbatem Sancti Martini, qui antedicta negligata, nichilominus et decimas et regalia hominibus sylvestris exiget appellando ad privilegia antiqua Sancti Stephani Regis..... religione magorum antiquorum autem dicendum est, quod non peccat, qui agendo immolationes bestiarum ad honorem solis, si hoc facit de revelacione divina, non est puniendum et est notandum ad fauorem magorum hungarorum etiam si hec revelacio uenit de ente supremo eorum, qui Deo identificatur. De curacione eorum autem dicendum est, quod est idem pro medico et similibus, quod licet laborem non sequitur effectus, tamen est remunerandus sed iste non obstante..... Item physicus non est puniendus si secundum artem suam consulat infirmo, licet ille moriatur et est notandum contra physicos reales, qui volunt incarcerari magos hungaros accusando eos breuiter homicidio..... Nouis morbis noua medicina est adhibeanda et est notandum contra physicos regis, qui uno collirio omnium oculos uolunt sanare. Hoc autem confidencialiter dixi, ne multum facile credas, qui se dicunt versatos esse in scienciis Lutecii aut Siciliani, tamen paucae in rebus naturalibus..... sciencia eorum ualde utilis est, quod personaliter testificor, quod unus eorum curauit debilitatem et lippitudinem oculi.caute autem intelligendum est nominari miracula fontis, qui magi populum ad fontem ducunt. Non enim est propria fontis aut riui, nisi aque, que fluit in fonte, id est aqua fontalis purificat corpus et ita curat infirmitatem..... restat questio de utilitate. Si enim aliquis pro pecunia hoc agitur, aliter interpretandum est, sed si hoc facit ad utilitatem proximi, maxime laudabilis etiam si est magus, vel physicus naturaliter sciens, et hoc est ad fauorem magorum hungarorum, qui omnes, maxime autem pauperes curant in nomine Domini sine remuneratione.

R A T T A O

DE AUCTORITATE INQUISICIONIS omnia constant ex... mandato Summi Pontificis nuper recepto, cuius tenor sequitur..... loca corrupta fermento huiusmodi prauitatis sollicite per.... earum rectores et populos ad exterminandam de finibus pestem huiusmodi secundum statutum concilii generalis et ad statuendum contra ipsos hereticos ac eorum fautores penas et alias signas excogitare poteritis competentes secundum datam uobis a Deo prudentiam diligenter et efficaciter inducatis eos ad id, quod cum necesse fuerit districtione canonica compellententes..... vos enim statuendi super his quidquid secundum Deum uideritis statuendum et cogendi censura ecclesiastica, quoslibet qui uobis in his inobedientes extiterint aut rebelles, uobis auctoritate presencium plenam concedimus potestatem..... in partibus Bosnie maxime infidelitas hereticorum lombardorum demonstratur. Propterea statuimus, quod fratres inquisitores maxima cum prudentia procedant nota, quod dacio decimarum, primiciarum et regalium sacerdotibus, clericis et institutionibus ecclesiasticis incepit a ueteri testamento et ibi fuit institutum et hoc est contra lombardos, qui hoc negant, sed a constitutione canonica dicunt esse statutum.... item dicendum est, quod licet clerici sunt pessimi, tamen eis ius suum uel decime denegari non possunt et est etiam contra eos, qui propter maliciam clericorum decimas dara nolunt. Item pater non potest privare filium quarta legitime, uel etiam in ae aggravare, et est notandum contra doctos lombardos, qui filios clericos priuant legitima..... Item, non est malum iurare, sicut dicent lombardi, qui iurare nolunt propterauctoritatem euangelii dicentt : sit sermo uester etc.

DE FORO COMPETENTI INQUISICIONIS nota, quod inquisitor, siue sit frater aut prelatus uel iudex et comes regis, tenetur exhibere iusticiam subditis accusatis. Item regula est, quod non debet nasci iniuria, unde iura nascuntur. Nota quod in omnibus inquisicionibus discrecio est adhibenda, et est contra iudices, comes, maxime autem prelatos stultos, quia clerici litterati facilliter insuperbunt. Isti abutendo auctoritate ecclesiastica sine dubitatione dant sentenciam, quamquam sciencia eorum valde superflua, sed capite eleuati se gerent sicut iure periti, non obstante sunt asini coronati. Propter euitanda scandala accusati benigne tractandi sunt, maxime autem qui in umbra antiqui religionis sedent. Frater inquisitor plenam auctoritatem habens propter amorem ecclesie nunquam debet negligere amorem proximi, quod est supremum mandatum. Item nullus magus potest compelli ad fidem christianam contra suam uoluntatem de gladio ad gladium, sed spirituali ad spiritualement, non obstante nec inquisitor, nec iudex aut comes mala subditorum negligere debet nec etiam dissimulare. Frater autem propterea causam apelacionis testimonia in liber inquisicionum inscribat omnia etsi sunt ad fauorem siue contra accusati.

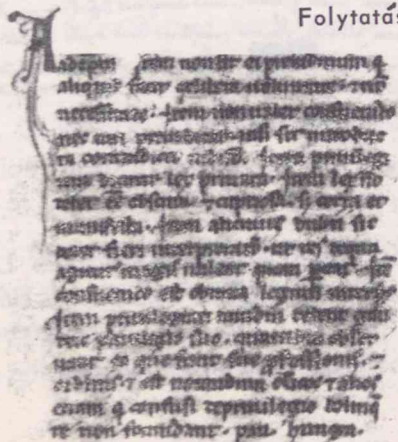
DE TESTIBUS INQUISITIONIS nota, quod licet res fiat notoria per sententiam, tamen postea in dubitationem deducitur. Item ualet sententia, licet testes circumstantias non dixerunt, quod sicut intelligo, fit cum antea eis non fuit quesitum, sed modo post sententiam queritur. Item presumitur pro iudice quod omnia legitime egerit, sed hodie non est ita, quia multi prelati procedantur ad definitiuam sententiam propter bona temporaria... Item nota regulam---lite non contestata testes recipi non debent. Item fallit hic regula.... Testes dispensati sunt de testimonio in VIII casibus: primus si timetur pro uita eorum, secundus, si agitur de testimonio matrimonii, nam nec mulier contra maritum, nec maritus contra mulierem valide testificatur ... octauus, si testes solummodo in forma confessionis sunt inclinati..... Item nota modum contumacie testium in inquisitione: quia uenire contempnit, uel se ipsum maliciose occultat, uel impedit, ne citatio ad uenire.. ... et generaliter ubicumque testis per contumaciam non uenit ad iudicium a tempore ille quo incipit esse contumax condemnandus est in expensis. Item testis ante testimonium iurari debet, quod nichil occultat nec ad fauorem nec ad dampnum accusati testificare presumit, sed in foro conscientie et foro inquisitionis veritatem declarat..... Item regula... si testis crimen ciuilitur probetur, non punitur pene ordinaria, sed sicut accusatus..... Item non est declarandus infamis, cuius testimonium reprobatur si non est intencionaliter falsum. Item in causa denunciacionis potest esse principalis persona testis. Item in iudicio anime sicut est inquisicio testis presumitur dicere uerum. Item propter solum suspicionem... quamuis utique uehementem, non debet quis condemnari de heresi.

DE PERSONA IUDICUM ET INQUISITORUM nota, quod iudex vel comes auctoritatem secularem habet delegacione domini regis, quam iudex vel comes exhibere tenetur inquisitori. Vacante regis iudicium contra hereticos suspenditur. Item notandum est, quod in pena mortis iudex delegatus in causa sibi commissa potest esse arbiter et nullus frater inquisitor neque prelatus condemnatum pena capitalis votare potest, sed sententiam delegati expectando.... ad ~~brachum~~ secularem. Item prelatus inquisitor debet esse versatus iure canonici, quod est contra multos, qui propter uanam.... se esse iure periti et sunt contumelia et dampnatio ecclesie et populi... fratribus autem provideat prior ne committant inquisitoris officium, nisi sunt idonei et moribus ac sciencie approbati, ne ex insufficiencia mandatum inquisitionis ueniat in contemptum et uergat in dampnum populi.... Statuimus autem auctoritate Summi Pontificis et concilii generalis ut nullus frater fiat inquisitor heretice prauitatis antequam theologiam audierit per tres annos et.... duo. Nullus assumatur ad dictum officium infra quinquaginta annos. Item inquisitores constitutiones maxime obseruari de-

bent,ne sine magna necessitate equitauerint,nec carnes comedant,nec pecuniam portauerint uel portare procurauerint,nec oculos ubi femine sunt ibi fixerint,nec ieiunia instituta fregerint. Item loca ubique inquisicio tenetur seant semper honesta et coram publice,et quod in tribus diebus continuis inquisicio terminetur. Propter autem indefensam.....Si autem graua et erronea inuenerit iudicia inquisitoris precedentis,licet correcta fuerit,studeat denunciare magistri ordinis. Item uestimenta in hyeme debentur portari secundum regulam et est contra fratrem,quis recepit..... nigra suba medrinis pellibus in partibus transylvanis et uotum fecit donantis... visitare ecclesiam beate uirginis in aquisgrani. Talia scandala euitanda reus in communitate proclamatus centum correcciones in.....et aque ieiunat---

DE INTERDICTIS et excommunicacionibus multa sunt dicenda in Hungaria,ubi reges et filii regum inter se litigantes et.....consiliarios sequuntur,quorum prior est strigoniensis, qui recepit regem excommunicatum ad osculum pacis,quam tamen postea nichilominus dicebat excommunicatum esse. Sciant autem omnes quod cum generale interdictum Hungarie per Summum Pontificem manifestum est,religio nostra Fratrum Predicatorum specialem priuilegium obtinuit in litteris nuper receptis.....tenor sequitur: Cum generale interdictum Hungarie...in ecclesiis et oratoriis clausis ianuis interdictis et excommunicatis exclusis,canpanis non pulsatis etsubmissa uoce liceat celebrare diuina et ecclesiastica recipere sacramenta. His uero qui uestris institutis inmorantur cuncta libere ministrare possitis sacramenta et ipsos.....in uestris cimiteriis sepelire,pueris uestris seruiciis et operarii qui in uestris locis continue institerint, huiusmodi sententiis obnoxii minime habentur ibique possint audire diuina iuxta formam que locis ipsis...sede apostolica est concessa.....uero uestra etiam,que scandala euitentur.....

Folytatása a következő számban.

Magyar Pál mester kéziratából.

KISS TAMÁS

Két nyitrai, középkori okirat.

Iustus xpi fidelibus quibz pccatos herede pccaverit Capiteu pccaverit ecclesie solm inoniam Salutare significat
 mus vobis q dñs relicta comie filij ioseph de abayndal pccos pccaverit: moxan de alla comoth a
 Endolor de ulla comie apantali eibi eadem fedi es abona pccos: nybe filius nybe et thomas filius es
 lou de arden abayndal abalta comie nob constituti pccaverit q mausa q ne ipso nudo dno a rex
 papalium pccos dno urebat: pccos bonum pccos p pccos homin arduum rati concedat esse q pccos nybe
 et thomas pccos quaz dno comie de tra pccos et comie ritem nybe quatuor capita hom pccos
 pccos ancillam pccos vocata cu e pccos filio sua facta et Bomburth filij de pccos pccos dno thoma sol
 q parte sua que pccos dno pccos et vobz papalibz comiebat redimeret subnere mancipij et horditatio
 dno pccos omibz pccos modum compositionis dno maras quas eadem dno a fruo em pccos confecti sunt
 se pccos pccos que a fruo quibz se pccos pccos dno a fruo em dno nybe et thomas nudo dno dno
 reddidit pccos pccos Inanis rei memoriam pccos pccos concessimus licet sigilli nri mi
 nime roboratao. Datum Sexto Idibus Januarij Anno dñi m. cc. xxxviii. primo Ecclesie
 nostre lectore: exaratu: Bartholomeo exaratu:

A nyitrai káptalani hiteshely adás-vételi igazoló okirata, amely szerint Pyroscha “ ancilla “ gazdát cserélt, mint rabszolganő Cinka nevű leányával. Az oklevél dátuma 1271.

Iustus xpi fidelibus quibz pccatos pccaverit solm ecclesie capitum avarones in dno. significamus vobz quod Stephanus
 filius abayndal de chierin abona pccos. comes solmus filius pccos de gent ludan abales in nre pccos pccos
 constituti. idem stephanus quidam ancillam suam aglent vocatam cu domna warr sua adductam ut dicebat
 nre pccos pccos pccos et se sine ancillam eadem pccos cum filio suo thomali vocato. eadem comie solm
 pccos. maas ab eadem pccos accepit ut afferret. de dno pccos vendidisse. hoc nichomius in dno pccos
 si processu tempore eadem ancilla seu filius eius pccos: reuocaret ut in licet traheret amonitis dno
 pccos et sua heredes pccos comie solm et suos successores defendere et expedire pccos libere et equo
 tenent. Inanis rei memoriam pccos pccos concessimus licet sigilli nri minime roboratas. Datum
 Idibus Idibus Aglis Anno dñi m. cc. lxxi. primo Ecclesie nostre lectore magno Bartholomeo exaratu:

A nyitrai káptalan hitelesíti Chitári András fia István és Ludány-nembéli Miklós fia Folkus ispán közötti adás-vételt Aglent “ ancilla “ és fiáról Chabáról. Ez az i-
rat 1223-ból származik.

K Ö N Y V S Z E M L E

ASTRIK L. GABRIEL : THE MEDIEVAL UNIVERSITIES OF PÉCS AND POZSONY.

(Josef Knecht Verlag, Frankfurt am Main – A.L.Gabriel, P.O.

Box 578, Notre Dame, Indiana 46556.– 124 pages with 17 illustrations \$4.95 or 19.80 DM

A jelzett, nagyjelentőségű könyvet lapzártakor kaptuk és méltó keretben következő számunkban fogjuk ismertetni. Előlegezzük azonban egy jelentős kritikus angolnyelvű, "sűrített" ismertetését.

This handsome book was written to commemorate respectively the 600th and 500th anniversary of the founding of two Hungarian Universities: Pécs (Fünfkirchen, Hungary) in 1367, and Pozsony (Pressburg, now Bratislava, Czechoslovakia), in 1467. The first, established by an Anjou king, Louis the Great, was the fourth university in Central Europe after the founding of Prague in 1348, Cracow in 1364, and Vienna in 1365. The University of Pozsony owes its origin to the famous book collector, Matthias Corvinus, King of Hungary, whose petition was granted by Pope Paul II. Johannes Vitéz, the Humanist Archbishop of Esztergom [Gran], became its first chancellor.

The author treats the scientific activities of noted professors of both institutions. Among them were the famous Italian canonist, Galvano Bettini at Pécs; Regiomontanus from Königsberg in Franken, and Martinus Ilkusch from Poland, both teaching at Pozsony.

Literary sources connected with the universities such as the sermons at Pécs (Munich, CLM, 22363) together, with student behavior and disorders, are colorfully analyzed. Footnotes, Bibliography, detailed Index, Lists of Manuscripts and Archive material make this scholarly book complete. Seventeen full-page illustrations presenting charters of foundations, title pages of publications of professors, old views of the cities of Buda and Pozsony, portraits of King Matthias Corvinus make the volume not only more useful but also more attractive.

DIÓSZEGI VILMOS : "Popular Beliefs and Folklore Tradition in Si-beria." Edited by V. Diószegi. Budapest 1968 Akadémiai Kiadó. 500 old.

A magyar könyvkiadás remekelt ezzel a fényes kiállítású kötettel amely valójában Reguly Antal emlékkönyvnek készült. A bevezetőben a nagy magyar néprajzkutatóról fest szinte plasztikus képet ifjú Kodoldnyai János. A kétszáz forintos ösztöndíjjal nyomorgó Reguly szibériai utazásainak az emléke kísért minden sorában, éhezve, betegen és elhagyatva. A felbecsülhetetlen értékű Reguly-gyűjteményről és későbbi kiadványairól azonban nagyon kevés szó esik. Mert a magyar nagy utazók sorsa ebben is hű maradt a régi magyar tradíciókhoz: mások "értékelik" ki eredményeit. Ha valaki a néprajzi bibliográfiában Reguly nevét keresné, még csak véletlenül sem találkozna vele, pedig eddig legkevesebb egy tucatnyi kötet "gondozásában" jelentek meg, de – és ez megint a szorgos, sokat küzdő magyar tudósok sorsa – olyan nevek alatt, mint a "nagy" Hunfalvy, (2 kötet), Budenz (2 kötet), Munkácsi (4 kötet), Pápay (2 kötet) és Zsirai (2 kötet).

A hatalmas kötet tanulmányokegész sorát közli, többségben szovjet szerzőktől, hogy a gyűjteményes kiadás címének a belső tartalom valóban megfeleljen. Magyar szerző között a legmélyebben nyúl a magyar hagyományok gyökeréhez GUNDA BÉLA tanulmánya a táltos – hagyományokról. A magyar hiedelemvilág ősi papjaival, táltosokkal foglalkozva, azonosítja őket az Altáj-hegység vidéki sámánokkal, egyben vitatva a török eredetű "taltics" magikus szerfartásait, amelyek ütéssel – veréssel vannak jelképesen kifejezve. (42 old.) Sajnálatos azonban a szerző ama állásfoglalása, amellyel Róheim és Diószegi nyomán a totemizmust az ősi magyar vallás elemeinek sorába iktatja. Régi és újra fel – felbukkanó téves nézet ez, amely a magyar eredetlegendák szimbolikáját az egészen primitív népek kultúr színvonalára süllyeszti le. A totemizmus párhuzama az u. n. magasabb kultúrájú ősnépeknél a vallási fogalmak kategóriájában a "szimbolizmus". Maguk az állat – ősök, a – vagy a jelképek nem azonosak a totemizmus primitív megnyilvánulásaival. Romulus és Remus a rómaiaknál, az "Isten Báránya" képlet a keresztény ikonográfiában, a pusztában vándorló zsidó nép arany borja, egyetlen vallástörténész képzeletvilágában sem termelnek ki totemista következtetéseket.

Nem erősíti az sem a Gunda által elfogadott Róheim – féle tételt a totemizmussal kapcsolatban, hogy a magyarság elődjéinél, különösen a törökös elemeknél előszeretettel használták a különféle vadállatok és ragadozómadarak neveit személynév gyanánt. Ugyanez a jelenség mutatkozik pl. a keresztény nevekénél is, mint Leo, Columba, Wolfgang stb. De ugyanezen alapon kétes Gunda Béla "ló - fi" székely tétele is,

A székelységről állitható legkevésbé az ugor-eredet és bár a finn- ugor nyelvészek erőltetve maguknak vindikálják ugyan a "ló" szavunkat, még nagyobb és hiábavaló erőlködésükre lenne szükség, hogy összekapcsolható legyen a nyugati határokat védő ősi székely nép nevét őrző "lövő" szavunkkal, amely az Őrség részein helyneveinkben mindmáig megmaradt mint Zalalövő, Alsó- és Felsőlövő, vagy mint a soproni Lővér. (50. old.) Összegezve a totemizmus tételeit, azt a sajnálatos tünetet kell megállapítanunk, hogy a "totem-halmozó" módszerekkel egész sor ősvallás kutatónk megoldottnak véli a magyarság hitvilágának a titkait és egyben ugyanakkor 'sarlatánnak' minősíti a sokkal ésszerűbb és egyben a magyar néplélek sajátosságainak sokal megfelelőbb és közelebb álló megoldásokat. Ez a szinte makacssággá fajuló tünet csak azt mutatja, hogy a magyar tudományos világ minden ágazata csak azért él, hogy a finnugorizmus kétszázados eredménytelen helybentopogását a régészettel, néprajzzal történelemmel sőt ma már legújabbán a vallástörténelemmel is takargassa.

A kötet másik jelentősebb tanulmánya BALÁZS J. munkája, amely szintén a túltolts-kérdéssel foglalkozik, és főképp a révélet állapotát boncolgatja. A rejtőzés fogalmát Hunfalvy alapján a melegségből igyekszik magyarázni. Nyelvemléki adatok nem állván rendelkezésére, nem kellett volna azonnal az általános finnugor kibuvóhoz fordulnia: "bizonytalan eredetű", hanem megkísérelni messzebbre nyúlva a sumér rihutu fogalmával hangtani azonosságával és főként jelentéstartalmával is kísérletezni, amely szerint az ősi szógyök amolyan "misztikus házasságot" jelent, amikor "az isten rászáll" a közte és a nép között közvetítő személyre. A Vas-megyei regős énekek zöme, amelyekben házastársat "regölnek" a "tézsla csörgető legények" a hajadon leányoknak, néminemű utalást látszanak jelenteni erre a testivel kifejezett lelki egyesülésre.

A kötet legterjedelmesebb tanulmánya magától a könyvet "gondozó" DIÓSZEGI VILMOSTÓL származik, aki egy már-már kihalófélben lévő szibériai törzs sámánjainak életét, felszerelését, ruháit igyekszik a tőle telhető és megszokott alapossággal regisztrálni. Kétségtelen, hogy az ilyen természetű kutató és rögzítő munkának is van jelentősége, úgy hogy a közel 100 oldalas tanulmány után igazat adunk Anatole France-nak, miszerint: "A legélvezetesebb olvasmány a katalógus."

A gyönyörű kötet, amelyet krétapapíron, színes illusztráció áradattal a szegénységgel küzdő budapesti Akadémiai Kiadó jelentetett meg a n g o l nyelven, nem szolgál magyar ügyet. Sokkal hasznosabb és üdvösebb szolgálatot tett volna magának a nemzetközi tudományos világ-nak is, ha már a magyar ügynek nem akarnak szolgálni - ha pl. a világszerte citált, idézett Kmoskó Mihály munkáit adták volna közre olyan tudós gondozásában, mint Czeglédy... Meg akkor is szívesen venné ezt a tudósok köre, ha nem fényűző, bibliofil kiadásban, hanem Hamupipőke ruhában kaphatná kézbe.

VÖNÖCKI SCHENK JAKAB : A MAGYAR ŐSHAZA SOLYMÁSZ MADARAI.
(Turul Kiadó, New York, 1970.)

A jelzett könyv a magyar "Aquila" c. ornitológiai szaklapban jelent meg még 1938-ban "Magyar solymászmadár nevek" címen és már akkor is szinte véka alá rejtett világosságnak nevezték a szakemberek közül azok, akik a kaukázus vidéke felé keresték a magyar őshazát. Elsikkadt értéke, mert ki gondolt volna arra, hogy a madártani tételek alapján olyan döbbenetesen ható érvek szólnak az ős-magyarország sasanida, perzsa, hún kultúrkapcsolatai érdekében. Ki gondolhatna arra, hogy egy létfenntartással küzködő, nagyon szűk érdeklődésre számító magyar szaklapban, amely még hozzá a tanulmány igazi tartalmát is fedő cím alatt hozta le, ilyen komoly értékű adatsor bizonyítja nemzeti krónikáink igazát.

A TURUL, a ZSONGOR és a KERECSEN solymok nyomát végig kíséri a napfényes kelet legnagyobb kultúrájú országaiban, ahol épp így ismerték és használták őket nemcsak vadászati célokra, hanem nemzetséggelölésre, eredetlegendák színes világának szimbolikájára és személynevek diszitése, akár csak a magyar történelem nagyjai és legendás hősei.

Az ilyen nagyértékű könyveknek nemszabad rejtekben maradniok, hogy csak kevesek kiváltságaként, adottságait, bizonyítékait elsikkasszák. Ezért vállalkozott a Turul Kiadó a könyvformában megjelenő kis tanulmány újra kiadására a valódi cím alatt, amely megfelel nagyszerű tartalmának.

DOMONKOS L.—SCHNEIDER R. STUDIUM GENERALE. Az indianai Notre Dame egyetem Középkori Intézetének volt tanítványai gyűjtéményes kiadása, mesterüknek GABRIEL ASZTRIKNAK a milánói Ambrosiana tiszteletbeli doktorrá való megválasztása emlékezetére.) Notre Dame Ind., Medieval Institute of Notre Dame, 1967. xxxi., 253 old.

A magyar középkori történetírás nagy nyeresége ez a kiadvány, a fiatal, már az USA egyetemlein, főként az indianai Notre Dame egyetem Középkori Intézetének tanítványaként kiképzett Domonkos László és társai gondozásában. Nyereség főképp azért, mert egyúttal hírt ad arról a nagy kitüntetésről, amely a magyar középkori történészek legszorgosabbikát, Gabriel Asztrikot, a jelzett Intézet igazgatóját a milánói Ambrosiana tiszteletbeli doktorává avatta. A kitüntetés a jeles medievalistán keresztül nagy erkölcsi elégtételt a külföldre kényszerült magyar történészeknek is, hiszen a már-már kiveszőben lévő magyar szellemi történet kapta az otthoni marxista irányzattal ellentétben állva a megtiszteltetést.

A munka legjelentősebb tanulmánya Domonkos Lászlót dicséri, aki az 1395-ben alapított ó-budai, Zsigmond király alapította és rövid életű egyetem történetét mutatja be. Makrai Benedek szervező munkájáról kapunk teljes áttekintést. Középkori egyetemeink élete, a magyar kultur élet a humanizmus előkapásának hajnalán bőséges, alapos forrásmunka adatolással a kiadványon keresztül nagyban gazdagodott.

SEBESTYÉN GYULA : ROVÁS ÉS ROVÁSÍRÁS. (Magyar történelmi magyarázatok, források és tanulmányok. Szekesztí : Veress Ferenc. Evilat Kiadó, 1969.)

A rovás és rovásírás tudományát az indogermánság szellemi termékének tekintette a tudományos világ és a runákból eredeztette mindaddig amíg az ó-török rovásírásos emlékeket fel nem fedezték. Az Orchon-vidéki emlékek, amelyek Bilge kagán hőstetteiről és egy letűnt nagy, ázsiai népről első ízben hírt adtak, egyszeriben igazolták a már századok óta vitatott és a germán szellem követőitől mereven tagadott tételt, hogy a húnoknak, avaroknak és az ősmagyaroknak volt már sajátos írásuk. Amekkora diadallal hirdette a tudósok e rétege az ó-szláv glagolit, vagy a Megvilágosító Gergelynek tulajdonított ó-örmény betűk időbeli elsőbbségét, olyan határozottan tagadták meg-lévőbizonyítékok ellenére is, hogy a magyarságnak és előnépeinek ez a kultur-vivmány a birtokukban lehetett volna, bár már Szent Jeromos a 4. században adott hírt, hogy " a húnok saját ősi nyelvükön olvassák a szent iratokat és énekelik a zsoltárokat."

Sebestyén Gyula tanulmányaiban zseniális összhangba tudta hozni a nyugatra származott magyar előnépek, húnok, avarok nyomán még a leg-máibb mába is átmentődött adatokat a rovásírásos emlékekről az Ázsia szívében felfedezett kőokmányokkal. Az azóta erősen fejlődő avar-régészet akkori-ban, mikor ő tanulmányait írta, még nem tudott neki annyi biztosságot adni, hogy az ő állításait valóban tudományosnak elfogadták volna. Ma már épp azokon a nyomokon, melyeken ő haladt, szinte földrajzilag is meghatározható a magyar előnépek nagy kulturális hatása a frank birodalomra és azon keresztül az u.n. nyugati kulturvilágra. A tamga vagy tulajdonjegy, amely a mai Bajorország és kapcsolt területein még mindig fellelhetők, mint a Lechthal, Frankenwald vidékei, ahol a jelzett ázsiai írásjegyek mellett még a 'nagy családot' földosztásnál a " nyilvános " is szerepel, szintén az avar idők óta. A hivatalos tudomány korabeli képviselőitől " sarlatánnak " nevezett Fischer K. Antal nyomán, akit Sebestyén elismeréssel méltat - még a svájci kantonok területén élő népek sorában az Eifischthal lakóit ő is " hún maradványoknak " tartja, éppen ősi rovásírásos emlékeik miatt. (108 old.)

A könyv jó szolgálatot tesz azoknak, akik a magyar ősi írás körüli százados viták motívumait meg akarják ismerni. Jutalma az olvasónak az, hogy az ázsiai kultúra elsőbbsége megcáfolhatatlanul kibontakozik előtte.

EMMERICH SCHAFRAN : "DIE PORTA HUNGARA." (Von Petronell bis Wolfsthal. Bergland Verlag, Wien, II, Ausgabe, 1969, 80 old, 20 tabla.)

Idegenforgalmi célzat szülte ezt a kis könyvet a tipikus német "Taschenbücher" stílusban. Az ősi Duna kanyar vidéket ismerteti meg a tájak szépsége után vágyók előtt, amelyet maguk a bécsi humanisták már a 14. század óta előszeretettel "Magyar Kapu" néven emlegettek és földrajzilag Dévény, Hainburg, Németóvár, Vörösvár nagyobb helyeket ölel egy földrajzi egységbe, a tája bele értve az ősi magyar Pozsony várát is.

Az idegenforgalom hozzáértői tudják, hogy egy-egy vár, régi templom és egyéb történelmi nevezetességek, mint ékkövek szerepelnek ebben a keretben és a táj és történelem kettős vonzása a vidéket a látni-tudni vágyók számára értékesé teszi. A táj képe nem sokat változik néha még emberöltők alatt sem, de a "történelmi magyarázatok" az ékkövekhez annál inkább. És ebben a könyvecskében éppen ezek a magyarázatok érdekesekek, mert bár a szerző a tájat is színesen festi, de a légkör a húnokról szóló helyi hagyományok, avar települések, honfoglaláskori magyarok, templomépítő Árpádok, Mátyás király humanizmusát dicsérő adatok hosszú sora vonul fel benne. Kívánva sem lehetne jobb és hathatósabb bizonyítékot összeállítani hirtelen A Burgenlandnak nevezett vidék hovatartozandóságáról, mint azt a szerző teszi, talán akaratlanul (?). Különösen az avar adatok töltik meg a teret amely erősen rá mutat a tényre, hogy a szlávok csak a török pusztítás után települt ide, ahová a második világháború után az északi és déli szlávokat összekötő, de felette bizonytalan pillérű "szláv néprajzi hidat" kaptak ajándékul...

Hungarian Classical Ballads and their Folklore by Ninon Leader. Cambridge University Press, 1967. 367 pp. 75s.

The title of this book requires explanation: 'classical' refers to the fact that the ballads discussed are considered to be of ancient origin. These are disentangled with some difficulty from more recent creations because the publication of Hungarian ballads did not begin until the nineteenth century; and through being impeded by rivalry and controversy did not become properly established for many years. On the other hand, it appears from Mrs. Leader's account that, although there are no texts written in Hungarian before the thirteenth century, there is external evidence for the existence of a 'vernacular, orally transmitted literature' before that date. Later, of course, there is evidence from Sidney's account that 'at all Feastes, and other such like meetings' Hungarians were given to 'songs of their ancestors valure', which may have included ballads. It is Mrs. Leader's object to make accessible in English what material is available on these early ballads.

Necessarily this means that we are forced to abnegate critical judgement on textual matters. We are provided, usually, with a translation of 'the main version' of the ballad and critical notes on the variant versions. We can therefore only accept Mrs. Leader's judgement on which is the main version, something not easy to decide in most ballads. We are also, necessarily, unable to judge the accuracy of the translation. Thus similarities with familiar ballads may appear more marked than in fact they are. Occasionally the author points out that she is erroneously giving this impression: for instance on one occasion she translates with 'Up and speaks' but points out in a footnote that the literal meaning of the original is 'with words he says' and that she has 'adapted the Scottish formula' (p. 223). For the rest one infers from her silence that she is not creating false verbal echoes.

But regarded in a more general way the value of the book to those interested in English-Scottish balladry is evident. Of least interest perhaps will be the secondary versions (included in Part II) which arise through a confluence of existing Hungarian ballads. The other ballads dealt with, however, are in varying degrees interesting and useful. Sometimes we are provided with full accounts of ballads only briefly mentioned by F. J. Child in *The English and Scottish Popular Ballads* (New York 1957): *Anna Molnár* a variant of *Lady Isobel and the Elf Knight* (Child no. 4); *The Miraculous Dead* a variant of *Willie's Lyke Wake* (no. 25); and *Poisoned John* a variant of *Lord Randal* (no. 12).

In addition to this we are given for the first time translations containing themes common to Hungarian and English-Scottish ballads where the Hungarian parallel is not cited by Child. Examples of such themes are riddles (*Young King Matthias* and Child nos. 1, 2 and 45); the pregnant girl (*The Dishonoured Maiden* and nos. 64 and 65); the princess who loves a man of low rank (*The Daughter of the Cruel King* and nos. 100 and 269); the deceived husband (*Barcsai* and nos. 80 and 81); the forced liaison/marriage (*The Maid who was Sold Class I* and no. 104 (wrongly cited by Leader p. 321 as no. 269)); the cruel mother (*Ilonk Budai* and no. 20); the mother's (effective) curse (*The Maid who was*

Cursed and no. 216); the demon lover (*The Dead Bridegroom* and no. 243); and the singing bones (*The Little Maple Tree* and no. 10). It would have been particularly helpful if Mrs. Leader had indicated more obviously which material merely amplifies Child and which is original; and more detailed cross reference is certainly needed. With one of these instances of a common theme, moreover, Mrs. Leader seems to be rather arbitrary and possibly misleading in her choice of an English-Scottish parallel. She cites *The Fair Flower of Northumberland* (Child no. 9) as a parallel to *Szilágyi and Hagymási* which tells how a girl releases two of her father's prisoners. But the only common factor is the lady in love with a prisoner and, whereas in the Hungarian version the outcome of the love story is happy, in the English-Scottish it is unhappy. Child, indeed, does not mention *Szilágyi and Hagymási* in his discussion of no. 9, to which it bears so slight a resemblance, but he does give a full account of it in reference to two other ballads *Erlinton* (no. 8) and *Young Beichan* (no. 53). The former of these merely shares with the Hungarian the motif of an attack by robbers on the fleeing lovers but the latter closely resembles *Szilágyi and Hagymási* in both the release of the prisoner and the happy ending. Clearly here Child's analysis is preferable to Mrs. Leader's and the example brings out the great difficulty of disentangling the relationships between ballads; and possibly the fact that Mrs. Leader has not always given the problem enough attention in her comparison between Hungarian and English-Scottish ballads.

Mrs. Leader's own general discussion is minimal: it is confined chiefly to the lists mentioned above and to a brief statement of her negative conclusion about the postulated 'Scottish Hungarian kinship where ballads are concerned'. On this latter subject the ballads edited seem to speak fairly convincingly for the negative view. It seems then that the use to be made of this material is not the validating of a general theory but a more limited and more immediately illuminating one. This is made vividly clear by a suggestion (in Appendix II) as to the light which may be thrown on the mysterious *Lamkin* (Child no. 93) by the Hungarian *Clement Mason*, which has no parallel in English ballads, but tells of the ritual murder of Clement's wife necessary to provide the blood which alone will hold firm the castle walls that the mason is building. Mrs. Leader suggests that in this lies the explanation of why the 'unpaid' mason Lamkin exacts as his 'fee' the blood of the mistress of the house which he catches in a basin, and that 'either the life devoted as a sacrifice for the building was a life dear to the lord . . . which he was not prepared to offer, and this is now exacted with justification by the mason, or the life devoted as sacrifice for the building *was* provided by the mason . . . and a terrible revenge killing is now taking place' (p. 349). This is the kind of insight that makes one see the point of the book.

PATRICIA INGHAM.

VIHAROK A KASSAI KÓDEX KÖRÜL

[Válasz Schram Ferencnek az "ETHNOGRAPHIA" 1968 — 2. 281 - 4. és az "ÉLET és TUDOMÁNY" 1969, 2. 28. hasábjain közzölt írásaira.]

A magyarországi sajtó hermetikus elzárkózottsága az emigráns írásművekkel kapcsolatban valóságos hírveréssé fajult: viharra, egy, az általam "Kassai kódex"-nek nevezett középkori pergelyjtemény megjelenése nyomán. Bár a sajtó minden rendű-rangú közleménye foglalkozott az egyelőre fölmérhetetlen jelentőségű adathalmazzal a Magyar Kurirtól a Vigiliáig, sőt politikai napilapokig, behatóan és lényegét érintően csak Schram Ferenc, volt szerzetesnek, a két jelzett lapban megjelent "előleges" bírálata, "A középkori sámánperekről" és "Sámánpercek egy ismeretlen kódexben" címmel foglalkozott vele. Miután a magyar olvasótábor különféle részéről oly sok kérdés, remény és kétség között ingadozva, jutott el hozzám, kötelességszerűen a két jelzett cikket keretül véve, válaszolok a Kassai kódex körül zavargó viharokra.

A kassai Domonkos rendiek kódexei nem elsősorban kavargják föl az ország közvéleményét. Kerek száz éve éppen, hogy valóságos közfelháborodás és botrány kísérte Rómer Flóris bencés tanárnak, a magyar régészet megalapítójának egy közleményét, amely a Századok 1870 (352. old.) évfolyamában jelent meg "Kassai kódexek Norimbergában" címmel. A rövid jelentés tartalma: Rómer Flóris levelet kapott dr. Flegler Sándor nürnbergi városi múzeumórtól, hogy bizonyos szláv antikváriusok nagyszámú, magyarországi pergamen kódexet ajánlottak föl neki megvételre, amelyek a XI., XII., XIII. és XIV. századból származnak és a kassai kolostor tulajdonait képezték. Nem függ ugyan szorosán össze a most tárgyalandó Kassai kódex ügyével a jelzett híradás, de mint előzmény meg kell említenem két szempontból: a jelzett kassai dömés kolostor jelentős kódexállománnyal rendelkezett addig, amíg az 1848-as szabadságharcot követő nagy magyarüldözés korában a cseh dominikánusok vették át a kolostor vezetését s az 1867-es kiegyezés után oda visszatérő, magyarérezelmű szerzetesek már csak az üres könyvtárcsoportokat találták. A másik pedig az az országos felháborodás, mely a Rómer féle híradást követte.

Ez a második szempont az "országos felháborodás" ma a Kassai kódex fölbukkanásával megismétlődik, de csak szordinóval, hogy leplezzenek egy kultúrbotrányt, amely a nagy alexandriai könyvtáregetés barbárjainak mintáját követve, közel száz ősi magyar kolostor könyvtáranyagát, a magyar kultúra büszkeségeit hányta egyhalomra, majd nem szemétdombra, túltéve a II. József-féle ugyanilyen abszolutista rendeleteken, ahol legalább katalogizálták az "államosított" könyveket. De halljuk inkább erről a barbarizmusról szóló jelentést az egyik pesti újságírótól:

“Az összes rendek föloszlatása után. 1950 -ben, a közel 100 kolostori könyvtárat összegyűjtötték. Hová került a kolostorok könyvanyaga? Megéri, hogy tovább nyomozunk: a Kiscelli útra, gyűjtőhelyükre. Ott vannak most is az ódon, századokkal ezelőtt befejeződött lezárt gyűjtemények — viszonylag jó állapotban — nagyrészt úgy, amint 18 évvel ezelőtt a teherautókról lelapátolták őket. A könyvállomány egyik fele ilyen - olyan értékű ősnymtatvány s régi kiadvány — a másik fele kéziratos fóliáns. Sok ismétlődő nyomtatvány akadhat közöttük, de sejthető, hogy néhány unikum is. Nem elveszett anyag ez a könyvhalmaz, csak áttekinthetetlen. Ki tudja, milyen művelődéstörténeti források rejtőznek a nyirkos bőrkötések mögé takarva! Ha valamennyit polcra akarnók rakni, három kilométernyi tartódeszkát kellene ácsolni alájuk. Azután következhetnék a számbavétel, a katalogizálás. Mert mindent előlről kellene kezdeni, az elveszett vagy elkallódott katalógusok miatt, sőt ellenére.”

Érthető, hogy a Kassai kódex fölbukkanása a nemzet jobbjézésű olvasótáborát joggal foglalkoztatja a gondolat a kultúrértékek pusztulásáról és, hogy ne fajuljon kimondottan fölzúdulássá, általános közfelháborodássá, most igyekezzenek a véleményeket formálni, mert nem kerülhetik el a suttogást, a gyanút egy esetleg szándékos kultúrrombolásról. Hogy ez így van, mutatja a Sshram F. által közölt egyik cikk gyűjtőcíme: **“Amiről beszélnek...”**

Ennyi előzetes, lélektani motívum mellé, a Kassai kódex körül zajgó viharok közé még azt is meg kell említenem, hogy a “jelesebbek” bírálataiban közleményeim ellen, a legfontosabb érv az, hogy “megkerültem a szokványos utat és budai villanyszerelők és világjáró énekesek előbb jutottak a könyvhöz, mint az arra illetékes Magyar Tudományos Akadémia.” Ez is egy “lélektani körülmény”, amelyet szemelőtt kell tartanunk, mielőtt a lényeges kérdésekre térnénk. Ezennel kijelentem a magyar közvélemény előtt, hogy bár nem volt szándékom, hogy a “szokványos utat megkerüljem”, most utólag szinte gondviselesszerűnek tartom eme “hibás lépést”, mert ha a “szokványos” úton haladtam volna, akkor ma a közvélemény a Kassai kódexről egy fikarcnyit még csak nem is sejtene. Ez a sorsa minden nagyobb gyűjteménynek Kőrösi Csoma Sándor írásaitól kezdve egészen Kmoskó Mihály “Góg és Magóg” több fóliánsnyit kitevő kéziratáig, amelyet itt-ott idéznek magyar tudósberkekben de csak azért, mert a neves orientalista írásait részben angolul, részben szírül és egyéb keleti nyelveken még az orosz történészek is idézgetik. A Tudományos Akadémia Csáky-szalmája sok - sok kézirat és gyűjtemény, amelyeknek a kiadására soha nem volt és nem is lesz pénz, mert a szándék az elrejtésük!

Ezek után a “lélektani tények és körülmények után” igyekszem a legtömörebb és részletesebb választ adni azokra a kérdésekre és kérésekre, amelyeket a hozzám intézett levelek — eddig több mint száz! — ismételten sürgetnek, fölhasználva a jelzett Schram -féle bírálatot, mint keretet.

A kérdések komplexuma öt csoportba osztályozható:

- 1.) Leletkörülmények.
- 2.) A kódex holléte.
- 3.) A kézirat minemősége.
- 4.) Másolási technika.
- 5.) Hitelesség kérdése.

I. Leletkörülmények.

Mint a kassai püspökség könyvtárosa, a Fischer Colbrie Ágoston-féle ún. "kabinetben", ahol a kéziratokat és értékesebb ősnymtatványokat tartották, akadtam a "Collectio Domoniciana" c. katalogusi adataira, melyet azonosnak véltem a kassai városi Levéltárban még ma is létező "Syngrapha Dominicana" nevű gyűjteménnyel, amellyel már előttem Szabó Adorján premontrei kanonok és Vick Béla kassai egyháztörténész régebben foglalkoztak. Hosszabb kutatás után egy elismervény bukkant elő, amely szerint Rassoovszky Domokos, aki a helybeli dömés kolostor perjele és hajdani tartományfőnök, miután Kosuth-párti volt és ezért a rendből kiüldözték és a püspökségnél irodavezetőként szolgált majd Mislókára került plébánosnak, kölcsönzött ki a könyvtárból. Dr. Pfeiffer Miklós kanonok, aki a magyar dömések történetének alapos művelője és egyben atyai barátom volt, kérésre elkísért a közeli Mislókára, ahol a plébános a sok lim-lom között, egy a "csészákra" alkalmazható ládaülést mutatott, ahol sok régi "kacat" maradt elődjétől. Penészszagú, romlott irat tömeg közül, amelyet magunkkal vittünk Kassára, Címtábla nélkül egy rongált fóliáns kézirat is szerepelt közöttük: A Kassai kódex. A fölfedezés öröme — mint rendtörténészt — szinte hermetizmusba zárt és csak Kligl Rudolf-fal, az akkori kassai levéltárossal böngészgettünk soraiban az első napokban amikor a Kassa városi levéltár középkori anyagát bádoggal bélelt hatalmas ládába raktuk, a Göncre mentendő nagy értékeket. 1945. február 11-én Kassát megszállták az orosz csapatok és nyomában jött a szlovákok részéről a kiutasítás. A kéziratot nem vihettem magammal, hanem barátaimnál helyeztem el, pár más értékesebb holmival és megindultam gyalogosan a téli locs-pocsban Hejcére, száműzött püspökömhöz, dr. Madarász Istvánhoz, majd innét kéthetes kóborlás után a lerombolt Budapestre. Barátaim Bodrogszerdahelyre szállították a lefoglalt csomagjaimat, bennök a Kassai kódexet. A már újra Cseh-Szlovákiához tartozó Sátoraljaújhelyen átkeltem a párizsi békekötésekben mint hajózható folyamot feltüntető Ronyván, amely így augusztusban épp kiszáradt, átmentem a szlovák részre, Bodrogszerdahelyre és másnap hajnalban a Kassáról Sátoraljaújhelyre menő vonatra szálltam, ahol a cseh-szlovák katonai ellenőrök letartóztattak és csak egyikök jóindulatának köszönhetem, hogy valami "dobre cslovek"-féle mgjegyzéssel futni hagytak, gondviselésszerűen épp azt a csomagot hagyva meg, amelyre viszont valami "stary" jelzöt alkalmaztak, a Kassai kódex Hoffmann-féle másolatával.

Ezek a leletkörülmények és következményei. Bírálóim eddigi, részletesebb leírásaim alapján azt a következtetést vonták le, hogy "holtakra hivatkozom" a leletkörülményeknél. Válaszom erre a következő: dr. Pfeiffer Miklós még ma is él a svájci Friburgban és nemrégiben mon-

dotta papi gyémántmiséjét. A miszlókai plébános, akinek sajnos a nevét annyi év után már valóban megfeledtem, most kutatják. Sőt, magának dr. Brezanóczy Pál egri érseknek is kell emlékeznie, hogy ez a jó falusi pap miért is kapta dr. Pfeiffer és az én szerény kérésemre az iratok átadásáért a püspöki tanácsosi címmel járó piros övet. S, hogy azóta már 25 év eltelt, napról-napra kevesebben lesznek azok az akoriban még élő szem és fültanúk, az a természet törvénye...

II. A Kassai kódex holléte.

Ez a legizgatóbb kérdés, amelyre épp úgy nem tudok választ adni, mint azok, akik ezt fölteszik. E téren, innét a távolból szinte kevesebb lehetőségekkel rendelkezem, mint azok, akik a helyszínen vannak és az "államosítás"-nak nevezett kultúrszégyent kényszerből, felsőbb parancsra végrehajtották. Tudom, hogy személyeket ma azért, mert a tehergépkocsi vezetők és a melléjük beosztott ilyen-olyan kísérők "lelapátolták" a Kiscelli úti szemétdombra a magyar kultúrtörténet katalogizált és rejtőző értékeit, felelősségre vonni nem lehet. Azt is tudom, hogy még az UNESCO által is nagyra becsült szakember, aki a sietős program kényszerű eszköze volt, nem sokat tehetett, hogy legalább a katalogusokat tárolhatta volna. Amit én tudok, az csupán csak annyi, hogy a málladozó kéziratot zsírpapírba csomagoltan hagytam a Szent Domonkos u. 3. számmal jelölt magyar anyakolostorban. Bár mint szerzetesnek, aki szegénységi fogadalmat tett, a Domonkosok törvényei szerint könyveket, kéziratokat "ad usum" bejegyzéssel holtomig megtarthattam volna, az ilyen komoly jelentőségű kéziratot nem akartam annyira kisajátítani, hogy magammal vigyem Szombathelyre, majd onnét Sopronba, ahova Kassáról való "menekülésem" után fölötteseim helyeztek. Tanúja ezirányú "nagyvonalúságomnak" dr. Implom Lajos, a föloszlatott magyar dömések tartományfőnöke, akinek még korábban, mint könyvtárosnak többek között pl. Dávid Ferencnek, az unitárius vallás alapítójának sajátkezü kéziratát is átadtam, amelyet egy Vilmos körúti öreg antikvárus valami régi könyvre "ráadásként" adott. Remélem, hogy dr. Implom Lajos él és jó egészségnek örvend és főként remélem, hogy emlékezni is fog a jelzett epizódra, hiszen a legműveltebb magyar koponyák közé tartozik, bár nincs talán olyan helyzetben, hogy Schramm Ferenc-féle írásokkal gazdagítsa a magyar "boszorkányok történetét". Így a Kassai kódex Hoffman-féle másolatának a hollétét az otthoniaknak kell földeríteni, még akkor is, ha három kilométer helyett harminc kilométernyi "tartódeszkát" kellene ácsolniok otthoni tudósainknak ahelyett, hogy fél Szibériát bekóborolják az ősi "magyar" vallástörténelmi adatokat gyűjtögetve. Mert igaza van a pesti, hajdani MEP párti újságnál gyakornokoskodó hírlapírónak: "Ki tudja milyen művelődéstörténeti források rejtőznek a nyirkos bőrkötések mögé takarva."

III. A kézirat mineműsége.

A Mislókán talált kézirat, bár erős, fás és mérlegjegyes papírra íródott, a mostoha körülmények a többi ócskasággal elvegyítve a cséza-láda fenekén erősen megrongálták. Első része hiányos, a végén

német gazdasági iratok vannak bejegyezve. Sarkai szintén hiányosak, és a nedvesség erős barna foltokat eredményezett rajta, néhol a tinta szinte fehérré változott a sötét háttérben. Penészragasztotta oldalait annak idején — ez az egyetlen vétségem! — múzeumi konzerváláshoz értő szakemberrel kellett volna szétválasztani, de hol volt akkor ilyen szakember, aki új értékeken fáradozott volna, mikor az orosz közeledés riadt hónapjaiban még arra sem volt idő, hogy az addig ismeretesekeket biztos helyekre szállítsák a háború pusztításai elől!?! S a fölfedezés öröme türelmetlen sürgetéssé válik néha még a régészek lelkében is. Azt is meg kell azonban mondanom, hogy nem jártam el teljesen laikus módon a szöveg földrítésénél. A kassai Múzeum őre akkoriban — sajnos, ismét holtakra hivatkozom! — dr. Mihalik Sándor bá' volt, akitől azt kértem, hogy ajánljon egy jó, régészethez értő fényképészt öreg oklevelek megörökítésére. Mihalik Sándor a jónevű Boross Dezső fényképészt küldte hozzám, aki minden Kassai régiség őszinte rajongójaként hamarosan megállapodott velem: a kijelölt részeket, amelyeket az olvashatóság és a lapok málladozása miatt fényképezni óhajtottam, ingyen és bérmentve megcsinálja, ha csinálhat magának egy kópiát az egész szövegről. Dictum-factum, megegyeztünk és így a mai remény egy talán az eredeti Hoffman-féle másolatnál is értéke-sebb kópia fölbukkanásával kecsegtet. Ez irányban bírom dr. Pásztor János, mai kassai múzeumi őr ígését a fotokópiák hollétének földerítésére. Mikor e sorokat írom, pár hetet kell mondanom, hogy Kassáról valaki már személyesen is fölkeresett ez ügyben, bővebb utasításokat kérve. A birtokomban maradt fényképmásolatok, amelyek tehát csak a romlott és alig olvasható szövegrészeket tartalmazzák, nem maradtak Budapesten, hanem magammal vittem Sopronba, ahonnét "államellenes" magatartásom miatt menekülnöm kellett és pedig úgy, hogy a Győrben tartott Katolikus Szabad Egyetem előadása közben egy postahivatalnok "indiszkreciós jóakarata" figyelmeztetett, hogy letartóztatásom után a Buda-Déli Gyűjtő Táborba vagyok kísérendő. Így, mint vendég, még Győrből "menekültem" ágrólszakadtan, egyszál ruhában csuhában, fogkefével és breviáriummal fölszerelve. Soproni rendtárim reverendaanyag beszerzésével bíztak meg külföldön és ezért cserébe apróbb csomagokban kiküldözték kézirataimat, jegyzeteimet. Így jutott ki hozzám a Kassai kódex általam kézzel írott másolata mellett pár töredék is a fényképmásolatokról és a Hoffman-féle másolat hátulsó bőrkötéses táblájának belső "töltéséből" a "mellékelt ábrák" sorozata: egy kb. 1500-ban íródott magyar nyelvű levéltöredék és egy felvidéki "búcsúlevél". Az összes "rongált részek" fotokópiáját rejtő, utolsó csomag, sok eredeti okmánnyal együtt azonban már nem került el a határt oly hermetikusan ellenőrző szervek figyelmét, hogy kezembe kerülhetett volna.

Paleográfiai leírást épp ezért — emlékezetből — nehéz adnom. Mind-össze annyit, hogy Hoffman Tamás, aki kassai származású volt és Spanyolországban végezte tanulmányait, értett a "regesztálás" mesterségéhez és bár hivatkozása, hogy "az idő rövidsége miatt" csak summázza a kéziratot, sok mindent megmagyaráz, főképp a sokszor teljesen

épp oldalakon is alig olvasható cikornyás sorokban rejlő ősi magyar szavakat. Hogy ő is másolt, azt ő maga írja. De, hogy a kezében levő "Syngrapha" is több jóindulatú másoláson ment keresztül és talán egyenesen kiadási szándékkal készült, azt viszont a nagyon koros Bácskay Tamás dömés püspöknek pár sora igazolja, amelyek szerint Várad - Velencén másolgatták.

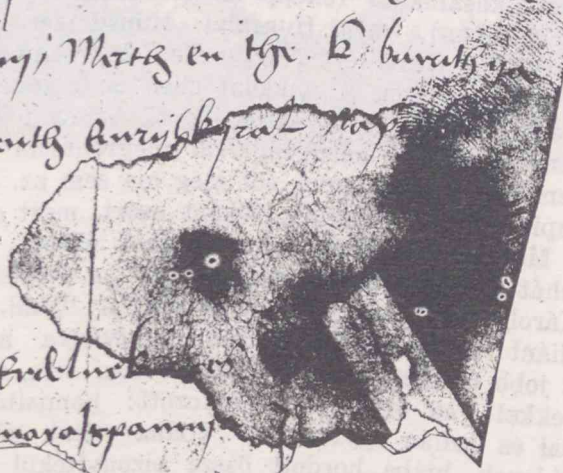
IV. Másolási technika.

Ez a kérdés az általam végzett másolat módszereire óhajt rávilágítani és feleletet adni a ma birtokomban lévő kézirat szövegéről. Volt rendem, a magyar tartományfőnökkel, P. Badalik Bertalan, későbbi veszprémi püspökkel az élén, — sajnos itt is halottra kell hivatkoznom, akinél derekabb magyart és makulátlanabb főpapot keveset ismertem és akit a rendszer Hejcére száműzött — a Magyar Tudományos Akadémia régi pályadíjának a magyar dömések szellemtörténetének a magírásával bízott meg. Azt mondhatnók, hogy e célból az összes jelentősebb magyar levéltárat átböngészttem a dunántúli körmendi és a keleti Beregszász városi ilynemű intézményéig. Amikor Kassára kerültem, a már megelőző gyűjtéseimet kiegészítve hamarosan hozzákezdttem a kassai középkori kolostor történetének megírásához. Műszerem a "kartotékolás" vagyis apróbb lapokra írt anyaggyűjtésen alapult. Az eddigilé kb. 40 kolostor monográfiai adataimat kolostorokként és személyekként "cédulázva", a Kassai kódex fölbukkanása után természetesen tovább folytattam és egyben félretettem a már elkészített helyitörténeteket mert az új adatok szétfeszítették az eddigi kereteket. Nos, a Kassai kódexből "kicédulázott" rész és a peranyag összefüggő, folyamatos másolatai vannak a birtokomban, ahol a rendtörténet nem játszik nagyobb szerepet, eltekintve a pörököt vezető szerzetesektől.

Ami az "alaposságot" illeti a másolásnál, miután események rögzítéséről, szerzetesek szerepléseiről stb. volt szó, a szintézis volt minde nek előtt a feladatom. Nem bocsátkozom épp ezért "lingvisztikai disputákba" senkivel, még Schram Ferencsel sem aki az általam "vázlatosan" lejegyzett adathalmazból kiemeli a "placenta" szót, mint az ősi magyar "új kenyér" papoknak kijáró "regaliáját" és kétségbe vonja a "panis" kenyér akkori használatát. Schram a szlávok által használt "placenta" palacsinta fogalmát fölcseréli a középkorban már a magyar és minden más náción papjaitól használt kenyér fogalmával. S a Kassai kódex másolói, írói között lehettek olaszok, flamandok, teutonok sőt még kúnok is, de a szláv papság soha sem állt magyarországi kolodlórendek sorába, hanem a pravoszláv és görög archimandriták rejtett arca mögül irányították a szláv kereszténységet. A magyar középkor szerzeteseinek latinságát még nem rontotta meg a "placenta", hanem a "torta panis" a kenyérét a papsággal megosztó lakosság magyar szavát szabályszerűen fordították le. De ki gondolt volna egy vázlatos másolásnál a nyelvészeti szabályokra? Ha a másolás pillanataiban arra gondoltam volna, hogy pár év múlva a magyar kultúra még maradék nyomat is meg fogja semmisíteni egy áradat, akkor nem má-

w wrauy es buraom wewen az
 ulmad puaafybol megthettem az
 elos kamaty, kiyt. thogyja k. hogy
 mutthatom, hogy bawom es. Nem een
 iany rela dooshafy Ithreannak az my
 y kiy, yewyjen, es az. k. lrauth dolgot
 wuy Bernaldal, the. k. mijuden kararowl
 nsen. Bogy Bernaldnak es zjn kpx n
 he k. fedweth helye, es kowl megth
 ikaratfinkbol wagyon, Nuzt thogyja
 k. az kypuk magamath mouthain, es
 jaulothony; Mitz en the. k. burath y
 Budan zentz burijkyat nap

Zalkay Erdelyi
 ispán Kamaraispánny

Magyar nyelvű levéltöredék a Kassai kódex szétáztatott hátulsó fedőlapjának az anyagából., amelyet Zalkay, erdélyi kamara-ispán írt Budán a 16. században.

soltam volna le, hanem teljes egészében kiloptam volna abból az országból, amely még ma is a "Kultúra" nevezetű vállalatán keresztül egyre dönti a kirabolt könyvtárayagot aranyalapú valutáért.

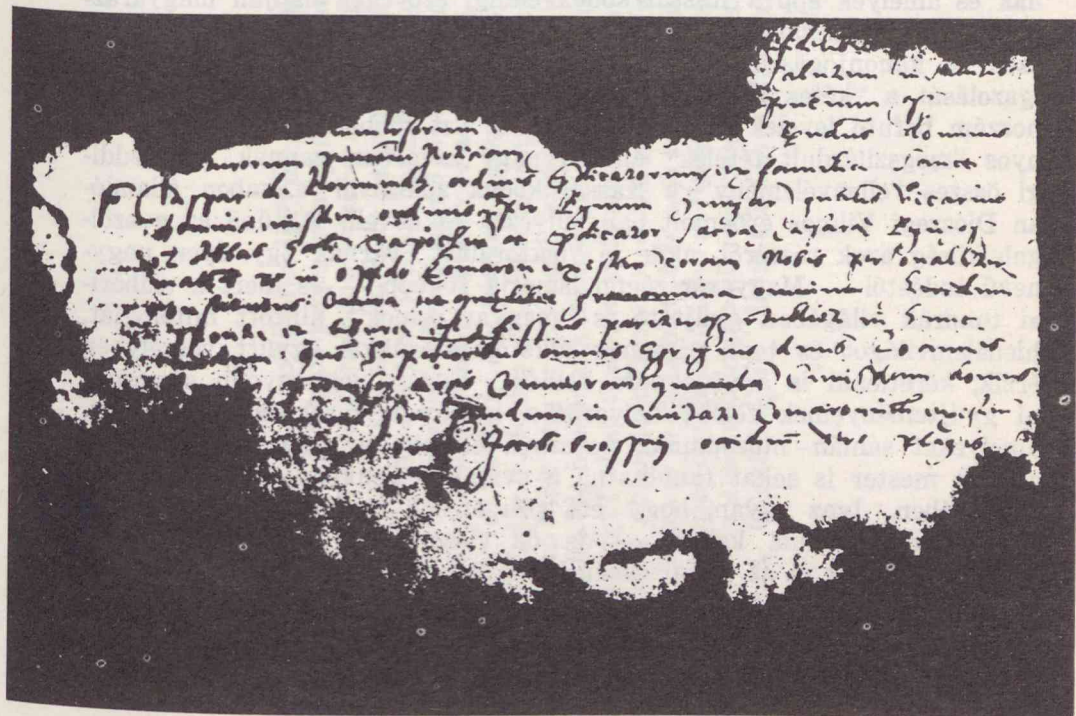
De a másolási módszerre visszatérve, hangsúlyoznom kell azt a lelki nyugalmat, amellyel a gigantikus írógépet kezeltem és azt a szerzetel si szegénységet, amellyel P. Böle Kornél — sajnos itt megint halottra kell hivatkoznom, aki mint második Pázmány Péter járt kelt az országban és százezrek élvezhették zamatos magyar nyelvét még az USA-ban is, ahol az evangéliumot hirdette — még rajtam is túl tudott tenni, hogy a "cédulák"-nak használt papírayagot saját levelezéséből, hozzá közben járásért, ajánlásért beküldött és visszautasított, vagy soha tovább nem juttatott hátsó oldalával megtakarítsuk. Egész csomó honfitársam ilyen kérvényét tudnám a csonka lapok hátuljáról fölserolni, de ez ildomtalanság lenne.

A másolási "alaposság" követelményeit nagyban lefokozta munkámnál az a tudat, hogy a végső egybevetésnél az eredeti mindig kéznél van és épp ezért kár az időért és energiáért a betűszerinti másolásra. Azt mondhatnók hasonlóképpen, hogy az én kéziratom egy "szabadkézi rajz" csupán a mechenikus fényképe lszemben. Természetesen a fénykép előnyét a rajzzal szemben logikusan én is elismerem, de azt is tudom, hogy amíg az első nincs kéznél, addig a másodikról is jobb a véleményünk.

V. Hitelesség kérdése.

Ez a leggyakrabban föltett kérdés és ezt vitatja Schramm Ferenc is: hiteles-e a Kassai kódex? Bizony erre nehéz válaszolni. Nemzeti krónikásainkat, főképp az eredetieket, mint Anonymust (és Kézait is részben), még Hunfalvy-Hunsdorfer "történelemhamisítónak és csalónak" titulálta. Nagy ellenfele Vámbéry Ármin sem volt "elnézőbb" vele: ő még a gondolat ellen is toporzékolt, hogy a rejtett arcú és bencésnek ábrázolt Város-ligeti Anonymus szobrát fölállítsák, mert "szemen-szedett hazugságaival megrontotta a magyar történelmet." Nem volt jobb a sorsa, sőt még ma sem az, Julián barátnak sem akit "kompillációval" vádoltak, főként azért, mert az első útja a Kaukázusban, Matrica felé kereste a magyarok elődeit, rokonait. Még 1936-ban is, tehát a Julián barát útjának 700-as évfordulóján is akadt egy Csuray Károly nevű magyar tudós, akit a "Madach Kör" ajnározott, hogy Juliánt hamisítóként beállító kiadványa napvilágot láthasson. Nem volt jobb e téren a híres Thury József sem, aki pedig a kaukázusi kérdésekkel "ex officio" foglalkozott: hamisító volt előtte Anonymus, Kézai és Julián egyformán. Hiába voltak előttük az eredeti pergamen kódexek, hiába hordott össze bizonyítékul a háború előtti legjelentősebb keleti kutatónk és Julián szakértőnk dr. Bendefy László egész rakomány facsimilét, hitelt a magyar nem nagyon ad a saját fajtája által írt holmiknak. Bezzeg Cyrill-Methodios, az orosz Nestor és a hirhedt Freisingi Ottó annál hitelesebbek előttük.

Kérdésre tehát csak kérdéssel felelek a Kassai kódex hitelességéről: ha a magyar lélek mély gyökereiig érző és fajtánk árny-és fényoldalait jól ismerő elfogulatlan medievalista is habozik a jelzett nemzeti krónikásaink hitelességét teljesen aláírni, amikor legalább is a "tárgyi

Törődék a Kassai kódexből Körmen di Gáspár és Némay komáromi várkapitány közötti vitás ügyről. Ilyen romlott részekből áll a jelzett kódex Hoffman-féle másolata.

bizonyíték” a kézirat a kezében van, hogy mernék én, egy a másolók kezén keresztülmenő romlott kéziratról szinte rögtönzött jegyzeteimről a hitelesség védjegyét kiállítani?

Ebben igazat adok Schram Ferencnek: a hitelességét a teljesen közölt szöveg ezeroldalú analízise fogja eldönteni. Már eddig a régészek egész sora küldött megdöbbenő és új eredményekről hírt, amelyek még a közvélemény előtt is titkolva, az ismeretlenségbe burkolóznak és amelyek épp a Kassai kódex eddigi szövegei alapján magyarázhatók. De nemcsak a régészek, hanem néprajzkutatók, vallástörténészek és kánonjogászok sora is jelentkezik érdeklődésével és tézisének igazolását a “kétes hírű kódexben” keresi. Nem tartom illendőnek a hozzám befutó levelek íróit fölfedezni, de azt többen jelzik, hogy bizonyos “megszilárdult tételek” alkotói nagy zavarban vannak. Az eddigi összes “ellenvélemény” a Kassai kódex adataival szemben állandóan Diószegi Vilmos érdemeit hangsúlyozza és növeli. Föltűnő az a szolgalelkűség azok részéről, akik jó “lektorálást” várnak egy ilyen nagynevű tudóstól — Magyarországon ismerik főképp — és mert a szibériai tundrák világában gyűjtött és “magyar ősinek” állított mitológiát, hiedelemvilágot és topa sámánok alkotómesterükkel együtt veszélyben érzik, kéretlenül is a védelmére kelnek. Európa legnagyobb sámántani gyűjteményeinek fölébe helyezik a budapesti maskara-limlomokat, amelyeket sámán-múzeumnak neveznek el. Pedig még maga a megcsodált mester is sokat tanulhatna a svájci Posieuxban, az Anthoropos Intézetében. Igaz ugyan, hogy ezt szerzetesek tartják fenn — és ezt Schramnak tudnia kellene — de ők viszont nem egy-két hónapos kőrútra indultak el az ázsiai ősnépekhez, hanem együtt éltek és sokszor haltak velük. . .

A Kassai kódex “veszedelmet” jelent sok eddig vallott tétel híveinek. De más a tény és más a teória. A Kassai k. az elsőt képviseli. És még egyet: A kiadványaimban szereplő sajtóhibák. Idézem Schram Ferencet: “Tisztában vagyunk vele, hogy egy Ohióban nyomtatott magyar nyelvű könyv több sajtóhibát tartalmaz, mint egy Budapesten készült, de miért van tele hibával a latin szövegű per is?” Kérdéssel válaszolok a kérdés első részére: Biztos-e, hogy a Budapesten nyomtatott könyvben nincs sajtóhiba? Megemlítem a Magyar Akadémiai Kiadó kényomtatványát, két jelentős professzor agyonlektorált művét: Székely György: “Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században” (A Magyar Tudományos Akadémia Történeti Intézetének kiadása, Bpest, 1953.) Nos, bár ismerős, hogy a jelzett székely mennyire románbarát ebben a munkájában, hiszen a középkorban 292 faluról bizonyítja be a román eredetet. ”e”-rdélyben. 241. old. (Idézőjelbe tettem, hogy a szedő “véletlenül” ne nagy “e” betűvel írja Erdély nevét!) Ennyire azért nem szabadna haragudni arra a sokat szenvedett földre! Vagy talán sajtóhiba? És a másik, szintén a jelzett M.T.A. kiadványa Gyórfy György: A magyar állam kialakulása. Krónikáink és a magyar őstörténet-ben írja a következőket a kereszteshadból hazatérő II. András királyról, aki magával hozta “...azon hat k o p o r s ó k egyikét, melyben Krisztus a vizet borrá változtatta.”

pro repacōne ecclie ſcī Cypriaci ſubueſt et ad op9 fabricę ipſ9 intantū contrābūt qđ laborā9
apud eādē pro duodecim dieb9 diſponi poſſit. Ideo9 p̄cipue indulgentiā in fauore dicte ecclie
per ſcīſſimū dñm nr̄m piūm papā ſcōm conſeſſay eſſe debet videlicet qđ eligē poſſit conſeſſorem
et denūciatā eſt ſecōn ab om̄ib9 crimib9 p̄cis et delictis inq̄buſcuq; cuſcuq; etiam ſedi aplice
reſuatiata eſt ſecōn ab om̄ib9 crimib9 p̄cis et delictis inq̄buſcuq; cuſcuq; etiam ſedi aplice
p̄cis et denūciatā eſt ſecōn ab om̄ib9 crimib9 p̄cis et delictis inq̄buſcuq; cuſcuq; etiam ſedi aplice
p̄cis et denūciatā eſt ſecōn ab om̄ib9 crimib9 p̄cis et delictis inq̄buſcuq; cuſcuq; etiam ſedi aplice
ad ſimā aplōy pet et pauli: ete ſcō. ac ſcī Jacobi in alia pietatis opera maxie pro fabrica p̄dicta
mutatē poſſit et valeat: Sic tñ qđ ſanſiciat ſi alicui p̄ eā ſatiffactio impendēda ſit Et contemp̄tix
ſedis aplice et libtatis ſtat9 eccliaſticā nō fuēit neq; ſit Et ſingul' ſextis ſeijs per annū l' loco ſexte
ſeie qñ aliunde in illa ieiunāe teneat. alio die in ſeptimana ieiunet Et ſi imp̄dicto anno vñ aliq' ei9
parte eſſet legitime impedita āno ſequenti vñ alia quāp̄mū potuerit eo caſu conſeſſor ieiunij
ſupplere teneat Et ſi in toto ul' in parte adimplere cōmode nequeit eo caſu conſeſſor ipm ieiunij
nium in alia pietatis opera imutet. Juxta qđ in bulla dicti dñi pape pij pleni9 conſentur in cui9
reſimoiūm Signillum p̄ ſeueñdos p̄ſeñdōs Rep̄bzardū Ep̄m et Rudolp̄bz decanū womadēñ
pro hac Indulgentia ordiatū put ſup h' eis a dicto dño pio ſimo p̄ſeñce ē data ſacraſ p̄trib9 ē
appenſum Datum ~~Walsſy~~ die ~~domini~~ Anno dñi. M. ccc. lxx. xxi. ſexageſto ſeſcudo

Templomépítési "búcsu-level" valamelyik felvidéki templomból. Szintén a Kassai kódex fedőlapjának töltő anyagából.

(173. old.) Ekkora csodát még Krisztus Urunk sem akart produkálni, hogy egy koporsónyi vizet . . . No, de válaszoljunk inkább a latin nyelvű fogyatékosokra. Schramm Ferencnek, mint volt szerzetesnek tudnia kellene, hogy az egész világon Magyarországon tanították legjobban a latint (itt is maradt legtovább szokásban még 1848 előtt mint hivatalos nyelv) mert ott voltak a legjobb bencés, ciszter és premontréi gimnáziumok ,ahol a klasszikus latin jobban divott, mint a magyar! Ez nem "hungarocentrizmus". de a valóság az, hogy pl. Rómában több bíboros nem tudott a latin köszöntésre válaszolni, amit pedig még a debreceni civisek kálomista fiai is tudtak!

Ceterum censeo, hogy várják meg kritikusaim a Kassai kódex teljes szövegét. . .

Fehér Jenő Mátyás
New York

B I B L I O G R A F I A.

Angol nyelvű, magyar történelmi, néprajzi, régészeti könyvek és tanulmányok.

FÜVES ÖDÖN: "Hungarian-Greek Medical Relations in the 18-19th Centuries." *BalkSt*, VI.1.79-82.

LEYSE KARL: "The Battle at the Lech 955: A Study in Tenth Century Warfare." *Hist*, L, 168(Feb), 1-25.

MACARTNEY CARLILE A: "Hungary and her Successors." *The Treaty of Trianon and its Consequences, 1919-1937*. NY: Oxford, 504p. [reprint]

NÉGYESSY ÁRPÁD. "Magna Charta 1215-Bulla Aurea 1222: Great Documents of English and Hungarian Constitutional Progress in Thirteenth Century." *Hung Q*, V, 1/2(Apr/Jun), 135-145.

OSTROGORSKY GEORGE: "The Byzantine Background of the Moravian Mission." *Dumb Oaks Pap*, XIX, 1-18.

BODY PAUL: "Baron Joseph Eötvös and his Critique of Nationalism in the Habsburg Monarchy, 1848-1854." - *Hist*, XXVIII.1(Nov), 19-47.

FISCHER-GALATI STEPHEN: "Peasant Movements in Central and South-Eastern Europe." *BalkSt*, VI.2.358-361.

FRIEDMAN ISAIAH: "The Austro-Hungarian Government and Zionism 1897-1918." *Jew Soc St*, XXVII, 3(Jul), 147-167.

HANAK PÉTER: "Recent Hungarian Literature on the History - of the Austro-Hungarian Monarchy, 1848-1918 - A Historical Survey." *Austrian H Yearb*, I.151-163.

HALÁSZ ZOLTÁN: ED. HUNGARY, "Geography, History, Political a. Social System, Economy, Living Standard, Culture, Sport" NY: Vanous, 394p. [2nd ed]

LENGYEL EMIL: "The Land and People of Hungary". Philadelphia: Lippincott, 160p.

NIEDERHAUSER EMIL: "A Forthcoming Bibliography of Hungarian History, 1867-1918." *Slav R*, XXIV.2(Jun), 291-296.

SZABOLCSI BENEC: "Béla Bartok: His Life in Pictures." London. Boosey and Hawkes, 71p.

- FOLTINY STEPHEN: "Hungarian Archeological Findings in the American Museum of Natural History." A Preliminary Report. Hung. Q. V. 1/2 (Apr/Jun), 57-69.
- "What did PÁL FEYŐS Give the Anthropologists of the World?" - Hung. Q. V. 1/2 (Apr/Jun), 172-176.
- SZABOLCSI BENEC: "A Concise History of Hungarian Music." London Barrie and Rickliff, 240p.
- SZABOLCSI MIKLÓS and ZOLTÁN KENYERES eds. Landmark: "Hungarian Writers on Thirty Years of History" NY. Vanous,
- DEGH LINDA, ed. "Folktales of Hungary". Judit Halász, rt. London: Routledge and K. Paul; Chicago: U of Chicago Press
- ERDELY STEPHEN: "Methods and Principles of Hungarian Ethnomusicology." (Uralic and Altaic Series, 52) Bloomington: Indiana U Publications, 150p. [paper]
- JÁRDÁNYI P: "Experiences and Results in Systematizing Hungarian Folk-Songs." St. Musicol. VII. 287-291.
- WALDBAUER IVÁN F: "Bartok's First Piano Concerto: A Publication History." Mus. Q. LI, 2 (Apr), 336-345.
- WALTER REEVE A. B: "Venetian-Hungarian Commercial Relations in the XII. th. Century." St. Peter's 1935. Fordham.
- BLAISE HOSPODAR: "Early History of the Magyars in Europe." B. S. Minesota, 1931, A. M. Columbia. 1963.
- KESSLER JÓZSEF: "Turanism and Panturanism in Hungary 1890-1945" California-Berkeley, 1967.
- GÁSPÁR ISTVÁN: "Four Nineteenth Century Hungarian Travellers in America." Southern California, 1967.
- ERKELT FRANK: "The Rise and Fall of the Béla Kún Regime in 1919" New York, 1965.
- GÁTI CHARLES G: "The Populist Current in Hungarian Politics, 1935-1944." Indiana, 1965.
- HÁMORI PAUL A: "Soviet Influences on the Establishment and the Character of the Hungarian People's Republic, (1944-1954)," Michigan, 1964.
- HORN HERBERT A: "Idomatic Writing in the Piano Music of Béla Bartók." Southern California, 1964.
- URBÁNSKY ANDREW B: "Hungary, the Balkans and Byzantium During the Period of the Comneni." New York, 1964.

A Turul Kiadó könyv-újdonságai

A magyar őshaza solymászmadarai

VÖNÖCKI
S. JAKAB

Turul Kiadó New York

Vönöcki S. Jakab:

“A MAGYAR ŐSHAZA SOLY-
MÁSZMADARAI.” 112 old. Fűzve.

Ára: 3 dollár.

A legnagyobb magyar ornitológus értékes tanulmánya, amelyben a TURUL, ZSONGOR, és KERECSEN madarak címertani és szimbolikus nemzetségjelölő elterjedésén keresztül visszavezeti az olvasót a napfényes, keleti őshazáig. Történelmileg időben a K. e. időkig, földrajzilag a kínai nagyfalig és a sasanida Perzsiáig lebegnek őstöténelmünk nemes solymászmadarai. A tanulmány bőséges szakirodalmat ölel fel. Gazdag illusztrációs anyag élénkíti a könyvet.

HERODOTOS SZKITÁI

TÉLFI-SURÁNYI

Télfy J. — Surányi I.:

“HERODOTOS SZKITÁI.” 112 old.

Fűzve. Ára: 3 dollár.

A “történetírás atyja” 9 könyvében sűrűn szerepelnek a szkíták. Nemes jellemük, katonai bátorságuk és fegyelmük sok-sok epizódja sorakozik fel a műben és őstöténelmünkkel összefüggésben álló adatok arról győzik meg az olvasót, hogy a nemzeti krónikáinkban oly sűrűn szereplő Skytia népe és a magyarság között tagadhatatlan, hajdani kapcsolatok voltak, bármennyire is igyekszik ezt a lehetőséget “képzeletli szüleménynek” minősíteni a hivatalos történészek egész sora.

fehér mátyás jenő

a nyugati avarok birodalma

Fehér Mátyás J.:

“A NYUGATI AVAROK BIRODALMA.” — 250 old. Fűzve. Ára: 4.50.

Nagy Károly anyja avar volt és a “frank” birodalom több apró fejedelemsége még a magyarok bejövedele idején is ebből az “eltűnt” nemzetségből állt. Osztrák monostorok alapító leveleiben, Adorján pápa bulláiban, Alcuin krónikájában egyformán szerepelnek. A Csörsz-árka, a “földvárak” az ő műveik. Szászky Tomka János már 1751-ben nyolc nagy “Hagia”-ra osztotta föl a magyarföldi birodalmukat. Törvényeik kiolvashatók a frank-karoling törvénykönyvből, művészetük köbevésett nyomai, ötvösségük remekei pedig a “Porta Hungaricán” túl egészen Svájcig terjesztik ki a hajdani avar birodalom határait.”

FEHÉR MÁTYÁS

Táltosok és Bakók

Turul Kiadó

New York 1970

Fehér Mátyás:

“TÁLTOSOK ÉS BAKÓK.” 220 old. Fűzve. Ára: 3.50 dollár.

A magyar ősvallás utolsó papjainak a gyógyító, jósló, tanító és regős táltosoknak a sorsa a hitvédelmi bizottságok előtt fölvetett vádiratok tanúvallomásaiban. A kassai kódex teljes magyar szövege amely a táltosokkal foglalkozik. Ősi vallásunk utolsó képviselői voltak ők. Sorsuk sokszor a bakó.

Megrendelhető:

TURUL PUBLISHING

100 EIGHTH STREET, PASSAIC, N.J. 07055

*Piroska,
Szent László
leánya*

*írta:
Fehér Mátyás*

*Turul Kiadó
New-York 1970.*

Fehér Mátyás:

“PIROSKA, SZENT LÁSZLÓ LEÁNYA.” — 128 old. Fűzve. Ára: 3. A görög dinasztikiák leghatalmasabbikának, a Komnenosoknak az özanyja Eirene, a magyar Piroska, aki Bizánc legnagyobb pompájában is megmaradt magyarnak. Történelmi életrajz, sok magyar vonatkozással és illusztrációval. Új adatok egész tömkelege vet fényt a görög földön élő menekültek életére. Magyar asszonyok nemes mintaképe idegenben is.

*Galamb
a
Dunán*

*írta:
Fehér Mátyás*

*Turul Kiadó
New-York 1970.*

Fehér Mátyás:

“GALAMB A DUNÁN.” 130 old. Fűzve. Ára: 3 dollár.

Az országpusztító vörös vihar előtt szenttéavatott Árpádházi Margit élete a Duna szigetén. Amikor nemzeti nagyjainkat megfosztják díszjelzőiktől, nem felejthetjük el őket. Egy törekénységében is büszke magyar leány még mindig példakép a mai ifjúságnak.

SUMÉR-MAGYAR TANULMÁNYOK

CSÖKE SÁNDOR

A SUMÉR ŐSNYELVTŐL A MAGYAR ÉLŐNYELVIG

Csőke Sándor:

“A SUMÉR ŐSNYELVTŐL A MAGYAR ELŐNYELVIG.” (Kézirat helyett. SZÁMOZOTT PÉLDÁNY.) A sumér-magyar nyelvhasználat komoly fölkészültségű szakavatottja, Csőke Sándor, akinek a nevét a magyar suméristák körében előnyösen ismerik, az eddigti merőben elűtő módszerrel, a hangtörténettel bizonyítja a két nyelvnek nem rokonságát, hanem azonoságát. Tekintve a sok nyelvészeti jelet, a kötet kézirat helyett jelenhetett csak mg, nagyon redukált példányszámban.

3 dollár.

SUMÉR-MAGYAR TANULMÁNYOK

TORMA ZSÓFIA

SUMÉR NYOMOK ERDÉLYBEN

Torma Zsófia:

‘SUMÉR NYOMOK ERDÉLYBEN’
108 old. Füzve. Ára: 3.50 dollár.

A tatárlaki sumér lelet, amelyet a kolozsvári Vlassa régész tárt fel 1961-ben, ráterelte az egész világ figyelmét Torma Zsófia 1894-ben megjelent, német nyelvű munkájára, amelyet “Ethnographische Analogien” címen Jénában adtak ki. Megdöbbentő, hogy a mellőzött magyar régészről több mint 10 ezer darabból álló gyűjteményét, amely az ősi sumérok erdélyi életére fényt vet, mind máig nem értékelték. A szerző jelzett munkája földolgozza a tordai leleteket és kapcsolatba hozza az erdélyi nép mitológiájával, népművészetével és ipari kultúrájával. A munkát Torma Zsófia 104 sajátkezű rajza gazdagítja.

TARTALOMJEGYZÉK

Beköszöntő	1
Emigrációs történet szemlélet	7
NAGY GÉZA: A honfoglalók és turkok	24
ERDÉLYI - PATAKY: A nagyszentmiklósi "Attila kincs" leletkörülményei	40
SURÁNYI ISTVÁN: A Magyar Ménmarót és a kaukázusi Orend - legenda	47
FEHÉR MÁTYÁS: Ottó fráter útja a kaukázusi magyar- sághoz 1232 -ben.	57
DEME ALBERT: Egy bessenyő népszokás: pünkösdi lovasverseny	61
F. HIRTH: Die Ahnentafel Attila's nach Johannes von Thurócz	71
L. REYNOLDS and R. LOPEZ: Odoacer: German or Hun?	85
Miscellanea	94
FEHÉR MÁTYÁS: A Kassai Kódex szövegkiadása: "Monita Magistri Pauli"	99
KISS TAMÁS: Két nyitrai középkori oklevél	100
Könyvszemle * Lapszemle	109
FEHÉR MÁTYÁS: Viharok a Kassai kódex körül	120
Bibliografia * Tartalom	124

ELŐKÉSZÜLETBEN :

v. **SERÉNYI ISTVÁN** : " Bekötöttem a New-York-i szabadság-szobor szemét..."

A világhíró magyar olimpiai bajnok tíz éves küzdelme
Magyarország szabadságáért....

KASSAI WALTER ANNA : " A magyar Felvidék középkori művészete."

Felvidékünk ősi várainak, templomainak, kastélyainak, szobrainak
ragyogó díszalbuma. Csupa kép, csupa történelem...

MEGRENDELHETŐ:

TURUL PUBLISHING

100 EIGHTH STREET, PASSAIC, N.J. 07055

MAGYARI INTERPRINT NYOMDA PASSAIC, N.J.